

Епископ Василије (Родзјанко)

Теория распада васељене и вера Отаца (Теория распада вселенной и вера Отцов)

Читаоцима

Браћо и сестре!

У Вашим рукама је књига која припада перу изванредног сведока Христове истине, средине и краја нашег века епископа Василија (Родзјанко). То је, може се рећи, плод читавог живота човека за којег је проповед Јеванђеља била и јесте смисао постојања овде на земљи и нада да ће по милости Божијој стећи вечни живот у обитељима Оца Небеског после смрти. Међутим, “Царство Божије је у вама” (Лк. 17, 21), као што нас учи Божанско Откровење, и због тога је стицање тог блага у срцу за хришћанина не само природно, већ и неопходно. Владика Василије је нашао ово благо и он не сме да скрива велику радост и задовољство које осећа свака душа која се молитвено дотакла тајне битија света.

Још као дечак, слушајући религиозне радио емисије из Лондона, као и моји родитељи и многи наши земљаци, схватио сам да се Господ није до краја прогневио на отпалу Русију, већ нас призива к Себи преко далеког и истовремено духовно блиског свештеника. Он је, као некад апостоли, сваке недеље бацао своју мрежу и веровао да његов труд није остао узалудан, иако је време за проповед у бившем Савезу било неповољно и премда су у таласима радио сметњи често тонуле речи о вечном животу и спасењу, ипак, семе речи Божије које је он бацио нашле су тада повољно тле у многим срцима наших сународника. И то што је данас Русија духовно жива и што идући путем препорода доноси добре плодове на црквеној њиви јесте велика заслуга владике, драгог многим Русима.

У својој књизи владика Василије покушава да с позиције савременог света одговори не просто на најактуелнија богословска питања која из века у век у Цркви изазивају мноштво дискусија, већ и доказује за њега потпуно очигледну истину да се тајне стварања света “само умом, без молитве, без стицања Духа Светог” не могу докучити. Због тога није чудо што је још у време рада на књизи, а њој је претходио курс предавања које је владика одржао у Московској Духовној академији под формалним називом “Богословље великих Кападокијаца” или “Апологетика 21. века”, међу стваралачки настројеним студентима било ватрених спорова поводом онога што су чули. Пошто сам тада био инспектор академије и пошто сам свим предавањима владике присуствовао не по службеној дужности већ као “онај ко је некада био ухваћен” његовом пастирском речју, а у току последњих година се више пута сретао с њим и чак био на ходочашћу у Светој Земљи (с циљем да донесем Благодатни огањ), које је трајало месец дана, с пуном одговорношћу данас могу да кажем да ће књига владике Василија (Родзјанко) “Теорија распада васељене и вера отаца” за сваког човека који није равнодушан према питањима духовног живота постати предмет дубоких размишљања. Некима може изгледати да у књизи није све очигледно и јасно, а то је разумљиво, јер да би човек ову књигу прочитао “једним дахом”, одједном, да би се удубио, замислио и схватио је, као што саветује аутор, као минимум је потребно да има дух аутора, његов интелект и изузетно богато животно искуство. Међутим, наша богословска наука после седамдесет и нешто година прогона Цркве, затварања духовних школа и након што је народ изгубио

благочестиве традиције, с горчином мора признати да тек покушава да се подигне из праха. Стога сам сигуран да ова књига неће бити корисна само богословима, већ да ће наћи свог читаоца и у најширој публици и постати достојно сведочанство православне вере пред инославним светом у дане великог јубилеја – 2000-годишњице Рождества Христовог.

Епископ Новосибирски и Бердски Сергије

ЗАХВАЛНОСТ АУТОРА

С дубоким осећањем захвалности благодарим Његовој Светости Патријарху Московском и целе Русије Алексију II за то што ми је својим благословом омогућио да готово пола године живим у хотелу Тројице-Сергијеве Лавре у потпуности о трошку Московске Духовне академије и да радим у академској библиотеци, без чега ова књига не би била написана.

Такође се захваљујем намеснику Лавре архимандриту Теогносту и бившем ректору МДА Дмитровском епископу Филарету који ме је позвао да на Академији и у средњој богословској школи 1994. г. одржим курс ваннаставних предавања на основу којих је настала ова књига, епископу Верејском Евгенију, који га је заменио на тој дужности, као и инспектору Академије архимандриту Сергију (Соколов) данас епископу Новосибирском, на позиву и дирљивом гостопримству.

Захваљујем се студентима Духовне академије јерођакону Теофану (Лукјанов) и Михаилу Соколову, а с њима и радницима библиотеке због тога што су ме стално снабдевали богословским књигама из библиотеке Академије и за коректуру рукописа, као и осталим добрим студентима и ипођаконима за дирљиву бригу, како о мени лично, тако и за помоћ у богослужењу.

Дубоку захвалност дугујем драгој московској породици Зорин која ми је омогућила да ову књигу откуцам на њиховом компјутеру и исто тако блиској ми породици Реј из Вашингтона захваљујући којој сам могао да опорављајући се после операције артерије у њиховој кући завршим припрему целе књиге.

Искрено се захваљујем о.Мелхиседеку из Оптине Пустине и Михаилу Христофоровичу Бузнику за драгоцене савете и помоћ коју су ми пружили приликом припремања књиге за издавање.

Посебну захвалност изражавам Дмитрију Владимировичу Гливинском, који ме је све време пратио и у Лаври и свуда где је требало да путујем, и пре свега зато што је на компјутеру обрадио целу књигу и припремио текст за штампу.

И на крају, захваљујем се и мом добром сину Владимиру Владимировичу Родзјанко за његове драгоцене научне податке из савремене космологије, физике, теорије еволуције и других дисциплина, без којих би ова књига била много сиромашнија.

Такође се захваљујем Марини Андрејевној Журинској, Вери Генисаретској и Мелвару Мелкумјану за веома стручну помоћ у припреми текста.

Хвала искушеници Татјани за камилавку и Раиси Павловној која ми је сашила подрасник и расу, које су ми олакшале живот и рад.

Хвала свима који су ми на било који начин, а нарочито молитвом, улепшали живот и рад у Лаври!

Епископ Василије

УВОД

Овај свет, у којем живимо није створио Бог: Бог није створио зло, а у овом свету, као што сви знамо, зла има на претек. Његов извор није Бог, већ “кнез света овог” (Јн. 12, 31; 16, 11).

Међутим, постоји Истински Свет – истински свет Божији, који је изашао из Његових “руку” у Божанском стваралачком акту, на самом почетку свега, у оном истинском стваралачком дејству после којег је Бог рекао: “Добро је веома.”

Откуд се онда појавио овај “помешани” свет у којем су се добро и зло, живот и смрт тако испреплели?

Из Светог Писма знамо за пад у грех и за изгнање првих људи из раја. Овај, с природно-научне тачке гледишта, трагичан догађај, може бити смештен у контекст теорије “велике експлозије” (“биг бенга”) коју прихвата савремена наука – модела васељене који је настао услед неког “ударца”, “потреса”. Шта је било пре “велике експлозије”, какав свет је постојао пре овог ударца – науци није познато, јер овде почиње друга “епархија”, непојамна за мисаона научна истраживања. Одговор на ово питање нама, хришћанима, даје Библија: постојао је предиван свет који је створио Бог – место обитавања првих људи.

Људи ме питају: “Али ако наш свет “није истински”, ако је он само резултат распада, трагичног отпадања од Божије Творевине, како се према њему треба односити? Да ли човек може и да ли треба да га воли и прихвата, или треба да га одбаци као само зло и обитељ “кнеза света овог”?”

Мој одговор се налази у “златној средини”, која се може достићи спознавањем светлог Промисла Божијег и развијањем молитвене способности разликовања духова. Свему овоме нас учи Свето Писмо и сва светоотачка богословска традиција.

Пад у грех је представљао акт испољавања човекове слободне воље, слободе, коју је творевини дао Творац Који је воли. Ова слобода му је била дата због тога да не би постојало било какво насиље, већ само слободан избор у чистој и светој љубави.

Грехопад је представљао распад, отпадање од Божијег света и Његове воље. И управо у тренутку кад се он десио у ковитлацу сатанизма, у свету који је падао и експлодирао, Творац Који безгранично љуби Своју творевину моћном руком зауставља ђавољи ковитлац и на земљу силази Промисао, а у њему – спасење.

Промисао Божји се разликује од Воље Божије по томе што Његова Воља не жели никаво зло, а Промисао, не слажући се са злом, ипак узима у обзир постојање зла као чињенице и бори се против њега Својом пожртвованом љубављу. Најузвишенији облик Промисла јесте Крст, који је истовремено највеће зло које се икада на свету десило и највеће добро, јер Животворни Крст Христов спасава, васкрсава и васпоставља пали свет.

Камен-темељац Промисла о палом свету јесте Пресвета Дјева Марија. Својом безгрешношћу и чистотом, Својим непорочним стањем, благовештенским одговором Арханђелу: “Ево слушкиње Господње, нека Ми буде по ријечи Твојој,” Она је постала дејство Божанског Промисла у спасењу света, постала је Мајка Самог Бога у Његовом искупљењу света. Захваљујући Богомајци, захваљујући томе што Она једина од свих људи није “отпала”, већ је испунила Господњу вољу, наш свет није пород ада и није потпуно зло, већ имамо и наду.

Промисао Божији представља процес обрнут процесу распада, то је процес који успоставља Божанску еволуцију, напредовање у Добру, у Животу, напредовање у Вечни Живот.

Једно од видљивих сведочанстава овог Промисла јесте постојање лепоте у нашем свету (лепота природе, људских односа и душа, поступака и т.сл.). Кроз ову лепоту може се уочити, ухватити и осетити неизрецива лепота, хармонија и љубав света који је саздао Творац. Управо ће ова лепота, која у својој основи садржи Лепоту Божијег Промисла “спасити свет”, по речима Достојевског.

Да би се уочила јасна граница између света “оног”, вишњег, и “овог”, који је доле, да би се схватило шта је од Бога, а шта од “кнеза века овог”, шта је Господ Сам створио, а шта је допустио да се деси, треба пре свега уочити *јединство стварања Божијег у једном и другом* – силу Духа Светог.

“Овај” и “онај” свет јесу *један исти*, али се разликују *по квалитету*. Дух Божји је “тамо”, а зли дух је “овде”. Само разумом, без молитве, без стицања Духа Светог ова антиномичност се не може схватити! Човек треба да уме да разликује духове, како каже свети апостол Павле, да се бори са злом и да тражи Царство Божије...

Разликовање духова је неопходно у свим сферама битија.

Књига почиње од размишљања о “небу” и “небесима”. То није једно исто. Под небом не подразумевамо само плаво небо. Небо је за нас и други свет, свет Божји, управо онај свет о којем смо управо говорили. Међутим, реч *небеса* нам својом множином открива цео створени космос, област знања, где човек који не прави овакву разлику лако може да се изгуби у фантазмагорији нечистих духова, зато што смо ми склони да помешамо једно с другим, чисто научно знање и научну фантастику, а с њом и фантазију и нездраву мистику уопште, као што, је на пример, савремена астрологија. Постоји јеванђељска астрологија, која апелује на други свет (где других духова осим Светог Духа напросто нема) и постоји обична, земаљска астрологија, која се бави овим светом, “другом” васељеном, небесима, звезданим световима, који су настали услед катастрофалног отпадања од Божијег Света – услед “велике експлозије”.

Овај свет треба спознати, укључујући и научну тачку гледишта.

Научној спознаји нашег света углавном је посвећен први део књиге: **КОСМОЛОГИЈА И БОГОСЛОВЉЕ**.

Да би човек умео апологетски да одговори на многа питања савременог читаоца потребно је да проучи и једно и друго. Треба проучавати космологију у богословљу и богословље у космологији. Не треба проучавати *јучерашње*, већ *данашње* теорије. Апологија се и одликује тиме што последњом речју науке одговара на питања данашњег дана која изазивају недоумицу.

У суштини, читава наша књига је **апологетика 21. века**.

Тако је био назван циклус предавања која је емитовао централни програм руске телевизије 1993. године. Реч апологетика потиче од грчке речи “апологија” (*заштита, одбрана, одговор на нападе*) – она је од давних времена означавала научну дисциплину у црквеним школама, посвећену аргументованој заштити вере и Православља од напада. У руским богословским школама апологетика је од времена револуције све до недавно била забрањена. У јесен 1994. године у Московској средњој богословској школи и на Богословском факултету одржали смо апологетски курс, који је ушао у основу првог дела ове књиге.

Низ глава првог дела књиге посвећен је животу и делатности једног од наших највећих савременика, научника-космолога, Стивена Хокинга који је створио савремену теорију распада васељене – како са строго научне тачке гледишта, тако и с философске. Занимљива је подударност идеја Хокинга и светитеља Василија Великог.

Свет није само занимљив, свет је бесконачно леп и треба заволети његову лепоту, његов развој и еволуцију ка савршенству, ка добру, треба заволети *човека*, као и сву најнижу Божију творевину, све и сва, борећи се против зла и у себи и споља!

Циљ ове књиге је да то покаже. Ова књига представља једну целину: други део је повезан с првим. Док први део више говори о “небесима”, о космичким световима, науци и космологији, други део говори о “небу” у духовном смислу и одговара на питања из првог дела. Стивен Хокинг, водећи космолог нашег времена у првом делу поставља питања, а светитељ Василије Велики му из дубине векова одговара у другом делу – и научно, и философски, и православно. Књигу треба читати “у једном даху”, одједном, - да би се човек удубио, проникао и схватио...

КОСМОЛОГИЈА И БОГОСЛОВЉЕ

Небо и небеса

Кључ књиге је управо у овоме – у вези између “неба” и “небеса”, која се нарочито јасно види у јеванђељској причи о Рождеству. Подсетићемо на јеванђељску причу:

“А када се Исус роди у Витлејему јудејскоме у дане Ирода цара, гле дођоше мудраци од Истока у Јерусалим и рекоше: Гдје је Цар Јудејски који се роди? Јер видјесмо Његову звијезду на Истоку и дођосмо да Му се поклонимо. Када то чу цар Ирод, уплаши се, и сав Јерусалим са њим. И сабравши све првосвештенике и књижевнике народне, питаше их гдје ће се Христос родити. А они рекоше: У Витлејему јудејскоме; јер је тако пророк написао: И ти Витлејеме, земљо Јудина, ни по чем ниси најмањи међу кнежевима Јудиним; јер ће из тебе изаћи Вођа Који ће напасати народ Мој Израиља. Онда Ирод, тајно дозаввши мудраце, сазнаде од њих када се појавила звијезда. И пославши их у Витлејем рече: Идите и распитајте се добро за Дијете, па када Га нађете, јавите ми, да и ја дођем да Му се поклоним. А они, саслушавши цара, пођоше, и гле, звијезда, коју су видјели на Истоку, иђаше пред њима док не дође и стаде одозго гдје бјеше Дијете. А кад видјеше звијезду, обрадоваше се веома великом радости. И ушавши у кућу, видјеше Дијете са Маријом Матером Његовом, и падоше и поклонисе Му се, па отворивши ризнице своје принесоше му даре: злато, тамјан и смирну. И примивши у сну заповјест да се не враћају Ироду, другим путем отидоше у земљу своју” Мт. 2, 1-12.

Ми знамо због чега је Ирод питао мудраце и због чега су они добили откровење да се не враћају код њега: зато што је Ирод желео да убије Младенца, “претендента” на његов царски престо, како је он мислио. И пожуривши наредио је да се убију сва деца у Витлејему до две године старости од времена кад се појавила звезда, “као што је сазнао од мудраца”.

Први хришћански мученици су постала деца.

Шта све ово значи?

И мудраци, и првосвештеници и јеврејске старешине, и сав узнемирени град недвосмислено схватају оно што се појавило на небу. И јеванђелиста, који излаже догађаје нимало не сумња у скривени смисао звезданог знамења. Другим речима, ауторитет Богом надахнутог хришћанског Писма потврђује истинитост онога о чему се приповеда, логику поступака.

Формулација католичког коментара у Новом Завету на руском језику издатом 1985. г. у Бриселу гласи: “Била је веома распрострањена астрологија, која је повезивала кретање небеских тела са земаљским догађајима.” У англиканском издању “Библија данас”¹ аутор мудраце назива “религиозним астролозима.”

У Лондонској опсерваторији 60-их година одвијао се научни програм: приказивано је небо изнад Витлејема у ноћи рођења Исуса Христа. Могли сте да видите небески свод управо онако како је изгледао 7. године пре Христовог Рођења – и огромну блиставу звезду. Фактички на небу су се спојиле три звезде – планете Јупитер, Сатурн и Марс. Једна од њих је, како је објаснио демонстратор опсерваторије, у складу с астролошким представама била “звезда Јакова” (то јест Израиља), друга је била “царска” звезда, а трећа звезда је “звезда” рата и промена. На основу њих мудраци су сазнали за рођење великог Преобразоватеља света, Цара Јудејског, и кренули у Јудеју. Звезда, чији су излазак мудраци видели на истоку, ишла је испред њих. “Звезда је очигледно,” истиче католички коментатор Јеванђеља, “пролазила јужним делом небеског свода и била је пред очима путника, а “зауставила” се изнад места на којем је био Младенац”, односно кад су мудраци дошли близу Витлејема, звезда се нашла управо изнад града.” У Оксфордском речнику хришћанске Цркве који је издао доктор Крос 1957. године о њима је речено: “То су били први незнабошци који су поверовали у Христа,” – а за констелацију планета која је чинила Витлејемску звезду: “Први научник који је ово открио био је Кеплер који је израчунао да је 7. године пре Христа дошло до спајања Сатурна и Јупитера. Аутор тумачења у “Библији данас” указује на то да је хронолошки годину Спаситељевог рођења израчунао монах Дионисије Мали почетком 6.

¹ The Bible Today. L., 1970.

века и да је погрешно израчунао да је година Рождества 753. година од оснивања Рима, при чему је Ирод умро још 4. године пре Христа. Дакле, потпуно је могуће да је година подударна планета, коју је утврдио Кеплер, година Рођења Спаситеља. Доктор Крос у свом речнику истиче да тачних историјских података о мудрацима (он “волхве” назива “мудрацима”) немамо. Тертулијан их у 3. веку назива “феререгес” односно “скоро цареви”, очигледно због поштовања које су уживали у астролошком свету. Одавде потиче предање које постоји на Западу да су они заправо и били цареви. По предању које се сачувало међу хришћанима у 6. веку су први пут записана и њихова имена: Гаспар, Мелхиор и Валтасар. У средњем веку сматрани су свецима и већ су у 3. столећу биле откривене њихове мошти које су се чувале у Константинопољу до 1162. г., када их је Фридрих Барбароса однео у Немачку где се и данас чувају у Келнској катедрали.

Овакви су постојећи подаци.

Међутим, шта о томе говори хришћанска апологетика?

Колико нам је познато, на ову тему не постоји ниједан озбиљан научно-апологетски рад, иако је по речима Британске Енциклопедије “прихватање астрологије од стране хришћанства најнеобичнија страница његове историје.” Каснији хришћански Сабори су покушавали да коригују ситуацију осуђујући детерминистичке претензије астрологије, њено преувеличавање моћи звезда, али саму астрологију, а посебно Витлејемску, нису одбацивали.

Историја астрологије

Да бисмо потпуније схватили астролошки сиже, који нам је дат у Јеванђељу, и даљу историјску везу између хришћанства и астрологије све до наших дана, обратимо се, макар на кратко, историји астрологије.

Она је очигледно настала у 4. или 3. веку пре Христа у Асиро-Вавилонији, у Месопотамији, на територији данашњег Ирака, при чему се настанак астрологије тамо појављује с одласком из ње, по заповести Божијој, Авраама, родоначелника изабраног народа, утемељивача јудео-хришћанске традиције и културе, која се очигледно разликује од астролошке културе Месопотамије с њеним паганским обожавањем звезда. На ову подударност ћемо се вратити касније.

У Месопотамији је астрологија имала искључиво религиозни карактер и била је повезана, као што видимо, с незнабожачким поштовањем звезда. Вавилонска кула са својим степеницама (познати су остаци сличних кула на овој територији) је пре свега грађена у циљу приближавања звездама и њиховог проучавања. Гнев Божји – мешање људских језика – је био изазван стремљењем градитеља да дођу до неба и да сами постану богови, својеврсне звезде. “Вавилонске куле” су касније постале прве опсерваторије и положиле темељ астрономији и астрологији које имају исто полазиште, тачније, оне имају два аспекта у приступу звездама: проучавање – астрономија, и осмишљавање, да тако кажем, философија звезда – астрологија, у складу са значењем грчког термина. У оваквом облику је месопотамска верзија делимично прешла у Индију и Кину, али се чвршће укоренила у Египту и хеленском свету. Већ су у Месопотамији били дати зачеци аритметичког израчунавања са записима о посматрању звезда. Посматрајући звездано небо и осећајући свештени страх поред моћним тајанственим божанствима у звездама мудраци овог доба су истовремено створили и религиозно-философску и систематско-научну слику небеског света. По речима Птолемеја, научника из старе Грчке, творца строго геоцентричког система “математичке синтаксе” која је владала у хришћанском средњовековљу, Месопотамија је крајем 8. века пре Христа већ имала записе о помрачењу сунца, а археолошки подаци су показали да су и пре тога биле тачно познате: годишња путања сунца, месечеве мене и периода неких планета. Из преплитања религиозног и научног погледа израсла је астролошка пракса предсказивања личних судбина и прављења хороскопа. Управо египатски научници су створили први календар са месецима од по 30 дана, с петодневним предикатом

сваке године. Дакле, религиозно-научна и културна атмосфера која је настала до Рождества Христовог представљала је онај “миље”, ону средину у којој је парћанским или иранским мудрацима, звездочацима и предсказивачима, жречевима и “царевима своје врсте” било дато да угледају звезду на истоку и да крену да се поклоне Цару Јудејском. Грчки превод Библије, који су сачинила седамдесеторица преводилаца већ је био добро познат, а јеврејска дијаспора и људи као што је Јосиф Флавије, већ су били укључени у општи интелектуални живот средоземноморског друштва, тадашњег Римског Царства.

Првобитни однос Рима према астролошком наслеђу које му је пало у удео био је хладан и уздржан. До пред крај епохе републике астрологију су оповргавали не само песник-епикурејац Лукреције, већ и његов ништа мање значајни опонент Цицерон. Међутим, истовремено је највећи научник Рима Нигидус Фигулус, познавалац најновијих наука астрологију укључио у свој пантеон, увевши у римску културу грчке сфере Зодијака и “варварске” сфере Египћана. У таквом облику, уз моћну подршку Јеванђеља по Матеју у хришћански свет је ушла јединствена космолошка наука-религија-философија. Трагови њеног присуства су и дан-данас с нама: у божићном тропару, а заједно с њим и кондаку, помињу се и сунце, и звезде, астролози “са звездом пугују”; ту је и веома древна вечерња химна “Свјете тихиј свјатија слави...”, и Божићни календарски римски датум солстиција 25. децембар – јер заправо нико не зна прави дан Спаситељевог Рођења. По лепој древној традицији астролошког обожавања светила присутно је “обожавање” сунца, само овог пута “Бога истина от Бога истина”, “Свјета от Свјета”, “Сонца правди”. Астрологија се не протерује, већ се “хришћанизује”. Овде спадају и спорови о слављењу Пасхе (Васкрса), и уопште сав проблем календара који се и данас, у 20. веку обожава до те мере да се у “астролошким” споровима о “старом” и “новом” заборављају речи самог Христа Спаситеља о томе да није човек ради календара, већ је “субота ради човека” (субота је исти овај календар).

Западни народи дане називају по астролошким називима светила, чак је недеља код њих – дан Сунца, понедељак је дан месеца, уторак – Марса, среда – Меркура, субота – Сатурна. Разуме се, обожавана моћ светила претвара се у обожавање моћи Онога Ко их је створио – “Сунца правде”. Детерминација открива место човековој слободи и први пут у живот људи улази овај појам, који је постао тако значајан у наше дане. Слободу даје Христос, “Сунце правде”. Међутим, струје јединствене звездане културе прожимају хришћански свет. Астрологија, која је престала да буде паганска, враћа се, у царству Карла Великог, на двору долази до препорода “царске уметности” – астрологије. Већ у 13. веку и Данте и Тома Аквински и други у своју философију укључују премда модификовано, али ипак астролошко схватање узрочно-последичних односа. У 14. веку на универзитетима у Паризу, Падови, Болонји и Фиренци још увек постоје катедре за астрологију и то није чудно: сједињена с астрономијом астрологија је заправо повезана с настанком космологије. Управо је пионир најновије науке, Кеплер, који је свргао Птолемејев геоцентризам, и који је својим хелиоцентризмом прокрчио пут Коперниковом систему био убеђени астролог, и правио је хороскопе, иако не баш претерано вредно.

Шта је онда омогућило астрологији – с њеним предсказивањима, пророчанствима и хороскопима – да се тако дуго задржи у саставу опште људске културе? Шта њу – рођаку презицне науке савременог света, космологије – зближава с религијом и духовним животом?

Шта је то?

Непоновљивост човека

Идеја о јединствености човека у астролошком доживљају света достигла је свој врхунац у Божићној причи Јеванђеља по Матеју. Не дефинише ли се због тога у хришћанском богословљу време Христовог доласка на Земљу као “испуњавање времена”, као “завршетак историје света”? Описујући укратко историју припремања човечанства за

долазак Спаситеља светитељ Василије Велики се у главној тајној молитви Божанствене Литургије која носи његово име обраћа Богу Оцу у име свих нас на следећи начин:

Глаголал јеси нам усти раб Твојих пророков, предвозвјешчаја нам хотјаишеје бити спасеније: закон дал јеси в помошч: ангели поставил јеси хранители: јегда же прииде исполненије времен, глаголал јеси нам самем Сином Твојим, Им же и вјеки сотворил јеси.

Шта је ово до тврдња о непоновљивости Човека, онаквог какав он треба да буде и какав је био до свог пада у грех, у којем: *...преслушавши Тебе истинаго Бога, создавшиаго јего, и прелестију (ласкавим искушењем) змијевоју (ђавољом) привлекшасја,... изгнал јеси јего праведним Твојим судом, Боже, от раја в мир сеј, и отвратил јеси в земљу, от нејаже взят бист...*

У богословљу светитеља Василија Великог непоновљивост човека одјекује непоновљивошћу времена и простора: “вјеки” – векови, које је створио Син Божији, означавају у историји грешне земље “исполненије времен”; они су њихов завршетак, због тога што на ову земљу чија историја брзо протиче, силази Сам Творац свих времена и простора. У њиховом непоновљивом сједињавању и на одређеном месту на земљи, - не само на земљи, већ и у васцелој васељени, Он се оваплоћује у савршеног Човека, Који спасава пали свет и враћа га у Царство Небеско.

Шта значи ово оваплоћење?

Не просто “плот и крв појединачне људске личности”, већ нешто много више: **оваплоћење Премудрости Божије у условима, у координатама палог света, пале васељене.** Ово оваплоћење Премудрости и јесте задивљујуће “испуњавање времена” у јединству с “испуњењем простора”; у њему као да нам се говори о времену и простору језиком савремене науке као о јединству, које изражава, потпуно у духу нове физике, суштину материје васељене. Тако да запањујуће прозрење великог Василија, наговештавајући достигнућа данашње науке, још у 4. веку, 16 векова пре нас, тврди да цело битије има “астролошку” завршеност у Исусу Христу; јер је “Небески Христос”, како то описује апостол Павле – “Нови Адам”, Све-човек. И није ли због тога у хришћанском светоотачком богословљу и на Западу и на Истоку увек био присутан астролошки доживљај света, и није ли то оно због чега јеванђељска астрологија никада у њему није била подвргнута ни сумњи нити критици?

Да би се дубље схватио хришћански астролошки доживљај света у контексту људске историје, философије и науке поново се треба обратити прошлости и загледати се у то како су астролошке идеје утицале на старогрчку философију, која је по Божијем Промислу припремила незнабожачки свет за долазак Христа Спаситеља. У најстарија времена, у Месопотамији, заблистало је ово танано свануће, засијала је предивна звезда. Идеја везе-повезаности видљивих звезда и непоновљиве људске личности била је неочекивана за грубу паганску културу. Одакле се она појавила? И због чега је почела моћно да расте док није са свом силом одјекнула у Витлејему?

Човек је непоновљив од свог рођења: он се рађа с јединственим прстима који не личе ни на чије друге, с њиховим отисцима. А грађу организма одређују непоновљиви гени који носе изузетно тачан и непоновљив програм, тако да су отисци прстију у криминалистици већ потиснути у други план – на први план избија генетика. Ово је из области антропологије, физиологије и биологије. Што се тиче космологије, већ се у философији стоика рађа схватање о два света – макрокосмосу и микрокосмосу, васељени и човеку – и “симпатији” између њих; не о нашој руској “симпатији”, већ о грчкој: “са-страдалности”, саучествовању, састрадавању, саосећању, - укратко, о унутрашњем јединству. Одавде потиче *μαλοθεσια*, посебна грана астрологије која је настала у Грчкој, а чија се суштина састоји у томе да је сваки део тела, сваки орган, под утицајем неколико планета у знаку Зодијака. Овакав поглед рађа концепцију такозваног “астралног”, “звезданог” тела, која је постојала све до 17. века, а која ни данас није у потпуности искорењена, и која је, као што знамо, имала своје веома негативне последице, нарочито у медицини. Међутим, сама идеја космичког јединства

макрокосмоса и микрокосмоса, човека и света ни из далека није тако лоша. Она наше помисли упућује на првосаздани Рај, на Едемски врт, где је сједињење Адама Свечовека са свом творевином која га је окруживала представљало управо овакво целовито јединство.

Космичка непоновљивост човека је предодређена **од рођења**... Овде је откривење астрологије изванредно. Ради се о томе да се свако од нас рађа у одређено време, на одређеном месту и под одређеном небеском констелацијом сунца, месеца, планета и звезда. Ова констелација времена, места, стања сунца, месеца, планета и звезда је неоспорна. Комбинација датих околности је непоновљива, као отисци прстију, као конкретан генетски програм. Испоставља се да, премда је човек непоновљив, он није сам, није одвојен од васељене, није отуђен од ње. Космолози древних времена су то одавно уочили: човек у космосу има своје место, свој неоспоран положај. Због тога је и могуће и разумљиво било рећи: “Видели смо Његову звезду на истоку.” Зато су и хороскопи свих векова, као и нашег времена потпуно коректни. Међутим, код њих – тј. хороскопа, ствар је у тумачењу.

Дакле, прелазимо на оно што је главно у нашој хришћанској апологетици: на потпуно и непомирљиво размимоилажење између савремене астрологије и православног хришћанства, православног астролошког доживљаја света Јеванђеља.

Али, пређимо сада у храм.

Уникалност детета²

Во имја Оца и Сина и Свјатаго Духа!

Ову непоновљивост је истакла већ Витлејемска звезда, истакао ју је Промисао Божји указавши на онај звездани пут који нас за овим Младенцем води у Царство Небеско.

Свако дете је непоновљиво, ми то знамо. Свако дете се исто тако рађа под својом сопственом звездом, као Христос Спаситељ; свакоме од нас је дат пут који припада само њему и ми идемо тим путем. Дете је непоновљиво у смислу да Господ одређује његов пут у творевини. И какав је ужас, какав је заиста ужас када људи одлуче да униште ову уникалност сваког детета пре његовог рођења, кад му не дају да се оствари до краја, кад сматрају да је могуће да се од њега избеаве. Како је то страшна несрећа! Несрећа, која нарушава сав смисао, сву суштину људске творевине, сву суштину овог одређеног пута, који је Бог дао сваком човеку у творевини. Јер рођење, по нашој хришћанској вери није сам тренутак почетка живота овог јединственог човека, зато што је овај почетак задат у стварању – у творевини која је оваплоћена у Адаму и у којој сви ми саучествујемо у Царству Божијем, као што смо данас читали у главној молитви Свете Литургије. Ово никада не смемо да заборавимо, а тим пре морамо са свом нарочитом и трепетном вером да се односимо према доласку сваког човека на овај свет.

Рођење није настанак, рођење није стварање, рођење је долазак на овај грешни свет услед нашег људског грехопата у Адаму. И само тада ћемо моћи да схватимо сав смисао и сав значај непоновљивости сваког од нас, ове на изванредан начин заиста Витлејемске звезде која је човеку дата у овој или оној мери.

Међутим, данас се сећамо Божанске непоновљивости Младенца Који је на празник Сретења Господњег донет у храм како би испунио овај људски закон према Самом Законодавцу... Сам Законодавац преузима на Себе све, апсолутно све, сваки наш грех и свако дете које се непоновљиво рађа на свет и свако убијено дете, без обзира да ли је то дете које је убио Ирод или сопствена мајка, понекад, истина, због свог страшног незнања и несхватања, али ипак – како је то страшно! И свако овакво дете на данашњи дан Сретења Христос Спаситељ, Који све испуњава по Божанском Закону, узима на Себе: свако дете које је зачето и није које достигло час свог доласка на ову земљу.

² Проповед одржана у саборној цркви светог Николе у Вашингтону на празник Сретења Господњег.

Непоновљивост Божанског Младенца, Којег се данас сећамо је потпуно специфична. Ова изузетност, знамо, није само у Његовој Божанствености, већ и у Његовој нарочитој Људскости – зато је на данашњи дан свети Симеон Богопримац, који је узео Младенца у свој загрљај казао: “Овај лежи да многе обори и подигне у Израиљу, и да буде знак против кога ће се говорити. А и Теби Самој,” рекао је Пресветој Богомајци, “пробошће мач душу, да се открију помисли многих срца...” *Даби открилис помишленија многих сердец!* (уп. Лк. 2, 34-35). У овоме је сва суштина, у овоме је сав смисао!

И чињеница је да Младенац Који пред Њом лежи, “лежит на востаније и на паденије многих”, то јест управо ради тога да се помисли одреде у таквој мери и таквом степену да буде јасно: ко иде нагоре, а ко иде надоле. И управо то је подела, коју је Христос Спаситељ донео да би одвојио добро од зла, да не би више биле ове мучне измешаности, да не би било више оваквих ужасних појава кад неки невину децу, наводно ради добра, уништавају у злу.

И то је само један аспект измешаности добра и зла у нашем људском животу на овој грешној земљи!

Међутим, Христос Спаситељ нам помаже да видимо и да откријемо своје помисли, ако не самима себи, ако не људима из наше околине (што је, наравно, идеално), онда макар Самом Спаситељу Христу, макар Самом Господу Богу, да би свако од нас заиста самом себи и Господу открио пут којим треба да иде, да не би више било ове ужасне измешаности, која је вероватно нешто најпогибелније што постоји у нашем људском животу на овој планети.

Нека нам Господ да Светлост Своје Христове Истине, светлост ево ових предивних свећа које данас по древном обичају благосиљамо.

Нека нас ова Светлост, и само Светлост, и само путем нагоре, води ка спасењу. Амин!

О разилажењу с астрологијом

Разилажење је настало на самом почетку, у трећем миленијуму пре Христа, кад је незнабожачка астрологија била у повоју. Хришћанство које је долазило у свет сазревало је у утемељивачу припреме човечанства за долазак Спаситеља Христа на земљу – у Аврааму. Већ смо говорили о овој задивљујућој историјској подударности. “Кад престајем да се молим престају подударности,” говорио је почетком нашег века Јоршки надбискуп Вилијем Темпл. Аврамова молитва је била веома ватрена, иако он вероватно, није размишљао о “подударности”, једноставно се ватрено молио Богу, у Којег је свом душом поверовао, и с Којим је говорио “лицем у лице”. Међутим, ова подударност није била случајна, она је била одговор, и овај одговор је Промисао Божји: “Иди одавде.” И Авраам је отишао због тога што су то била два међусобно супротна духовна стања: човеково беспоговорно послушање Богу, Богу Истинитом, Светом, и дрско “столпотвореније” (изградња куле) људи у тежњи да “досегну до неба у сами постану богови”.

Библијска прича о Вавилонској кули, најочигледнијем испољавању астролошких тежњи тог времена, описана је у 11. глави књиге Постања, непосредно пре родослова и историје о Аврааму. Ни ово није случајно, већ има, као уопште све у Библији, дубоко симболичан значај. Реч *Вавилон* означава “мешање”, “пометњу”, “хаос”, “међусобно неразумевање”. Људи престају да разумеју једни друге кад падају у безумну гордост. Таква је психолошка истина настанка народа који се међусобно не разумеју. У овом етничком дробљењу првих генерација људи на земљи – услед пада у грех – није било могуће створити јединствену културу. Вавилонска и библијска, јудео-хришћанска култура биле су међусобно супротне; оне су морале да се разиђу. Месопотамијски мудраци из древних времена - астролози и астрономи, су проучавајући звезде, које су обожавали, намислили да се попну тамо, у звездани свет, на небо, и да сами постану “звезде”, богови. Такво је било безумље гордости, које је створило астролошку илузију, научну фантастику тих времена.

И културе су се разишле: Промисао Божији је извео Авраама из Месопотамије.

Вавилонска кула је постала преседан и још се доста пута поновила у историји у разним облицима.

Не треба да идемо у дубоку древност и у далеке културне светове. Сведоци смо савремене “вавилонске куле” коју су људи градили више од седамдесет година, - стварали су “рај на земљи”, изазивачки су певали да ово неће постићи заједно с Богом, већ да ће га изградити сами – “својом сопственом руком”. И шта се десило?..

“Вавилон” и “Витлејем” – неспојивост, потпуно разилажење у свему, а истовремено астрологија и звезде!? У чему је смисао ове антиномије? У томе да је Христос дошао да спаси **цео свет!** Због тога је и узео из овог палог света, укључујући и древну незнабожачку културу све оно добро што је у њему постојало, сва зрна истине! Тако се у историји појавила “хришћанска астрологија”, **прихватањем Промисла Божијег**, која се потпуно разликује од вавилонске, која не зна за Истинитог Бога и Његов Промисао. Све је у Вавилону било пород палог света – грешног, паганског света с његовим злом и илузијом, с његовом лажју и “научном” фантастиком, с његовим удаљавањем од Божанске реалности – “Новог Јерусалима”, Царства Божијег, оног света! Пут Вавилонске куле провлачи се као нит кроз целу Библију. Вавилон се више пута среће на њеним страницама од *вавилонске куле* до *вавилонског ропства*, од плача на *рекама вавилонским* до *Плача пророка Јеремије*, од *повратка из Вавилона* до *апокалиптичне Кћери вавилонске* древних пророка и откровења светог Јована Богослова и његовог есхатолошког виђења Вавилона као “царства антихриста” и “царства сатане” – сталне теме каснијег светоотачког црквеног богословља.

Показало се да је конкретно историјско разилажење вавилонске астрологије и хришћанске астрологије у последњим вековима повезано с разграничавањем астрологије и астрономије као науке. Разилажење је било постепено и није се одвијало без скретања и сударања, као што је на пример, судар Галилеја и инквизиције. Занимљиво је то што се испоставило да је Црква, на крају крајева, на страни Коперника, Кеплера, Галилеја и савремене космологије, а не на страни залеђених камених фигура средњовековних инквизитора, јаросних и непомирљивих приврженика Птолемеја и његовог геоцентричног система.

Космологија и хришћанство

Овде треба начинити опаску: да би се избегле фантазија и грешке треба се придржавати веома строгог правила – не мешати различите области, које се суштински не смеју мешати – науку и религију. Међутим, истовремено не можемо да одвојимо ове две области људског духа. Фантазија, илузија, научна фантастика, теозofsка фантастика, социјална утопија – све су то резултати произвољног мешања.

Пре неколико година у Ватикану је одржана међународна конференција научника астронома и космолога, како верујућих, тако и неверујућих. Римски папа Јован-Павле Други је поздравио госте. Папа је знао да и верујући и неверујући научници сматрају могућом научну представу о такозваној “великој експлозији” и да је подржавају - теорију васељене која настаје и еволуира услед експлозије из “протоатома”, али да ову представу тумаче на различите начине. Папа је изјавио да “с тачке гледишта наше хришћанске вере” научници могу и дужни су да проучавају све што се налази с ове стране “велике експлозије”, а да оно што је ван њених граница научној анализи није доступно, да то “спада у област Божијег стваралаштва”. Другим речима, сама наука не покушава да објасни “експлозију”, њен узрок, већ то чини овај или онај поглед на свет, ова или она идеологија, пошто, ако се строго придржава научне методологије, човек ту ништа не може да објасни. То ће у најгорем случају бити “научна фантастика”, али може се испоставити да је овакво објашњење богословски одговор на одговарајућа питања. Папа је упозорио научнике-хришћане да њихови богословски одговори могу бити у противречности с библијским учењем о стварању. Што се тиче других научника, на пример, великог савременог космолога Карла Сагана - он

отворено говори да је његова религиозна философија везана за његово проучавање космоса – то је пантеизам у смислу источњачких религија: будизма, таоизма и других. Човекова вера је његово скривено дело, али научник строго мора да разликује свој поглед на свет од својих научних достигнућа. Тако ће космолог-хришћанин, у случају да почне да се придржава пантеистичке тачке гледишта, самим тим просто издати своја хришћанска убеђења.

Шта је то “велика експлозија” (енг. “Big Beng” – буквално “велики ударац)? Превод не помаже увек коректном преношењу у научног термина, може се појавити и лош превод. Неки једноставно не преводe “биг бенг” и то је све. “Ударац”? Ударац по коме и по чему? Да би постојао ударац мора да постоји неко ко удара и неко или нешто што бива ударено. Кад човека задеси “ударац” (тј. шлог, српски), као што се понекад каже за мождани удар – удара крв, бије у мозак, мозак преноси ударац на организам и човек од удараца пада... С научне тачке гледишта није познато ни ко (шта) ни кога (шта) бије у “биг бенгу”; овај термин је пре философски: “биг бенг” је *модел космоса* у тренутку његовог настанка. А с позиције свакодневице то је пре свега ударац по Птоломеју, по птоломејевској васељени, по шеми статичког геоцентричног света: у центру је Земља, а по кристалном своду се око ње крећу звезде, планете, месец и сунце – то је модел који је владао људским умовима готово до краја 17. века. Сад му је “биг бенг” нанео ударац без милости. Овај ударац је пао и на астрологију, на астролошки модел звезданог неба, који руководи судбинама људи, који је по њој (астрологији) с њима повезан, који се креће у самом себи с непоколебљивом постојаношћу. “Биг бенг” је ударац и по њутновском свету са законом гравитације и три основна закона динамике. Закони и даље делују, али се модел Васељене променио. И ми више немамо права да беспоговорно за Кантом понављамо величанствено поређење “звезданог света у Васељени” и “моралног закона у човеку”. Представа о “биг бенгу” уништава ову хармонију. “Биг бенг” удара и по догматици материјализма, пошто се испоставља да материја овде уопште није постојана вечна материја, већ “згуснута енергија” која има везе са брзином светлости, кретањем и временом. Ко зна шта је било пре “биг бенга”? Подвући ћемо још једном да су сви ови појмови и сам термин “биг бенг” више философски него научни.

С чисто научне тачке гледишта “биг бенг” је излазак из астрономски посматраног помака спектра у црквену област која утврђује чињеницу разлетања звезда по васељени. Васељена се шири невероватном брзином, разлећући се на све стране. Куда? У бездан. Из математичке формуле закључује се да се сва материја васељене у првом тренутку скупила, сконцентрисала у једном једином “протоатому” како се он назива у космологији. “Протоатом” је, након што је доживео “биг бенг” – “велики ударац” – експлодирао... На руском је то успешније названо “велика експлозија”, која је васељену разнела у многим смеровима. Од “хармоничног неба” у космологији није остало ни трага. У поезији је друга ствар: лепота звезданог неба је икона Небеског Царства, икона другог оностраног света, у којем је присутна правда, у којем царују љубав и хармонија. Васељени после “биг бенга” математички одговара позната кратка и једноставна формула коју је извео Алберт Ајнштајн:

$$E = mc^2$$

Формула садржи тврдњу: *материја прелази у енергију*. Шта се дешава ван граница овог односа енергије, материје и кретања (времена) ван граница физичког света није познато и никако не може бити проучено, наука напросто није компетентна да даје одговоре на ова питања, то је оно што је имао у виду Римски папа: научници могу да проучавају космос с ове стране “биг бенга”, али не и “онострани” свет.

Међутим, одредба о концентрацији праматерије садржи унутрашњу противречност, јер је материја могла да настане само услед истог овог “биг бенга”. Неки научници и кажу да Васељена “пулсира”, скупља се и шири, иако прорачуни показују да је ова представа сумњива. Шта је онда “биг бенг”? – Једноставно “радна хипотеза”, модел без којег се Васељена не може проучавати, модел до којег је наука довела људски разум. И то је све.

Шта на то каже православна вера?

Њен одговор је библијски:

“Бог је створио свет ни из чега.”

И шта то значи? Није ваљда Бог свет створио “ударцем” и натерао га да се разлети и да лети у бездан?

У каквом свету живимо?

С тачке гледишта савремене науке творевина је физички јединствена, у њој нема неких појединачних, међусобно различитих, “неба” и “земље”; у Васељени *је свуда све једнако*. У овом контексту је апсурдно, рецимо, тражити од космонаута изјаву да “тамо”, у космосу нема “ни анђела, ни светаца, ни Бога” (ово је бесмислено и с религиозне тачке гледишта).

Релативно недавно су космолози, астрофизичари, нуклеарни физичари и други научници, дошли до закључка да у Васељени нема “празног простора”, да је читав “међузвездани” простор испуњен материјом: елементарним честицама које се понашају исто као и честице у самим атомским језгрима, али се налазе “на слободи” (уосталом, оне су и у самим језгрима по квантној механици, такође прилично слободне). Елементарне честице које сачињавају међузвездани простор разликују се од честица у атомским језгрима по томе што је њихово зрачење “сама хармонија симетрије”. Елементарне честице целе Васељене - космоса, као да се сједињавају у заједнички организам.

У целој Васељени “важи” Менделејева таблица елемената, што је наука и доказала уз помоћ спектралне анализе, јер сваки елемент има свој посебан спектар. Сунце у основи садржи најлакши елемент Менделејеве таблице – водоник. Сунчева топлота и сунчева светлост су енергетски производи природног атомског реактора који делује у Сунцу. На срећу, Сунчев реактор је засад стабилан, иако је могуће да ће једном наступити критична фаза, као што се дешава с неким удаљеним сунцима-звездама. Свака звезда која јарко гори, и која има латински назив *пова* јесте реактор који је експлодирао. Уопште, у космосу непрестано долази до мноштва разноразних експлозија и нереда. Недавно су америчке новине објавиле да према Земљи лети огроман астероид који, уколико налети на њу, може да доведе до тога да се наша планета разлети у парам-парчад. Уколико астрономски прорачуни покажу да нам овај астероид заиста прети биће неопходно да се у њега усмери ракета и да се на тај начин започне “звездани рат”. Неки научници сматрају да је управо овакав астероид био узрочник нестанка диносауруса с лица земље. Уколико до сусрета између Земље и астероида заиста дође, то ће за све нас - људе, значити крај света.

Научна истраживања показују да је у нашем Сунчевом систему Земља јединствена у смислу да само на њој постоји живот. Што се других звезданих светова тиче нема основе за негирање принципијелне могућности живота на њима – статистички је овакав живот могућ, иако таквим научним подацима за сада не располажемо.

Ни на Земљи, нити било где у космосу нема хармоније коју толико желимо: свуда су борбе, природне катаклизме, “космичке болести”, смрт. Живот на нашој планети директно зависи од смрти оних којима се хранимо. Чак ни вегетеријанство не укида ову зависност - јер и биљке су живе. Уништавање другог живота ради сопственог јесте услов опстанка који је уткан у основу земаљске биосфере.

Међутим, у васељени уопште, и на нашој планети посебно, такође се одвија и процес “супротан” разарању и хаосу – процес еволуције. “Еволуција,” каже космолог Карл Саган, “није теорија, то је научна чињеница. Довољно је погледати развој домаћих животиња и развој космоса. Свуда је све у развоју, свуда је еволуција.” У чему је циљ и смисао овог процеса ниједна природна наука није у стању да одговори. На ово питање могу да одговоре само ова или она идеологија, поглед на свет, религија или философија.

Научна технологија нашег времена је достигла такав невиђени успех у свим областима науке, да је тешко било све ово предвидети и замислити још сасвим недавно, а да не говоримо с тачке гледишта научних позиција из 17. века и раније. Наше очи и уши, а за

њима и разум, продрли су у дубине бесконачно већих величина – области битовања, у којима смо спознали *две стране света*, у којем живимо: хаотичну (паразитску област кнеза века овог – разорну) и хармоничну (стваралачку област Промисла Творца Који није оставио Своју творевину, - у развоју и стварању света и живота, у космичкој и биолошкој еволуцији свега).

Сасвим недавно смо угледали центар Васељене и у њему – њену *кризу*. У научном часопису Discover могла се видети фотографија “светске кризе”, а средства масовне информације су то саопштила целом свету под сезнационалним насловима.

Суштина кризе је у неминовном *распаду* Васељене услед експлозије галаксија и звезданих светова који јој прети.

С друге стране, већ је остварена *победа хармоније* у непосредној близини (и у времену и у простору) “велике експлозије” космоса.

У области бесконачно малих величина својим сопственим очима смо видели до сада непознату тајну *људског зачећа*. Лично сам видео видео филм, много пута увећан, који је забележио тренутак зачећа у мајчиној утроби. Испоставља се да се мушке полне ћелије боре међу собом и да побеђује најјача.

Постоје две научне теорије за објашњење ове чињенице: спартанска и еволуционистичка. Као што се пре две хиљаде година у грчкој Спарти “неуспело” новорођенче бацало са стене како у “Спарти не би постојало било шта слабо”, тако и у свим вековима у утроби мајке циљ оправдава средства телеолошки усмереног “интелигентног организатора живота” у земљиној биосфери.

Или је то просто борба за живот и опстанак самих зачетака живота као и свега на овом свету – “рат етничког чишћења” као у Босни и Чеченији?

Ко или **шта** овим руководи? Одговор зависи од врсте идеологије или погледа на свет, то више није строга наука, већ ова или она мисао човека, која може бити и фантазија и прозрење.

Наш одговор је недвосмислен – то је пад у грех и његове последице.

Које су *физичке* последице греха у Васељени? То је оно на шта физичари немају одговор, као ни Хокинг, који од философа очекује одговор на питање: због чега, одакле све у овом свету? На пример, супротна страна Њутновог закона гравитације је отпор материјала. Сада је то озбиљна и дубока посебна научна дисциплина на факултетима; проучавање чињеница по себи и њихово коришћење без икаквог философског покушаја да се одговори одакле овај отпор и због чега. По Плотину (видећемо касније) и уопште неоплатоничарској философији, то није као у оном свету, где је уместо “отпора” присутно узајамно прожимање. У човеку се ово испољило у облику отпора између ЈА и НЕ-ЈА, као и у *раздвајању личности*, па чак и “легиона” у њој (Мк. 5, 9) уместо првобитне хармоније.

Медицинска технологија је такође постигла огроман успех: никад раније није било могуће вршити тако чудотворне операције као данас, као ни тако добро познавати људски организам. Ми сада знамо нешто што људи у стара времена нису знали: свима је позната реч *имунитет*. А у чему се он састоји? То је борба две микроскопске армије: бактерија, вируса и гљивица који нападају организам, против “бранилаца”, имунолошких ћелија, које се бране од напада и не примају “странце” ма ко они били.

С друге стране је сам човеков организам са својим ћелијама, организам у којем органи представљају целину с другим појединачним органима и са свим органима у целини. Какав задивљујући живот и рад! Апостол Павле, који је Цркву поредио с човековим телом би сада тако много могао да дода ономе што је рекао пре готово две хиљаде година!

А истовремено, чим се макар мало наруши хармонија – без обзира да ли је то радијација попут Чернобиља, неки ударац или духовно-психички поремећај одмах почињу да бесне и да расту у организму ћелије рака на уштрб свега другог, што је типична појава непослушања ради себе, на уштрб целине – једна од најстрашнијих болести нашег света.

Одакле то и због чега? Зашто је наш свет тако уређен?

Наука нема одговор на ово питање. Христос има:

“Не сабирајте себи блага на земљи, гдје мољац и рђа квари, и гдје лопови поткопавају и краду; него сабирајте себи блага на небу, гдје ни мољац ни рђа не квари, и гдје лопови не поткопавају и не краду. Јер гдје је благо ваше, ондје ће бити и срце ваше.” Мт. 6, 19-21.

Господ даје научни одговор: “мољац” је борба у биосфери; “рђа” је борба у неорганској природи; “лопови” су борба у човеку...

“И одмах ће по невољи тих дана сунце помрачити, и мјесец своју свјетлост изгубити, и звијезде с неба пасти, и силе небеске покренути се...” (Мт. 24, 29) – борба у Васељени.

Постоји и одговор вере отаца, њихов одговор је: *није тако било на почетку*. Овај одговор ћемо наћи у другом делу књиге.

А засад ћемо само рећи: *наше јединство (свих нас) у Адаму јесте извор исцелења свих од свега!* Почело је у Старом Адаму, завршава се у Новом Адаму – Христу!

Кад неки наши богослови, следећи латинску логику, то одбијају говорећи: “Не прихватамо *колективног* Адама” они самим овим *социјалистичким* термином дају себи одговор: човека не спасава колектив, већ образ Пресвете Тројице у човеку. Овај образ је дат свем човеку у стварању, и ми га управо из *стварања у Адаму* узимамо и налазимо у себи, уносећи га у породицу, друштво, рођени народ, Цркву.

Детаљније о томе – у другом делу књиге.

“Big Beng” – Велика експлозија

Теорија велике експлозије и распада Васељене се појавила као резултат опште Ајнштајнове теорије релативитета. Међутим, сам Ајнштајн је унео математичку исправку у своју теорију како не би извео неминован закључак о томе да “Васељена није статична”, пошто су и математичке и логичке теореме водиле ка оваквом закључку. Ајнштајн је био предубоко укорењен у статичком погледу на свет 19. в., у то да је свет непокретан и да је васељена стабилна, да би се сложио са својим сопственим закључцима.

До оваквог резултата је 1922. године, убрзо након објављивања теорије релативитета (1915.г.) ипак дошао, не сам Ајнштајн, већ руски научник, физичар и математичар Александар Фридман. Фридманови закључци су били чисто теоретски. Практично их је потврдио амерички астроном Едвин Хабл, који је 1924. г. открио да се свет не састоји само од наше галаксије, пошто је уз помоћ јаког телескопа открио и проучио девет галаксија. Сад знамо да се свака таква галаксија састоји од стотина хиљада звезда. Звезде и галаксије се у простору крећу огромном брзином. Ово кретање се одражава на светлост коју оне зраче у виду “Доплеровог ефекта”. Астрономи су проучавајући ово кретање открили једну особеност: што је галаксија удаљенија, то је значајније црвенило њеног спектра. Детаљно проучавање спектра свих галаксија које су биле приступачне проучавању довело је Хабла до физичког доказа чињенице ширења међугалактичког простора, што је потврђивало Фридманове прорачуне о ширењу Васељене на све стране. Независно од Хабла до овог закључка је дошао и други руски научник, Фридманов ученик Георгије Гамов. Гамов је 1946. године понудио такозвани “топли модел” Васељене. Он је заједно с Р.Афлером и Р.Германом истраживао нуклеарне реакције до којих долази у току ширења вреле материје и које доводе до постепеног стварања хемијских елемената тежих од водоника. Теорија “топле васељене” је предсказала постојање реликтног зрачења које су 1965. године открили А.Пензанс и Р.Вилсон у радиодијапазону. Каснији Фридманови прорачуни и чињеница “експлозије” Васељене били су потврђени на делу... атомском бомбом! Гамов је био велики шљивција: пошто је убедио научника-нуклеарца Ханса Бетеа да своје име дода овом научном раду објавио га је под именима Алфера, Бетеа и Гамова употребивши као почетна слова њихових имена слова грчког алфавета – Алфа, Бета и Гама и скренуо тиме “веселу пажњу” света научника, како у својој књизи каже Стивен Хокинг.³ Хокинг је наследио сав овај разноврсни

³ Хокинг, с. 118.

научни материјал и дошао до неоспорног општег закључка о ширењу васељене услед “биг бенга”.

Неколико речи о самом Стивену Хокингу. О њему говори његов биограф и сарадница Кити Фергусон у својим књигама “Стивен Хокинг: трагање за Теоријом Света” и “Огањ у једначинама”.⁴

Стивен је био веома млад кад га је задесила страшна, иако не и смртоносна болест: оштећени су му нерви за кретање, што је постепено захватило цео централни нервни систем осим великог мозга. Мозак је, осим дела који је био погођен овом болешћу био потпуно здрав и као да је надомештао оштећени део нервних система - почео је да ради боље него раније. Међутим, лекари нису знали у ком смеру ће болест напредовати и један од њих је (како се показало, погрешно) рекао Стивену да неће живети више од две године. Зато се Стивен није прихватио озбиљног учења на постдипломским студијама и почео је на свој начин да се припрема за смрт. Прошле су две године, прошла је и трећа – болест није напредовала... Срео је девојку Џејн коју је заволео и ускоро је уследила свадба. Почела су да се појављују деца... Стивен је морао да размишља и о издржавању породице и нашао је посао на универзитету у Кембриџу... Успех је био толико велик да је Стивен добио место научног сарадника, а затим и катедру професора на којој је некада радио велики Њутн. Без обзира на сад већ сталну прикованост за инвалидска колица мисли су му радиле тако озбиљно и дубоко да су почели да га пореде не само с његовим претходником Њутном, већ и са Ајнштајном. “Од Ајнштајна нисмо имали таквог мислиоца,” почело је да се прича о њему. Међутим, задесила га је болест другог карактера: Стивен се разболео од упале плућа. Да би му спасили живот морали су да га оперишу и да жртвују нерв за глас; Стивен је изгубио глас и могућност да говори... За његов посао то је значило исто што и потпуно уништење професионалне каријере. Међутим, већ је успео да стекне углед тако да су се наши људи који су му помогли, а технологија је у међувремену достигла његов сопствени ниво, као што смо већ говорили – генија. Писао је на компјутеру све што је желео да каже, а специјална аудио опрема је оно што је било написано преко компјутера синтетизовала у електронски говор. Тако су кренули часови и предавања, редовни и ванредни. Тако је била завршена његова главна књига “Кратка историја времена” у коју су ушли сви његови генијални радови о космосу, о експлозији Васељене, њеном распаду и ширењу, о квантној механици, бесконачно малим честицама и њиховој неодређености, о њиховом преласку у електромагнетне таласе и обрнуто, о “црним рупама”, о настанку “нове деце” – малих васељена, једном речју, све што је његов ум који више није био ограничен, могао математички тачно да израчуна и логички покаже и докаже. “Кратка историја времена” је преведена на 35 језика и продавала се по целом свету као бестселер. Њен поднаслов гласи: “Од “биг бенга” до црних рупа”. Научни свет је прихватио његову космологију готово без икаквих озбиљних примедба, Ватикан га је позвао на космолошку конференцију, Карл Саган је написао предговор за његову књигу.

Ватикан је још 1951. званично изјавио да Католичка црква прихвата савремену космологију, укључујући и “биг бенг” као потпуно сагласну с Библијом.⁵

Сам Стивен Хокинг је рекао да је модел Васељене у виду “биг бенга”, који је изложен у првој глави књиге, само научна теорија, математички модел, “који нам је неопходан за описивање онога што смо нашли и да он постоји само у нашем уму”.⁶

Ипак, 1992. године је одржана специјална експедиција с лансирањем космичког сателита под руководством научника Смута под називом СОВЕ,⁷ која је у потпуности потврдила Хокингове теоријске закључке. Успело јој је да види и чује цео космос у тренутку

⁴ *Kitty Ferguson. Stephen Hawking: Quest of a Theory of Everything. 1992; The Fire in the equations. Bantam books. Toronto – New – London – Sydney – Auckland. 1994.*

⁵ *Хокинг, с. 46-47.*

⁶ *Исто, с. 139.*

⁷ *Cosmic Background Explorer “проучавање космичке посадине”.*

који је уследио убрзо после велике експлозије уз помоћ специјалних електронских уређаја који су ухватили електро-магнетни шум реликтног радио-зрачења Васељене у њеном “новорођеном” стању одмах након експлозије. Ови сигнали су нам, прошавши сав дугачак пут развоја Васељене на растојању огромног броја светлосних година, показали шта се тада десило. То нам је омогућила општа теорија релативитета Алберта Ајнштајна и његова позната формула. $E=mc^2$. Недавно сам лично у Енглеској гледао видео снимак овог сигнала који је из радио таласа претворен у светлосну слику (као на телевизији). Ова слика на екрану је показала цео космос из тог времена у виду разнобојног јајета, у задивљујућој хармонији и лепоти. Дато достигнуће је у потпуности потврдило све тоеретске поставке Хокинга и других савремених научника о настанку и развоју наше данашње Васељене, која се још увек шири и распада услед експлозије.

Хокинг у својој књизи “Кратка историја времена” у великој мери говори о “неуспелом” космосу и развоју услед експлозије, “неуспелом” с тачке гледишта “замисли” и “задатка”. Он стално поставља питање због чега је космос такав какав јесте?

Антропни принцип

Хокинг сам себи одговара на сва ова питања својим омиљеним специфичним термином *антропни принцип* (anthropic principle).

Говорећи о хаотичном стању космоса на почетку, Хокинг пита: Да ли можемо да замислимо да је негде, некада, постојао неки део космоса, гладак, једнообразан, организован као наш данашњи свет у којем живимо? То је исто што и замислити како мајмуни куцају на машинама: свим мајмунима слова скачу хаотично, само једном некако случајно све испада тачно. Тешко је замислити нешто такво. Међутим, можемо да замислимо једнообразне, организоване галаксије и звезде, организоване тако да би на њима могла да се развијају (у овим одговарајућим условима) жива бића иста као ми, знајући да је развој могућ само у таквим условима. Ето зашто је свет тако гладак и организован! “Ево вам примера примене идеје познате као *антропни принцип*, који се може изразити и овако: ми свет видимо онаквим какав он јесте због тога што ми постојимо.” Другим речима, разумна бића као ми могу да постоје само у условима времена и простора и потпуно је јасно да себе виде управо у таквим условима. Применом оваквог антропног принципа може се објаснити због чега је до велике експлозије дошло управо онда кад се она догодила: било је потребно управо толико времена да би могла да се развијају разумна бића. Тако се објашњава због чега су звезде прерадиле првобитне гасове – водоник и хелијум у угљеник и водоник, од којих се ми састојимо. Даље, звезде су се претвориле у “супер нове” (supernova) и њихове крхотине су образовале наше обичне звезде и планете (укључујући и наш сунчев систем); остале су након ове три милјарде година кренуле на биолошки развој који је од најпростијих живих бића постепено створио бића која су умела мислено “да се врате” својим прорачунима у велику експлозију. Управо овај задатак, ова сврсисходност космоса се назива *антропним принципом* због тога што тај принцип развоја Васељене након експлозије води директно до човека.

Хокинг у вези с тим скреће пажњу на ову сврсисходност космоса и поредећи је с различитим “центризмима” у космологији почевши од Птоломеја (геоцентризам – “земља је центар света”), Галилеја (хелиоцентризам – “сунце је центар света”) итд. враћа нас земљи захваљујући човеку⁸ тврдећи да би било веома тешко објаснити због чега је васељена почела да постоји управо овако ако се не прихвати *антропни принцип* као **акт Божји**: *Бог је имао намеру да на земљи створи бића као што смо ми.*

Узимајући у обзир температуру “биг бенга”, галаксија и читавог космоса Хокинг је склон мишљењу да живота нема нигде осим на Земљи, - она је центар Васељене. Хокинг се враћа на геоцентризам, али не физички већ телеолошки.

⁸ Хокинг, с. 126-127.

Због чега је Васељена таква? Зато што кад би била другачија *нас на њој не би било*. Веома једноставно: *антропни принцип* је саставни део нама познате Васељене, то сви савремени космолози признају као доказану чињеницу. Потврда ове чињенице “од супротног” може се видети у устројству других планета нашег сунчевог система које имају исте елементе као Земља, али су организоване тако да на њима није могао да се развија живот као на Земљи. Руски научник Лав Мухин, који ради при руској амбасади у Вашингтону, 11. јануара 1996.г. је у научном часопису “Природа” (Nature) објавио чланак у којем описује планету Марс коју су истражили он и његови сарадници у очекивању резултата који ће до краја ове године донети три свемирска брода која су полетела према орбити Марса. Једну од тајни Марса представља његова површина. Има основе да се сматра да ова површина, као и Земља садржи угљени хидрат - пише у часопису Science News амерички научник Ковен (Cowen), који је очигледно преостао од материјала припремљеног за човека на нашој планети. На Марсу, као што је познато, делују сунчеви ултраљубичасти зраци. Мухин и његови сарадници су извршили “научну имитацију” - озрачили су ултраљубичастом лампом угљене хидрате управо онако како се то дешава на Марсу и угљени хидрати су се брзо “расули”. Ови резултати сведоче да је распаднути калцијум-карбонат издвојио у атмосферу Марса више угљендиоксида него што га је атмосфера Марса губила и да је на тај начин “обасуо” површину планете. На основу овога свемирским бродовима који су лансирани на Марс биће дат задатак да “опипају” у дубину читаву површину “црвене планете”. Ове закључке потврђује други амерички научник Мајкл Кар (Michael Carr) у “Геолошком прегледу” у Менлоу Парку (Калифорнија). Ово је индиректна потврда *антропног принципа*.⁹

На нашем језику *антропни принцип* се назива *Промисао Божији о човеку*. Овај Божански Промисао, који је познат само Њему извео је човека из Раја након пада у грех (због којег је дошло до експлозије) и борећи се против “кнеза света овог” повео је протераног Адама Својим вишевековним путевима (“тренутком” за Божанску Вечност!) на ову земљу коју је за њега већ био створио како би га спасио Својим Божанским Оваплоћењем и поново вратио у Рај и с њим заједно – све његове потомке.¹⁰

23. новембра 1995. године научници су открили “Адама” и повезали овај проналазак с откривањем “Еве”: сви људи који данас живе на земљи поседују идентичну ДНК.

У савременој науци живот је победио смрт!

Да, управо је тако! Прва вест о томе је објављена у научном часопису Nature (“Природа”).

Читава теорија еволуције до сада се базирала искључиво на смрти, на палеонтологији - проучавању посмртних остатака животиња и човека, скелета, костију, лобања...

Сад је добила поклон – “живи живот”: ДНК! Наравно, нуклеинска киселина је исто што и “посмртни остаци”, али за разлику од скелета њен језик у себи носи запис живота који се ничим не може обрисати.

ДНК је дезоксирибонуклеинска киселина. Она се налази у једрима ћелија огромног тракастог молекула – хромозома чији су одсечци заправо гени.

“У новим генетским истраживањима порекла савременог човечанства,” пише “Њу-Јорк Тајмс” 23. новембра 1995. године научници сматрају да су нашли озбиљне податке о томе да је око пре 188.000 година постојао предак “Адам” који је повезан с раније пронађеном “Евом”.

“Научници су искористили неке специфичне исечке мушког Y-хромозома, који је прелазео од оца на сина и проследили га до заједничког претка свих мушкараца који се данас налазе на земљи... Друго специјално проучавање сматра да нам је Адамово доба временски

⁹ С постојањем антропног принципа слаже се чак и амерички научник руско-украјинског порекла А.Виленкин, који је васпитан на марксизму.

¹⁰ Хокинг, с. 124-126, 132, 137, 145, 151, 164, 183.

ближе. Међутим, још ранија анализа ДНК (микроскопске структуре у свакој ћелији које у њој подстичу енергију)... која се наслеђује само од мајке указује на то да сви људи потичу од једног заједничког претка – жене, која ја природно названа “Ева”...”

Научници Универзитета “Аризона” у САД и “Кембриџа” у Енглеској... објављују, наставља “Њу-Јорк Тајмс” – о новом и можда прецизнијем датирању Адамовог Y-хромозома. Доктор Мајкл Хамер, научник-истраживач из Аризоне израчунао је да је време појаве Y-хромозома заједничког људског претка вероватније пре 188.000 година... прилично близу времена заједничког претка – Еве...”

“У извештају научника универзитета Јејл на почетку године, као и других научних институција које су такође анализирале исечке Y-хромозома говори се да су они дошли до закључка да је савремени *homo sapiens* могао да настане од мале групе мушких предака који су живели пре отприлике 270.000 година, али је ова анализа била поново размотрена и сад је та цифра од 160.000 до 180.000 година...”

“Много мушкараца је живело у то време,” наставља “Њу-Јорк Тајмс” своја саопштења о извештајима научника, али је само један после себе оставио Y-хромозом који још увек постоји. Исто тако, било је много жена у време ове жене, за коју је на основу ДНК утврђено да је предак свих савремених људи. Ово двоје људи је могло да живи и у различито време и били бисмо у заблуди ако бисмо их повезали с библијским Адамом и Евом, који су по Библији једини извор свих људи...”

Па ипак су их сви научници назвали управо овим библијским именима!

“Континент на којем је овај предак живео није утврђен,” изјавио је др Хамер, “иако даља истраживања која још нису објављена указују на афричко порекло.”

“А шта ће бити ако подаци укажу на другу локацију другог претка?” упитао је новинар.

“То ће просто значити да ће се телефонски рачуни Адама и Еве повећати,” нашалио се др Хамер, како саопшгава “Њу-Јорк Тајмс.”

Као и увек у таквим случајевима осим утврђене голе чињенице коју прихватају сви научници – утврђеног постојања једног заједничког претка (како мушког, тако и женско) појавиле су се различите теорије и хипотезе (групе предака око и пре ових утврђених, ова или она локација овог или оног претка, различите претпоставке о њиховој старости и просто негирање њихове везе с библијским Адамом и Евом).

Тако је то било с Дарвиновом теоријом и дарвинизмом, с многим другим теоријама и хипотезама. У науци је то нормално. Овде нема никаквих доказа, иако се дешава да ова или она теорија, па чак и хипотеза, налази потврду у чињеницама и да је наука прихвата (као што је упркос догматизму инквизиције била прихваћена Галилејева теорија о томе да се земља окреће).

Не можемо да се не сложимо с упозорењем против покушаја да се историјски повежу генетски преци свих људи на нашој планети с библијским Адамом и Евом које је наука открила – просто због тога што њихово стварање у Рају не спада ни у какву историју наше планете: између овог стварања и предака који су откривени на нашој планети лежи бездан грехопада. Овај бездан се не сме игнорисати. Рајски Адам и Ева из Библије и генетски преци које су научници открили не могу се сматрати истима: бесмртност и смртност није једно исто. Оно што је за нас апологетски заиста важно у овом научном открићу јесте “разоружавање” свих облика дарвинизма: човек као такав није потекао од мајмуна, већ од генетског претка – Човека! За нас – верујуће, то је Адам протеран из раја. О његовом рајском стању и његовом изгнању није компетентна да суди наука, већ Библија, Божанско Откровење.

Као паралелу открићу “Адамове ДНК” треба додати и друго најновије научно откриће о *сврсисходности снабдевања васељене угљеником* – основним материјалом за грађу човечијег организма. Исто као ДНК сврсисходност угљеника је друга страна *антропног принципа* васељене.

Суштина ове сврсисходности је у томе што је од самог почетка развоја Васељене, одмах после “биг бенга” у звезданим световима почео да се производи угљеник при чему је његова количина почела да се шири у одређеном правцу – према галаксији Млечни пут и према оном њеном удаљеном делу у којем се налази “скромна звезда” – *наше сунце* и наш сунчев систем. Главни циљ развоја угљеника у овом систему је његова планета: *наша земља*, и посебно њена *биосфера*, односно *ми*.

О овом изузетно занимљивом открићу знатижељни читалац може да прочита у научном часопису “Discovery”.

Последњи пут су истраживање космоса у области “биг бенга” извршили научници Института за астрофизику у Паризу.

Астрофизичар Алан Дмон, као и научници пре њега, открио је дубоко у простору и веома далеко у времену (убрзо након експлозије) велику количину угљеника - материјала за нашу будућу (у то време) земаљску биосферу и грађу људског тела.

Истраживање се вршило с платоа Де Бур у Француској.

Детаљан извештај објављен је у научном часопису “Nature” (Природа) у броју за 1. август 1996.г.

“Живот на Марсу” – такав поднаслов се појавио на корицама америчког часописа “Тајм” (у виду наслова чланка) у броју за 19. август 1996.г.

Чланак почиње питањем: “Због чега уопште постоји живот?”

Ту се налази фотографија “црвене планете” у боји.

Чланак представља резултат конференције за штампу у Белом Дому на којој је председник Клинтон рекао: “Данас нам камен стене бр. 84001 (метеорит астероида који је долетео на земљу преко Марса из дубине Васељене и који су научници означили овим бројем) говори кроз све ове милијарде година и милионе миља. Он говори о могућности живота у космосу. То ће несумњиво бити један од најпотреснијих продора у нашу Васељену које је наука икада открила.”

Одмах треба начинити опаску: оваквих научних потврда засад нема и није реч о животу као код нас на земљи, већ о окамењеним остацима једноћелијских организама типа наших бактерија. Без обзира на то, ова “вест” је веома занимљива: она се веома добро уклапа у идеју “антропог принципа” – говори о развоју живота у правцу човека од самог настанка Васељене. Уколико је већ започела “масовна производња” угљеника по читавој Васељени од самог њеног почетка – “материјала” за биолошки живот – онда је паралелни развој самог живота потпуно могућ, потпуно природан.

У другом чланку истог овог часописа поставља се питање: “Да ли је можда на нашу планету живот посејан из космоса?”

Да, можда, али из космоса у његовом првобитном стварању?! Пре греховног распада?!

Није ли то одговор на питање: “Због чега живот уопште постоји?”

Наш религиозно-философски закључак из ових открића је природно следећи:

Сила коју Стивен Хокинг хипотетички назива “Бог” усмерила је Васељену која се распала у разумном смеру – ка човеку који је истеран из Раја због греха, у циљу његовог – човековог – спасења. Многи милиони година времена које је наступило, светлосне године створеног пространства, њихово спајање са брзином развоја материје, сунчевих система и звезда пропорционално енергији – по Ајнштајновој теорији – све је то *само тренутак* с тачке гледишта *рајске вечности* и “*ништа*” с тачке гледишта виђења Божије Вечности. Међутим, за свет и човечанство то је реалност *њиховог новог битисања*.

Божански Промисао у Рај заиста води *све*, али никога не лишава *слободе избора*; овде нема никакве принуде, и не може бити другачије (у овоме је психолошка грешка и јерес Оригена, која је осуђена на V Васељенском Сабору). Неки светитељи су исказивали *богословско мишљење* о томе да ће се сви спасити (на пример, светитељ Григорије Ниски), али никада то нико није осудио као јерес, зато што је то било само *мишљење*, а не *тврдња*, то јест, односило се на *апофатичко*, а не на *катафатичко* богословље. У датом случају заиста

може да се испостави да ће се сви покајати (можда у оном последњем тренутку пре смрти на земљи или у првом тренутку на другом свету; свима ће бити дата ова могућност у слободи свакога и у љубави, милости и промишљању Божијем, како ће то бити – зна само Бог, и “не можемо ми Њега да учимо”).

И Хокинг се често враћа речи *Бог* кад је реч о *Стварању* света у “*биг бенгу*”, иако неки научници (као на пример, Карл Саган у свом предговору његовој књизи), изводе закључак да аутор после низа питања и одговора завршава негирањем Божијег учествовања у стварању. Међутим, то је спорно: аутор на пример поставља питање: “Због чега је тако?” На питање “Како?” каже Хокинг, одговарамо ми, научници, али на питање “Због чега?” морају да одговоре философи, и овог одговора за сада нема. И Хокинг се стално враћа својој идеји будућности: треба толико проучити читаву Васељену да би се створила једна нова, јединствена “Теорија Свега” која би одговорила на још увек нерешена космичка питања. Његов биограф Кити Фергусон је тако и назвала његову биографију: “Трагање за Теоријом Свега.”

Сам Хокинг своју књигу “Кратка историја времена” завршава следећим речима:

“Уколико откријемо потпуну теорију, с временом ће у овом широком открићу све бити разумљиво свима, а не само групици научника. Тада ћемо сви и философи, и научници, и обични људи бити у стању да учествујемо у дискусији због чега ми и васељена постојимо. И ако нађемо одговор на то питање то ће бити коначни тријумф људског разума – због тога што ћемо тада сазнати мисао Божију.”¹¹

Није ваљда Бог створио свет у експлозији и натерао га да лети у бездан? – Не, није Бог створио *овакав* свет. А ко је то онда учинио?

Стварање света

Дакле, ако није Бог, ко је онда створио овакав, управо описани свет у којем живимо?

Одговор на ово питање је чисто религиозан, хришћански. И почећемо од цитата, од речи Самог Христа:

Грјадет бо сего мира књаз и во Мње не имат ничесоже (Јн. 14, 30).¹²

Ова јеванђељска реченица на словенском помало је страна руском уху које није навикло на црквенословенски језик. Тешко је у преводу пренети дубину њеног значења: *и во Мње не имат ничесоже*; на руском је то много слабије: “нема ништа у Мени”. Ако то упоредимо с другим црквенословенским речима из Символа вере постаће нам јасније: *Им же всја биша* – “**Њиме** је све постало” (на српском: кроз Кога је све постало). Другим речима: “Све што постоји, почело је да постоји захваљујући Њему.”

По древном црквеном предању из првог века, од апостола Павла, његовог савременика Јерма, тадашњег епископа града Рима Климента (или аутора његове посланице) до 4. века, када је био састављен Символ вере хришћани су веровали да је *свет створио Отац у Сину и кроз Сина, силом Светога Духа*. Таква вера је и нама завештана.

“Кнез света” је по истом овом црквеном предању – сатана. Другим речима, “кнез света”, владар света овог, сатана, нема ништа у ономе што се корени “у Мени”, што је “створено Мноме”, Њиме, Богом, Христом. Стога: “свет” кнеза света овог – сатане – није Мој, нисам га Ја таквим створио. “Сад је суд овоме свијету,” говори Христос ученицима пред страдања, “сад ће кнез овога свијета бити избачен напоље” (Јн. 12, 31). Коментатор руског Јеванђеља ово тумачи на следећи начин: “Моћ сатане ће бити уништена добровољном жртвом Јагњета Божијег – Христа.” И даље (наставља Христос): “Кнез овога свијета је осуђен” (Јн. 16, 11). Директно је речено: “кнез света **овог**”, овог, а не оног. Не оног, који сам “Ја” – Христос створио; овај свет није Божији, није “Мој”, говори Христос.

¹¹ Хокинг, с. 175.

¹² Јер долази кнез овога свијета, и у Мени нема ништа.

Предање Цркве о томе да се свет који је Бог створио савршеним, “твар се покори таштини, не од своје воље, него због онога који се покори,” то јест сатане, у таквом облику први пут је укратко изложио апостол Павле у 1. в. (Рим. 8, 20). До 3. в. ово предање је добило одређену богословску форму и детаљно га је изложио александријски учитељ Ориген, који се ипак у свом излагању повео за својим сопственим идејама. До 6. в. хришћански богослови су разматрали Оригенове идеје и оне су на крају осуђене као јерес на V Васељенском Сабору, али је само предање остало – светитељ Василије Велики у главној молитви своје Литургије каже:

Сздав бо човека... положи јеси в раи сладости, безсмртије жизни... објешчав јему, но... прелестију змијевоју привлекисја, умеричвлена же својими прегрешенми, изгна јеси јего праведним Твојим судом, Боже, от раја в мир сеј...

Ово значи:

“Створивши човека, сместио си га у рај светлих, радосних, блажених осећања обећавајући му бесмртни живот, али пошто је човек обманут змијиним лукавством и преваром умртвио себе својим греховима, Ти си га, Боже, Својим праведним судом истерао из Раја у овај свет.”

“Рај сладости”, “бесмртност живота”, с једне стране и “свет овај” – с друге: свет смрти, свет таштине! Међу њима нема ничег заједничког: “ничесоже”!

“Рај сладости” и јесте рај у Едему, на истоку, који је “засадио Господ Бог... и ставио у њега човека, којег је створио” по речима Библије (1 Мојс. 2, 8).

Библија није научна, није историјска и није географска књига. Она не припада “свету овом”, али се изражава језиком управо “света **овог**”, језиком, сликама, симболима, ликовима који су разумљиви овом свету. То је Откровење Божије на нашем језику. Веома је лако схватити Откровење Божије ако се оно чита у складу са савременим језиком “овога света” – научним достигнућима данашњице.

У 4. в. светитељ Василије Велики и други хришћански богослови, наговештавајући апсурдни спор 19. в. јасно и очигледно су излагали оно што нису разумели знаменити природњак Хексли и англикански Оксфордски бискуп Вилберсфорд, који су дискутовали и који су се запетљали у тумачењима Дарвинове теорије губећи из вида да је Дарвин говорио о “овом свету” базирајући се на сведочанствима остатака костију, а да Библија говори о “Рају Сладости”, о “бесмртности живота” у Рају.

Да бисмо потпуније схватили Божанско Откровење о *стварању* света и његовом *паду* под ударцем сатане треба да се обратимо опису Света који није био пао, “бесмртности живота” у “Рају Сладости”, “Едему на истоку” с “дрветом живота” и “дрветом познања добра и зла”. Тада ће нам постати јасно да “кнез века овог” – сатана – није никакав творац чак ни злог света, већ да је **паразит** на Творевини Божијој, да је он тај који је искористио и пореметио предивни Свет Божји, који је створен ни из чега. Бог је овоме “ни из чега” дао Своју Премудрост и Лепоту; Љубав и Слобода Божија били су дати и њему, ђаволу, али кад их је он искористио на штету и зло, кад је отишао у свој паразитизам, Божански Промисао није оставио “свет овај” без свог благослова и дао му је “процес супротан ђаволском”, повео је њега и човека који је у њему згрешио ка спасењу. И свима ће постати јасно да је “Врт Едемски”, “Рај Божји” и у Адаму пали “свет овај” – једна иста Творевина Божија, која се није наша само под ђаволским “ударцем” већ и под Промислом Божијим – у спасоносном развоју, на путу ка спасењу – “новим стварањем” (“ево, све ново творим”, речено је у Откровењу св. Јована Богослова, в. Откр. 21, 5). У процесу развоја палог света одвија се његово васпостављање, потпуни преображај, припрема се свеопште васкрсење и *коначна победа Премудрости Божије у Христу на крају векова*.

По чему се свет Божији, који је Он створио разликује од света овог који је сатана унаказио?

Кад уочи Великог поста чујемо песму “На рјекама Вавилонских, тамо сједохом и плакахом, виегда помјанути нам Сиона” пред нама се у свој трагичности открива ова разлика између Вавилона и Јерусалима, земље ропства и Свете Обећане Земље. Вавилонско ропство симболизује духовно ропство под кнезом века овог, Света Обећана Земља – Царство Христово. Међутим, у задивљујућем надахнућу псалмопојца ова два царства се спајају до те мере да напетост расте и слушајући га више не знаш ком царству сам припадаш. С једне стране, то је, чини се, света љубав према Небеској Домовини: “Како да певамо песму Господњу на туђој земљи. Ако те заборавим, Јерусалиме, нека ме заборави десница моја,” али с друге – осветничко осећање које навире као талас због зла које је учињено народу с речима: “Подсети, Господе, синове Едома (Вавилоњане) на дан Јерусалима, кад су говорили: “Рушите га, рушите га до темеља.” “Кћери Вавилона, опустошитељко! Благо ономе ко ти врати за оно што си нам учинила! Благо ономе ко узме и разбије децу твоју о камен!” Какав језив позив на Иродово убијање деце, он је управо по мери кнеза века овог Велијара и Вавилона! Каква језива мешавина једног и другог у истој песми! Каква, у суштини, победа кнеза века овог!

Тако је било у Старом Завету у време које још није било искупљено.

Међутим, иста ова песма у контексту православног богослужења објављује други, супротни дух. “Вавилон” је симбол зла. “Вавилонско ропство” је симбол поробљености греху. “Вавилонска деца” су симбол првих “зачетака” помисли греховне страсти у души, коју симболизује “кћи Вавилона”. Тако су овај псалом читали и тумачили га својим очишћеним срцем новозаветни светитељи који су достигли висоте Царства Небеског.

Ево, то је суштинска разлика између два царства!

“Вавилонска кћи” је симбол страсти, историјске освете историјске кћери, али сад, у хришћанско доба она добија потпуни, цели опроштај и симболизујући освету самој себи, чудесно се спасава. Управо тако и само тако су у православном богослужењу хришћански подвижници оружје ђавола окренули против њега самог!

Тако је то на земљи. А на небу? О чему говори апостол Павле: “Мудрост говоримо међу савршенима, али не мудрост овога вијека, ни кнезова овога вијека који су пролазни, него говоримо премудрост Божију у тајни сакривену, коју предодреди Бог прије вијекова за славу нашу... као што је написано: Што око не видје, и ухо не чу, и у срце човјеку не дође, оно припреми Бог онима који Га љубе” (в. 1 Кор. 2, 6-9). Разлика је у томе што је овај свет – “века овог”, а Царство Божије је “прежде всјех вјек” и “на крају времена”, то јест, ван времена и изнад времена и ван простора. Време, отргнуто од вечности и по речима Берђајева “разорено грехом у самом себи, показало се (у односу с материјом и енергијом) као оно што представља основу “привременог битисања у свету овом” с циљем да се човеку и самом свету омогући да се у процесу покајања и усавшавања, путем постепеног развоја врате у “изгубљени Рај”.

Шта је овај Рај сам по себи: и пре пада у грех и после свеопштег васпотавања и сад – тамо на небу?

Занимљиво је да један од најдивнијих описа “другог света” не даје хришћански, већ пагански философ – Плотин. Истина, Плотин је живео у време које је већ било хришћанско, у 3. в. после Христа и тешко је замислити да никад није срео хришћанску философију и да на њега није утицала ова философија која је тада већ постојала у Александрији. Сам Плотин, као и покрет “неоплатоничара” који је он основао – то је тачно познато – имали су јак утицај на хришћанску богословску мисао и иако је Плотин спорио са хришћанством негирајући Богооваплоћење и значај Христа у историји, његова философија, а посебно прихватање Царства Божијег, “света оног” јако су утицали на размишљања која се приписују Дионисију Ареопагиту, а преко њега – на цело касније хришћанско богословље, како на Истоку, тако и на Западу. У том смислу Плотин није случајно назван – заједно с витлејемским астролозима-мудрацима – “прехришћанским јеванђелистом”.

Ево како Плотин описује рај у својој философији:

“Све је тамо лепота. То није спољашња и телесна лепота, то је лепота која се умом поима, која сједињује све и свакога с њеним извором Богом. Тамо нема никакве поделе као на Земљи, тамо је јединство у љубави и Целина изражава део, а део изражава Целину.”

Оваква је кратка формулација Раја који је Плотин созерцавао.

Много векова после њега, наш готово савременик – Достојевски – је рекао да ће лепота спасити свет. Лепота, која изражава и хармонију и подударане дела и Целине и равнотежу између њих, а у односима између људи – љубав и радост. Божанска Лепота је позвана да спаси свет, који су унаказили грех и ђаво.

Лепота након пада света није у потпуности напустила свет. Она још увек постоји на небу, и плавом, и звезданом, она још увек постоји у шумама, пољима, планинским врховима, на лицима светаца, у њиховим светозарним дубоким погледима, које је људска уметност одразила на ликовима са икона.

И центар свега је Лепота Христова!

Библијски Рај

Кад говоримо о библијском рају, ми, наравно, пре свега имамо у виду другу главу књиге Постања с описом “Едемског врта на истоку” између Тигра и Еуфрата. У руском синодалном преводу река Тигар се помиње под древним називом *Хидекел*. Речи дате у наставку: “Она тече к Асирској” навеле су многе тумаче Библије да сматрају да се Едем налазио у Месопотамији. Међутим, ово специфично тумачење не издржава критику, пошто наилазимо на то да се не помињу само Тигар, Еуфрат и Асирија, већ и једна безимена заједничка река која извире из Раја и дели се на четири реке, од којих су две Тигар и Еуфрат, Овакве четири реке не постоје и никада нигде нису постојале. Потпуно је очигледно да земаљска географија нема везе с библијским Рајем. Сви покушаји научника да нађу на земљи место које географски одговара “Едему” доживели су неуспех. Коментатор енглеског текста Јерусалимске Библије – “Библија данас” истиче: “Научници су понудили читав низ места, између осталог месташце на ушћу Тигра и Еуфрата, али исти сумерски мит говори о Земљи Дилмун, где је све било “чисто и светло” као о Бахреину у Персијском заливу. Мексиканци такође имају врт Тиалок, а Грци врт Хесперид – оба су очигледно веома далеко од Блиског Истока. У књизи која је објављена 1988.г. у Америци, “Библијске тајне”, коју је сачинила група научника, питање се поставља у наслову: “Да ли је пронађен врт у Едему?” И даје се одговор: “Није тешко наћи реке Тигар и Еуфрат, пошто још увек постоје. Друге две реке, Фисон и Геон, нису пронађене пошто нема никаквих података о њима, и због тога се испоставило да је покушај проналажења места врта на Едему безуспешан.” Ипак, књига наводи, вероватно као куриозитет, научну хипотезу неуморног професора универзитета из Мисурија доктора Каринса који тврди да је “нашао Едемски врт” испод вода Персијског залива, где је наводно открио “корита тајанствених Фисона и Геона”, а што је главно – изобилје остатака јестивих животиња – сведочанство изобилног “рајског живота” првих људи; међутим, у Библији је јасно речено да се први људи нису хранили животињама, већ искључиво биљкама и да у Едемском врту уопште није било смрти... Познати немачки новинар Вернер Келер, који је постао велики библијски археолог (он је приликом ископавања открио имена библијских праотаца који су тако постали историјска лица) издао је на основу свог рада “Библија као историја – археологија потврђује Књигу над књигама” целу причу о рајском врту у Едему: Едем не спада у надлежност археологију земаље – ове земље. Па ипак, убеђење да је библијски Рај постојао на земљи је толико уврежено, нарочито на Западу, да с времена на време постаје узрок спорова између “научника” и “богослова”. Жалосна последица оваквих апсурдних спорова постаје несхватање (чак и од стране најозбиљнијих богослова) основне намере Библије: да се човеку стави на знање да је он прогнан у овај свет из другог света. Православна Црква је ову вест сачувала у светоотачком предању и литургијском животу, о чему ће се подробније говорити касније. У библијском

тексту ова вест није наведена буквално, већ је као и много тога у њему, представљена у сликама, ликовима и симболима. Језик Библије је у знатној мери симболичан управо због тога што је обичним језиком тешко пренети необично и онострано, оно што чак и у “свету овом” спада у област тајанственог и духовног. У старозаветној Библији, у опису Стварања и Раја нема великог смисла у буквалном значењу то што је Еву у Рају искушавала змија, која је почела да говори људским језиком. Под њом се подразумева ђаво, али се због нечега све што даље следи у причи и даље схвата праволинијски! Ипак, “слободном слобода, а спасеном – рај!” Хајде онда да потражимо истински Рај ради истинског спасења.

Обратимо се тексту Библије. По предању њених првих пет књига, такозвану “Тору, што значи “закон” написао је Мојсије и оне се називају “Мојсијево Пето књижје”. Међутим, једна ствар је првобитни извор, а друго су редакције, и у датом случају текст сведочи да је било најмање два редактора. Пошто историја није сачувала њихова имена, научници су их условно назвали “Јахвеист” и “Елохист” по варијантама Божијих имена које се користе у овим текстовима. *Јахве* је главно Божије име које се никада није изговарало, осим што га је једном годишње изговарао првосвештеник када је могао да уђе у Светињу над светињама. Име *Јахве* потиче од речи хаја, што се изговара као *хева*, уп. *Ева*, што значи “живот”, “битије”, “постојање”, “сиј” (који јесте), “сушти”, на старословенском. Одакле потиче ова веза с именом Ева сазнаћемо касније, а засад ћемо размотрити порекло другог имена Божијег – *Елохим*. Оно потиче од Ел – “Бог”, по грчком изговору Ил (тако је *Михаил* – “онај ко је сличан Богу”). *Елохим* је множина, *Богови*. Неки историчари овде виде утицај незнабоштва или траг настанка јудаизма путем еволуције, из паганских култова. У науци није откривена никаква потврда за овај поглед – засад је то претпоставка, у најбољем случају теорија, а не доказана чињеница. Ми верујемо да је старозаветна религија Библије – од Самог Бога, Божанско Откровење, али можемо да допустимо да је притом могло бити искоришћено разумевање самог људског језика, који су користили следбеници многобоштва као облике у које нам је Његово Откровење уткало потресан садржај:

“берешит бара Елохим ет ха-шамам веет ха-арец”

Ово је старохебрејски текст првог реда Библије. Текст је занимљив, у њему су спојени множина и једнина: “На почетку **створи** Богови небеса и земљу.” **Елохим** (Божанства), као и **Хашамаим** (небеса) су у старохебрејском у множини, слично као наше санке, маказе: објекат је један, али је унутрашњи садржај множина. У имену **Елохим** видимо задивљујуће Божанско Откровење о Њему Самом: **Јединствен у мноштву**, - то је прво Откровење Божанске **Тројице**. Није чудно што се име Божије употребљава свуда где се јединство у множини открива у творевини у првој глави књиге Постања, а име Божије, које говори о животу, **битију – Јахве** – тамо где се говори о пореклу живог света, у опису Раја, стварању “живота од живота” Еве – *Мајке свих живих*, како је Библија назива (1 Мојс. 3, 20).

И да би се тачно осмислила рајска прича не сме се нешто узимати ван контекста, откидати једна прича од друге да се не би нарушила целовитост. Две приче се међусобно допуњују и дају с разних страна рељеф и перспективу: различите слике једног истога.

Шести и седми дан: “Потом рече Бог (*Елохим*): да начинимо човјека по Својему обличју, као што смо Ми (руски текст: по Нашем подобију), који ће бити господар од риба морских и од птица небеских, и (над зверима), и од стоке и од цијеле земље и од свијех животиња што се мичу по земљи. И створи Бог (*Елохим*) човјека по обличју Својему створи га; “*мушко*” и “*женско*” створи их. И благослови их Бог (*Елохим*), и рече им Бог (*Елохим*): рађајте се и множите се, и напуните (рајску) земљу, и владајте њом, и будите господари... (*овде се набрајају сва жива бића*). И још рече Бог (*Елохим*): ево, дао сам вам све биље што носи сјеме по свој земљи, и сва дрвета родна која носе сјеме; *то* ће вам бити за храну. А свјему звјерињу земаљском и свјема птицама небеским и свјему што се миче на земљи и у чем има душа жива, *дао* сам сву траву да једу. И би тако. Тада погледа Бог (*Елохим*) све што

је створио, и *гле, добро бјеше веома*. И би вече и би јутро, дан шести” (в. 1 Мојс. 1, 26-31). “Тако се доврши небо и земља и сва војска њихова. И сврши Бог (*Елохим*) до седмога дана дјела Своја, која учини; и почину у седми дан од свијех дјела својих, која учини; и благослови Бог (*Елохим*) седми дан, и посвети га, јер у тај дан почину од свијех дјела Својих, која учини” (1 Мојс. 2, 1-3)

Тако се завршава редакција “Елохисте” и почиње друга прича – редакција “Јахвеисте”. Прича “Јахвеисте почиње овако: “То је постање неба и земље, кад посташе, кад Господ Бог (*Јахве Елохим*, *букв.: “Сушти-Божанства”*) створи земљу и небо”... “И створи Господ Бог (*Јахве Елохим*) човјека од праха земаљскога, и дуну му у нос дух животни; и поста човјек душа жива. И насади Господ Бог (*Јахве Елохим*) врт у Едему на истоку; и ондје намјести човјека којега створи. И учини Господ Бог (*Јахве Елохим*), те никоше из земље свакојака дрвета лијепа за гледање и добра за јело, и дрво од живота усред раја...” (1 Мојс. 2, 4, 7-9).

Постоји дубок смисао у спајању јединине и множине граматичког броја. “Створи човека”; човек је на хебрејском **Адам** од *адама* – “земља”, али ова реч може да означава и све “земнородне” и читаво човечанство, а то је у древним хебрејским тумачењима означено је као Кол-Адам – “Све-Човек”; “по образу Божију створи га, мушко и женско, створи их”, тако се у јеврејском оригиналу приказује **јединствен у мноштву (многoјединствени) образ Божији**. Многoјединствено Човечанство “свјетлејетсја тројическим јединством свјашченотајње” по песми Православне Цркве. А да је тако потврђују речи из Библије: “плодите се и размножавајте се и испуните (рајску) земљу”... **“и би тако”** (1 Мојс. 1, 27-28, 30). Све то и јесте **“рај у Едему на истоку”** иза изласка сунца; на небу, али не звезданом, које истражује наука, већ иза граница, с оне стране “биг бенга”, у свету “оностраном”, у Царству Небеском, на оном **небу** о којем говоримо у молитви: “Оче наш, Иже јеси на небесјех...” И Свечовеку-Адаму, свима нама, је у њему био дат **живот**, вечни, који не умире – у **дрвету живота**.

Дрво живота

“Дрво Живота” није само симбол, већ и образ, икона. “Дрво Живота” се не може схватати буквално као дрво које просто расте посред врта, иако је и то део образа, али само његов део. “Дрво Живота” се у Светом Писму помиње на самом почетку књиге Постања (1 Мојс. 2, 9). Оно се поново појављује на самом крају Библије, у књизи Откровења светог Јована Богослова – Апокалипси (Откр. 22, 1-2). “Показа ми чисту реку воде живота, светлу, као кристал, како исходи од престола Бога и Агнеца. На улици његовој (*вишњег “Новог Јерусалима”, симбола Раја*) и с једне и друге стране реке, *дрво живота, које дванаест пута* доноси плодове, које даје сваког месеца плод свој; и лишће дрвета је за исцељење народа.” Након овог пада, распадања, полетања у бездан, спасоносног обратног процеса – ка изгубљеном савршенству, и на крају, победе “нове творевине”: “ево, све ново творим” долази “нови Јерусалим”. Међутим, то је исти онај Рај: иста она чиста река са светом водом живота, светлом, која протиче на све четири стране, која се претвара у четири реке и с обе њене стране, између четири потока је победничко Дрво Живота, које упија у себе свету воду живота – благодатног, који извире од “престола” Бога и Агнеца – Светога Духа.

У вези с причама о већ извиканом “археолошком трагању” за четири реке подсетићемо се разговора Христа и Самарјанке покрај Јаковљевог кладенца близу града Сихара самаријског. “Рече јој Исус: Дај Ми да пијем. <...> Рече Му жена Самарјанка: Како Ти, Који си Јудејац, тражиш од мене жене Самарјанке да пијеш? <...> Одговори Исус и рече јој: Кад би ти знала дар Божји, и Ко је Тај Који ти говори: дај ми да пијем, ти би тражила од Њега и дао би ти воду живу. Рече Му жена: Господе, ни ведро немаш, а студенац је дубок; одакле Ти онда вода жива? Одговори Исус и рече јој: Сваки који пије од ове воде опет ће ожедњети. А који пије од воде коју ћу му Ја дати неће ожедњети довијека, него вода коју ћу

му дати постаће у њему извор воде која тече и живот вјечни. Рече Му жена: Господе, дај ми ту воду да не жедним и не долазим овамо да захватам” (Јн. 4, 7, 9-15). У целом разговору нема ниједне додирне тачке: речи се не срећу, речи се мимоилазе, јер жена говори о води света овог, а Христос – о живој води Царства Небеског – икони благодати Духа Светог.

Дрво живота се помиње и на следећим местима у Светом Писму. У причама Соломоновим: “<...> (Премудрост) је дрво животно онима који се хватају за њу, и ко је год држи срећан је...” (Прич 3, 18). “Плод је праведников дрво живота, и мудри обучава душе...” (Прич. 11, 30). “Жеља је испуњена дрво животно...” (Прич. 13, 12). “Здрав (на руском: кротак) је језик дрво животно...” (Прич. 15, 4). Код премудрог цара Соломона “Дрво Живота” је такође образ, образ Премудрости Божије и људске мудрости, њен плод и њена добра дела. Апостол Павле каже да је Премудрост Божија – Христос, Син Божји, Његова Божанска Реч, “Логос”, о Којем надахнуто пише свети Јован Богослов у Прологу свог Јеванђеља: “У почетку бјеше Логос (Ријеч), и Логос бјеше у Бога, и Логос бјеше Бог” (Јн. 1, 1). У светоотачком предању Православне Цркве Христос је Дрво Живота; Дрво Живота и јесте Христос. У канону Акатиста Мајци Божијој преподобног Јосифа Песмописца Пресветеој Дјевини упућене су следеће надахнуте поетске речи: “Огнеобразнаја колеснице Слова, радујсја, Владичице, одушевлениј Рају, Древо посреде имушче Жизни – Господа, Јего же сладост оживотворјајет вјероју причашчајушчихсја и тли подклонившихсја...” У поетски надахнутом кратком блеску стиха Песмописаца Богомајку пореди с огњеном колесницом (кочијама), која вози Слово Божије, Које Је зачевши се у Њој, претвара не само у колесницу, већ и у “одушевлениј Рај” (живи Рај), који има у себи Дрво Живота, - Господа, Који својом сладошћу оживотворава верујуће који су били подвргнути трулежи, али се сада причешћују плодовима Светог Дрвета Живота, то јест Телом и Крвљу Христовом. Такве су слике – библијске, светоотачке и литургијске. То није просто лепа поезија, то је најдубљи тајанствени смисао, који је Сам Христос открио Својим ученицима следећим речима: “Ја сам истински чокот, и Отац Мој је виноградар. Сваку лозу на Мени која не рађа рода одсијеца је; а сваку која род рађа чисти је да више рода роди. Ви сте већ чисти због ријечи коју сам вам говорио. Останите у Мени, и Ја ћу у вама. <...> Ја сам чокот, а ви лозе; <...> јер без Мене не можете ништа чинити...” (Јн. 15, 1-5). Ево сушине и смисла Дрвета Живота у библијском Рају.

Христове речи о виноградној лози у ноћи пре страдања треба читати у контексту читаве Гетсиманске ноћи и свега онога што је речено тамо, и пре тога на Тајној Вечери, у контексту Његових речи које су се кратко излиле у молитви Оцу Небеском:

Оче Свети, сачувај их у име Твоје, *оне* које си Ми дао <...> Ја сам им дао ријеч Твоју; и свијет их омрзну, јер нису од свијета, као ни Ја што нисам од свијета <...> Просвети их истином Твојом: ријеч Твоја јесте истина <...> Не молим пак само за њих, него и за оне који због ријечи њихове повјерују у Мене: да сви једно буду, као Ти, Оче, што си у Мени и Ја у Теби, *тако* (речи *тако* нема у српском преводу) да и они у нама једно буду... (Јн. 17, 11-26)

Ево, управо то је Дрво Живота: образ и симбол и суштина Тројичног Јединства у Богу и у творевини, у Светој Тројници и деци Божијој – образ целог Јединственог Човечанства, Адама свородног, који блиста “тројическим јединством свјашченотајње”, Цркве Христове, створене у Рају. У Дрвету Живота, у првосазданој Цркви Раја небеског није било никаквог зла, никаквог познавања зла, никаквог плода зла, - ни болести, ни смрти, ни непријатељства, због тога што је у свему владала Љубав. Није било ни прождирања другог живота ради сопственог опстанка – борбе за опстанак. Због тога што је неисцрпна храна – Христос, “Хлеб Небесниј, пишча всјему миру”, како се каже у главној молитви на проскомидији пре Литургије у Православној Цркви.

Међутим, у сенци Едемског врта постојало је и друго дрво...

Дрво познања добра и зла

“И учини Господ Бог, те никоше из земље свакојака дрвета лијепа за гледање и добра за јело, и дрво од живота усред врта и дрво од знања добра и зла” (1 Мојс. 2, 9), чије је плодове Бог човеку забранио да једе. Један од уредника књиге “Библијске тајне” пише: “Књига Постања не објашњава због чега је било потребно да се човеку забрани познавање добра и зла. Можда је несрећно дрво једноставно изражавало Божију власт над Његовом творевином и обавезу човека да Му се повинује?” Ова опаска уваженог научника показује, авај, недовољну обавештеност у погледу библијске лингвистике, с једне стране и типично западну приврженост легалистичком тумачењу Светог Писма с друге. И овде видимо кључ за објашњење разлике између западног и источног поимања стварања и пада у грех.

Јеврејска реч *јада*, коју је цитирани аутор превео као “знање” (knowledge), је по свом садржају дубља: руски превод “познање” је несумњиво тачнији, иако не исцрпљује сву дубину оригинала. *Јада* не изражава просто интелектуално, теоретско или апстрактно знање предмета, “апстрактно знање” математичара, већ пре искуствену спознају у личном доживљају, на пример: “Позна Адам Еву жену своју, а она затрудње и роди Каина” (1 Мојс. 4, 1). Питање није било легалистичко, већ суштинско, егзистенцијално: искуствено, лично саучествовање не само у добру, већ и у злу.

Обратимо пажњу на ђавољи аргумент искушења: Је ли истина да је Бог рекао да не једете ни са једног (српски текст: свакога) дрвета у врту?

“А рече жена змији: ми једемо рода са свакога дрвета у врту; само рода с онога дрвета усред врта, казао је Бог, не једите и не дирајте у њ, да не умрете (“дрво познања”). А змија рече жени: нећете ви умријети...” (1 Мојс. 3, 2-4).

Коментатор “Библије данас” похитавши и уверивши се да ниједно – ни муж ни жена кад су појели забрањени плод нису умрли пита: “Значи, змија је ипак била у праву?” И наставља: “По књизи Постања Бог човеку никад није обећао бесмртност. Међутим, често је исказивана мисао да је управо због овог акта непослушања човек постао смртан.” На оваквим расуђивања, која су у знатној мери прешла и код нас на Исток темељи се читава историја стварања и пада у грех у западном хришћанском свету. Мисао се не одваја од “светског”, “легалистичког”.

На Истоку, а посебно у првим вековима приступ је био другачији. Светоотачко источно тумачење је полазило од следећих речи кушача: “Него зна Бог да ће вам се у онај дан кад окусите с њега отворити очи, па ћете постати као богови...” (1 Мојс. 3, 5). То уопште није спољашњи акт повинувања и није обећање бесмртности, већ сама суштина ствари: “бићете као богови, који знају добро и зло.” Бесмртност је била првобитна; “обећања” није било зато што је само стварање било бесмртност, и управо због тога што људи још нису познавали добро и зло, нису знали ни за смрт; они су пребивали у дрвету живота. Бог је упозорио људе да се чак ни не дотичу “дрвета познања добра и зла”, због тога што им је додир с њим “откривао очи”, како се у датом случају тачно изразио сатана, откривало очи за зло, које је у познању, у искуственом доживљају моментално нарушавало суштину дрвета живота у људима и они су у тренутку бивали “одсечени од живота”, то јест умирали су. Живот ван Раја, у раздвојености од Дрвета Живота више није био вечни живот, чак и ако би трајао годинама и годинама, па чак и вековима: “ружна бесконачност” није вечност.

“Будите као богови” – као да је додир са злом био “знак божанствености”. Међутим, то је већ била ђавоља лаж, на којој је изграђено и његово сопствено, ђаволско самообожавање: егоистична гордост дивљења себи у пустоши, као струготина која се обмотала око себе саме – а унутра је празна. Ђаволски паразитизам на Божијој творевини.

И шта се десило? Шта је пољуљало саме темеље живота?

Ево шта се десило: “И жена видећи да је род на дрвету добар за јело и да га је милина гледати...” (1 Мојс. 3, 6). Ево шта се десило: “жеља” (похота), то јест, егоистична-лична жеља да се утоли своја страст љубави према себи и према сопственој наслади која се одједном појавила, “зато што даје знање”. Пробудио се **интерес**. Код нас у Америци често кажу, сматрајући да је то потпуно природно: “То је конфликт интереса.” Да, човечанство је почело

да живи у “конфлику интереса” и у борби за интерес, у борби за опстанак. И ако човек покуша да се престроји како би уништио сваки интерес видимо да из таквог престројавања проистиче прави пакао. Због тога што без интереса нико ништа не може и не жели да ради, “изградња раја на земљи” се претвара у колективно самоубиство. Ево до чега је дошло услед пада у грех: “Тада им се отворише очи, и видјеше да су голи” (1 Мојс. 3, 7). Открила се нагота, као у бајци за децу: “Цар је го”. “И рече Господ Бог (*Јахве-Елохим – Сушти-Божанства*): ето, човјек (руски текст: Адам) поста као један од Нас...” (1 Мојс. 3, 22)

Како схватити ово “један од Нас”?

“Ми” јесте Божанска Тројица. “Један од...” је потпуна супротност томе. Не може се бити у “тројическом јединству свјашченотајње” и истовремено бити “један од...” Не може се поделити Света Тројица, Јахве-Елохим, Божанска Љубав. Могуће је покушати! Али како? Управо овако као што је сатана посаветовао и што је Адам учинио: “знајући добро и зло”. И у истом тренутку се онај ко је био образ Свете Тројице, који је живео Дрветом Живота претвара у “индивидуу”, “једног од”... “Од” кога? Па од свих других људи. Рајско човечанство, Црква створена “прежде сложенија мира”, Невеста Агнеца – разбија се у парампарчад на мноштво честица. И више не може да остане у Рају: да – таква крхотина “не пружи руке своје и узбере и с дрвета од живота <...> те довијека живи” (1 Мојс. 3, 22).

Крхотине

Ако је Адам “крхотина” шта смо онда ми, сви остали? “Крхотине”! Сви људи који су икада живели на земљи, који се сада на њој налазе и сви будући јесу “Адамове крхотине”.

У Предању постоји образ који приказује грехопад, који се приписује светитељу Василију Великом. Стручњаци тврде да у делима светитеља Василија која су до нас дошла нема таквог текста; међутим, његов други оригинални текст, који изражава исту такву мисао индиректно указује на могуће ауторство. Слика је следећа: “Замислите драгоцени сасуд који пада и разлеће се на ситне комадиће. Комадићи падају, једни ближе, други даље, значи, брже и дуже, у зависности од растојања. Сасуд је Адам.” **Адам**, као што већ знамо, јесте “земнородни”, од речи адама, “земља”, то је име како првог човека, тако и целог човечанства уопште – **све-Адам** (с префиксом “кол” код древних хебрејских тумача). Апостол Павле је ово име применио на Христа – “Нови Адам”. Митрополит Антоније (Храповицки) у свом делу “Морална идеја црквених догми” пише позивајући се на апостола Павла, светитеља Григорија Богослова и Исака Сирина: “У Светом Писму и Предању новим Адамом или новим човеком назива се и Сам Христос и Црква, Чији је Христос Глава.” Тешко је замислити да би апостол Павле, који је добро познавао Свето Писмо и Свето Предање древних Јевреја употребио ову аналогију без мисли о Адаму као “Све-Човеку”, пошто је управо у томе њена суштина. Дакле, треба сматрати да предање о све-човечности Адама, односно о томе да је у Адаму било створено читаво човечанство потиче од апостола Павла и да је од њега дошло до свт. Василија. Апостол Павле у Посланици Ефесцима пише: “Благословен Бог и Отац Господа нашега Исуса Христа, Који нас је благословио у Христу сваким благословом духовним на небесима, као што нас и изабра у Њему прије постања свијета да будемо свети и непорочни пред Њим, у љубави” (Еф. 1, 3-4). Белгијско издање Новог Завета на руском језику из 1985. г. наведеном одломку даје поднаслов “Порекло Цркве”.

Оригиналне речи светитеља Василија Великог, како их у руском преводу цитира митрополит Антоније, јесу: “Општежитељници, односно монаси, изглађују у себи грех праоца Адама, обнављају првобитну доброту (лепоту) због тога што у људима не би било ни поделе, ни раздора, ни рата, *да грех није расекао природу*... Они – монаси – угледају се на живот анђела чувајући попут њих заједништво... због тога што раскинуту и на хиљаде делова расечену људску природу, колико могу, поново доводе у јединство са самом собом и са Спаситељем *и уништивши лукаво расецање васпостављају првобитно јединство* као што

најбољи лекар исцелитељским средствима поново повезује тело, растрзано на мноштво делова.” Коментар митрополита Антонија: “Свети Василије Велики, као прво, говори о томе да је људска природа била јединствена пре пада, као друго, да је падом или грехом била расечена; као треће, да су анђели који нису пали у грех самољубља и непослушања сачували ово јединство своје природе у потпуности; као четврто, да је Спаситељ дошао да васпостави ово јединство у палом људском роду...”¹³

Православни богослов и велики научник, новомученик о.Павле Флоренски у познатом делу “Стуб и утврђење истине” истражује питање *стварања целог човечанства у Рају* и свеопштег пада у грех у Адаму. Из овог истраживања је очигледно да је цело човечанство било створено у Рају као *Првосаздана Црква*. Предање о оваквом стварању Цркве потиче из 1. в. после Христа, помиње се у “Пастиру” Јерме. Њега цитира угледни канониста проф. Сергеј Тројицки у својој “Хришћанској философији брака”: “Јерм и Климент Римски уче да је Црква постојала чак и пре стварања човека и да није Христос образ Адама, већ да је Адам образ Христа и Ева образ Цркве.” “Црква је,” пише свети Климент, “створена пре сунца и месеца. Жива Црква је тело Христово...” Исто тако и Јерм тврди да је Црква Божија створена пре свега, а да је свет створен ради ње: “Бог је из не-постојећег створио све постојеће, ради Своје Свете Цркве...” Тертулијан је писао у 3. в.: “Образ Божији, који је дат Адаму јесте образ Христов.” Светитељ Григорије Ниски у 4. веку на основу предања говори о стварању читавог човечанства у Рају, а његов следбеник свети Максим Исповедник у 7. в. развија исти приступ. До тада традиција на православном Истоку поприма стабилне форме, посебно у литургијском богословљу, кроз које долази и до нас – на Литургији Јована Златоуста ми из дана у дан понављамо:

...Ти (Боже) от небитија в битије нас привел јеси, и отпадишија возставил јеси паки, и не отступил јеси всја творја, дондеже нас на Небо возвел јеси и Царство Твоје даровал јеси будушчеје...

То јест: кад смо се ми – у нашем паду – разбили као сасуд, на мноштво делова, кад смо заиста постали “крхотине”, тада си нас Ти, Боже, васпоставио и узео на небо и даровао нам Своје будуће Царство.

Судбина крхотина

У светлости теорије “биг бенга” може се тврдити да је “човечанство у целини” – с оне стране, а да су “крхотине” с ове стране страшне експлозије. “Првосаздана Црква” је заиста створена “пре сунца и месеца”, а “свет је створен ради ње”, што се такође слаже с космологијом Самог Христа – вешћу о “крају света”: “У те дане <...> сунце ће се помрачити, и мјесец своју свјетлост изгубити. И звијезде ће спадати с неба и силе небеске покренути се” (Мк. 13, 24-27; уп. Мт. 24, 29); крај света је истовремено “кончина века”, то јест, однос времена, простора, кретања и енергије на којем се држи равнотежа Васељене и “свет овај” ће се изменити, све ће се пољуљати и вратити назад: на ону страну “биг бенга”, у “онострано”, где је и пребивало пре катастрофе грехопада. Сетимо се да је “биг бенг” само радна научна хипотеза за објашњење стања “овога света” који се разлеће на све стране, а сам овај свет се парадоксално своди на “ништа” и на тај начин “ни из чега” је Бог створио свет и “ни из чега” овај свет, сад већ као “свет овај” лети у бездан. С научне тачке гледишта, ван граница овог “ништа”, ван граница “експлозије” нема никаквих података добијених научним путем, влада потпуна непознатост, она оностраност, (трансцендентност) у коју никада неће моћи да доспе било какав научни инструмент, у коју неће ући ниједан научник света, о којој нико ништа неће сазнати. Управо ту наступа Божанско Откровење - Библија; с разних страна “ничега” срећу се Откровење и људска наука “света овог”. И ту нема конфликта, спора, који је

¹³ митр. Антоније (Храповицки), Сабр. дела, стр. 217; свт. Василије Велики, 18. глава Подвижничких устава.

немогућ због саме суштине ствари: нема о чему да се спори; наука ништа не зна, а вера је усмерена на онострано.

Вратимо се Библији: “И жена виде да је род на дрвету добар за јело и да га је милина гледати.” Подсетимо се онога што смо рекли. *Жеља*, то јест, егоистична индивидуално-лична жеља да се утоли страсна љубав према себи и својој наслади која се изненада појавила, “због тога што даје знање”, како објашњава Библија, нарушила је у том тренутку само постојање живота. Митрополит Антоније (Храповицки) нуди следећи приступ библијском догађају с позиција савремене психологије: “Осећамо да нам је дата позната физичка и психичка природа, делимично познат психички садржај чија промена се нашој слободи даје само на извесној основи и то са знатним ограничењима (на пример, да ли је мајци лако да не воли своју децу?). Ево, управо ова наша психичка природа, ова пред-свесна општељудска воља која нам је неизбежно својствена и јесте људска природа...”

Пошто је свестан самосталне личности у себи, слободе воље, слободе деловања, сваки човек одлично схвата да се ова самосталност, ова слобода састоји само у усмеравању сила и својстава његове људске природе.

...Да људи нису пали, да се нису испунили духом противљења и поделе, да нису ослабили своје јединство и природу, и у њиховим срцима би се с таквом силом, с којом се данас испољавају страсти открио живот заједничке или Богом саздане људске природе, која је била “добра зјело”, како је за творевину рекао Бог, и коју је Он учинио “образом Свог вечног битија”, како је речено у књизи Премудрости Соломонове (Прем. 2, 23). Међутим, овакав блажени живот људске природе наш праотац је прекинуо самољубивим непослушањем, а његови потомци су га новим гресима све више и више уништавали, тако да га је и људска самосвест готово у потпуности изгубила, дошавши до таквог степена издвојености да је извор људског мишљења постала супротност између “ја” и “не-ја”... Тако су створени услови који формирају “психологију крхотине” уместо психологије “дела целине”, кад “целина изражава део, а део изражава заједничко, целину”, као што је речено код Плотина.

И догодило се оно што није могло да се не деси у насталим околностима, што савремени космолози хипотетички називају “великом експлозијом”... Уместо васељенске хармоније – “крхотине” које лете на све стране: људи на непостојаној земљи, звезде – које лебде по читавом бескрајном простору земаљског неба. И да није било Промисла Божијег, обрнутог процеса васпостављања хармоније Личном Жртвом Сина Божијег, Премудрости и Речи Његове, сав би свет изгорео у огњеном паклу, чији симбол представља разбеснела енергија “света овог”.

Одакле је дрво познања добра и зла?

Приликом површног читања друге главе књиге Постања може се стећи утисак да је Сам Бог “аутор” дрвета познања добра и зла и да је, стога, Он Сам “крив” за трагедију која је наступила. И било је људи који су тако говорили, који и данас тако говоре и пишу. Други опрезно постављају питање: “Ако је Бог свемогућ, зар није могао да спречи да се “биљка” овакве врсте налази у Рају? Зар Рај већ због тога не престаје да буде “рај”? Зар Библија не сведочи јасно: “И насади Господ Бог врт у Едему на истоку; и ондје намјести човјека којег створи. И учини Господ Бог, те никоше из земље свакојака дрвета лијепа за гледање и добра за јело, и дрво од живота усред врта и дрво од знања добра и зла...”?

Шта да се ради, аргумент је озбиљан и хришћанска апологетика не сме да заобиђе овакву примедбу.

Наш одговор је пре свега терминолошки: “учини те никоше” (руски: “произрастил из земљи”) није исто што и “створио” исто као што ни “насадио” није исто што и “сازдао”. Овде не постоји директно дејство воље, већ промислитељни “пристанак” на “рашћење”, то јест, друга врста побуде, што постаје јасно из контекста. Главна разлика између *Промисла*

Божјијег и *дејства воље Божије* се управо и састоји у томе што дарујући Својој творевини слободу Бог ову слободу не нарушава чак ни онда када она бира зло. Овај избор – Еве, Адама, свих нас, а још раније Првоанђела – Луцифера (касније – ђавола) и јесте праизвор зла, међутим, имајући ово зло у виду, Бог га Својим Промислом претвара у добро. Главни и основни пример за то јесте **Крст Христов**, највеће светско зло које је постало спасење света.

Обратимо пажњу на то да је земља из које дрво израста везана влашћу са стране, другим утицајем: “проклета је земља због тебе”, каже Бог Адаму који је згрешио. Ко ју је проклео? Бог? “Бог је непријемчив за кушање злом, и Он не искушава никога” (Јак. 1, 13) пише свети апостол Јаков, брат Господњи у саборној посланици верницима у Јерусалиму и наставља: “Језик нико од људи не може укротити; то немирно зло, пуно отрова смртоноснога <...> из истих уста излази благослов и клетва. Не ваља, браћо моја, да ово тако бива” (Јак. 3, 8-10). Сам Бог не проклиње, већ само констатује чињеницу: “проклета је”, а не “проклињем”. И у Светом Писму се на свим местима када се говори о проклетству говори у трећем лицу.

Ко је онда проклео земљу? Индиректно – Адам, због тога што му Бог указује: “проклета је земља *због тебе*” (српски превод гласи: “земља да је проклета с тебе”). Али у чему се то проклетство састоји: “с муком ћеш се од ње хранити до својега вијека; трње и коров ће ти рађати, а ти ћеш јести зеље пољско; са знојем лица својега јешћеш хлеб, докле се не вратиш у земљу од које си узет; јер си прах, и у прах ћеш се вратити...” (1 Мојс. 3, 17-19). Шта од свега овог припада Богу? Само једно – не проклетство, већ једини благослов у свему томе: “и јешћеш зеље пољско” – **Хлеб!** Хлебом Бог спасава човека усред ужаса. Хлебом, који се по милостивом Промислу Божијем претвара у **Хлеб Небески, храну за цео свет**, једино у свему што “није од света овог”, што је из Царства Божијег. Све остало је дело **кнеза света овог**.

Ђаво је покушавао да прокуне земљу од самог почетка и овај покушај проклетства је било управо дрво познања добра и зла. Паразит на Божијој творевини, ђаво је био једини који је могао да начини овакав покушај и да је човек издржао и да није згрешио, да је Ева поступила као њена далека Кћи, Дјева Марија и да је рекла: “Се раба Господња”, “дрво познања добра и зла” би се истопило као магла под сунчевим зрацима. Дрво није имало рајску природу. Оно је припадало “трњу и корову” о којима је Господ говорио Адаму. То је био први коров на земљи којем је због Евиног непослушања предстојало да постане родоначелник свих корова света овог. Одмах се све преокренуло: Ева је уместо чисте љубави изабрала жељу и дала је плод Адаму. Не треба мислити, као што неки говоре, да је наводно први грех био њихов телесни однос. Брак је у Рају био чист и свет и носио је на себи Божији благослов. Грех се коренио у самој сржи људског духа, који је изабрао ђаволски систем света који се састоји у узајамном прождирању “да би сам човек живео”. Шок који је пратио овакав избор био је разоран у тој мери да се Васељена преокренула у тренутку. Кад се наша у власти ђаволског небитија, које паразитира на Божијој творевини, језивог “ништа”, она је “ни из чега” почела да се разлеће на све стране, следећи принцип међусобног одбијања – полетела је у ђавољи бездан.

Божије милосрђе је безгранично и Господ Бог је ограничио владавину кнеза века овог. Обрнути процес супротставља се управо наведеном: развој бунтовничке Васељене на путевима који воде ка победи Царства Божијег кроз Сопствену Божију жртву љубави. Дакле, развој је у целини неминовно постао двојствен – у равнотежи између Зла које је освојило власт и Добра које се није предало.

Човекова улога у спасењу света

Човеков задатак је да оствари неопходну “златну средину” – живу везу света који лети у бездан с другим светом. Оваква улога је предвиђена у стварању, још пре човековог пада, у следећим речима Божјим: “Да начинимо човјека по Својему обличју, као што смо Ми (тј. по подобију), који ће бити господар од риба морских и од птица небеских и од стоке и од цијеле

земље и од свијех животиња што се мичу по земљи <...> и благослови их Бог, и рече им Бог: рађајте се и множите се, и напуните земљу, и владајте њом <...> Господ Бог створи од земље све звијери пољске и све птице небеске, и доведе их Адаму да види како ће коју назвати <...> онако да јој буде име... и Адам надједо име сваком живинчету и свакој птици небеској и свакој звијери пољској...” (1 Мојс. 1, 6-28; 2, 19-20). То је било рајско стање. Све дрвеће - осим једног – је било рајско, и сав животињски свет и сам човек. То је био живот који не умире, у љубави и радости и целом познавању свих и свега. Оно што је касније, после пада у грех, почело с тешкоћама и само делимично да се открива науци, тада, у Рају, било је као на длану. “Имена” којима је човек “владао” како је то Бог био одредио, означавала су отвореност човека за поимање суштине, природе сваког бића којем је дао име. Да није било греха човек би неометано остваривао живу “златну” везу између све Творевине и Премудрости Божије, Која је све створила и све садржи у Себи, и свих житеља Царства Небеског – анђела Божијих. Процес све већег и већег спознавања људи и творевине која их окружује у љубави и радости вечног живота био би неуништив и бесконачан.

Међутим, по Промислу Бижијем, по “архетипу” људског назначења који је Он задао у стварању – после катастрофе првородног греха *опет је човек* почео да остварује спасоносну везу између света који је пропадао под ђавољим јармом и другог света. Да васпостави везу, која је изгубљена падом у грех, да открије пут света ка Богу и Бога ка свету – могао је само безгрешан човек, и Безгрешан Човек је постојао: Пресвета Дјева Марија. По православној литургији, Она је “отверзла Рај”, она је “Адамово воззваније”, и “Евино избавленије”. По учењу светих кападокијских отаца Цркве, чије ћемо погледе детаљно размотрити касније у другом делу, то значи да у рајском стању “првосаздане красоте” Пречиста Дјева, Која је као и сви људи “предвечно” тамо пребивала (“и би тако” – 1 Мојс. 1, 22-30 – “и би добро веома”) није потпала под искушење змије и Евину обману, није кренула за Адамом, то јест, за разлику од осталог човечанства, Она није учествовала у свеопштем људском греху. Смрт и труљење нису стекли власт над Њом: “Без исленија Бога Слова рождшаја”, жива у успењу – оваквим речима о Њој говори Богом надахнута Црква. Активним одговором на дан Благовести: “Ево слушкиње Господње, нека ми буде по ријечи Твојој”, Она је ванвремено отворила “двери” Раја. У кондаку на дан Рождества Богородице Црква поје: “Адам и Ева от тли смертнија свободистасја, Пречистаја, во свјатем Рождестве Твојем. То празднујут и људије Твоји, вини прегрешениј избављшесја...” (Адам и Ева ослободише се трулежности смртне, Пречиста, у светом Рођењу Твом. Ово славе и људи Твоји, који су се избавили од кривице греха.)

По православном вероучењу Богородица не само да Сама није потпала под грех, већ је Својим послушањем Богу ослободила и све друге људе – од Адама и Еве до краја света, и вратила им је могућност избора између добра и зла. Међутим, и за Њу се Црква моли на Литургији, одмах након освећивања Светих Дарова и речи о томе да се ова жртва приноси за мноштво људи: “Изрјадно (особито) о Пресвјатјей, Пречистјей, Преблагословењеј, Славњеј Владичице нашеј, Богородице и Приснодјевје Марији”. То јест, ми се нарочито молимо и приносимо литургијску Христову Жртву за Богородицу. Због чега ако Она није учинила никакав грех и ако Се није подвргла чак ни Адамовом греху?

Управо због ових других, због свих оних за које је Њен Син Христос пошао на Крст, Сама Премудрост Божија, Реч (Логос), Син Божји је постао човек “вочеловјечилсја”, сишао је с “неба” да би спасио људе, показао им Пут према ономе одакле су били збачени. А Она је узела на Себе *матерински* крст, радосно примивши на Себе ово од Бога јој дато пожртвовано материнство. Ово материнство не би могло да се оствари на нашој грешној земљи да Богородица није преузела на Себе у свој пуности учешће у последицама људског пада у грех. Уместо да остане у Рају којег је била достојна, Она је постала земаљска мајка. И сви ми, цела Црква приносимо за Њу Христову жртву на свакој Литургији, да бисмо Јој помогли да носи ово страшно бреме последица првородног греха.

Уколико се ово учење Православне Цркве упореди с учењем Римокатоличке цркве о Непорочном Зачећу Пресвете Дјеве видећемо да оба учења проблему приступају с две супротне стране. Православна Црква, за разлику од Католичке, не види у зачећу *стварање личности*, већ *прелазак* из једног стања у друго: из првобитног рајског – у пало земаљско *након греха*. У таквом поимању зачећа просто се не може говорити о његовој *непорочности*, то је “промашена тема”. Није случајно то што папа Пије IX у догматској дефиницији о непорочном зачећу Пресвете Дјеве Марије¹⁴ није употребио ниједан катафатички термин користећи апофатичку фразеологију. Вероватно је то био једини излаз уз постојања западног схватања и решења проблема. Код нас, у Православљу, као што смо видели, уопште није тако: у зачећу се Пресвета Дјева Марија *добровољно погружава у бездан првородног греха* Адама и целог човечанства да би послужила Премудрости Божијој да се кроз Њу оваплоти ради спасења света, при чему је Сама чиста и непорочна. У Православној Цркви је било много полемичких чланака на ову тему (најзанимљивији су, иако спорни – “Лествица Јаковљева”, “Несагорива купина” протојереја Сергија Булгакова, као и његов опис одлуке I Ватиканског сабора о папској непогрешивости. Традиционалнији је рад светитеља Јована Шангајског и Сан-Франциског (Максимовича), издање Братства светог Германа Аљаског, (Платина, Калифорнија). Никаких саборних одлука или осуђивања на ову тему у Православној Цркви, по нашим подацима, није било.

Као и Њен Божански Син, Она кроз зачеће, рођење и успење – *прелази* у стање греховног света. Овим Она као да “погубљује” Себе у безграничности љубави и послушања, али се управо тиме спасава спасавајући друге – Њен сопствени Син долази Јој у тренутку “смрти” која за Њу није смрт: “гроб и смрт (Њен) не удержастасја” поје Црква на празник Успења. Управо због оваквог послушања Она је Пресвета и Пречиста, Часнија од Херувима и Славнија неупоредиво од Серафима, Сва Светост.

Догађај “очовечивања” Њеног Сина – Господа нашег Исуса Христа десио се онда кад је на земљи сазрело време за Његов долазак. Ако се вратимо аналогiji с разбијеним сасудом јасно је да је “крхотинама” било потребно време: једнима мање, другима више. Била је потребна историја. То је био процес супротан процесу разједињења и дробљења, који је наступио услед грехопада. Божији Промисао је градио живот на развалинама грехом разбијеног света и упркос смрти која је њиме завладала. Унутар овог процеса градње почели су да се појављују најбољи људи, свети људи, који су свесно, у подвигу подвижништва, у стицању Духа Светог начинили животни избор Добра. Човекова светост је постала сила која је могла да се супротстави смртоносном даху ђавола. Свети људи, почевши од Авеља па до Јована Крститеља су “приправили пут Господу” Који је дошао “у испуњењу времена”, кад је у Старом Завету све сазрело за изградњу у Новог.

Свет се држи на светом човеку. Светим човеком се сазидава спасење. Многобројни свеци који су живели у току светске историје постали су свеће које горе, које грешном човечанству осветљавају пут, који спаја свет који се распада с Јединственим Царством Божијим које вечно траје.

Залог спасења, воспостављања грехом нарушене првобитне хармоније јесте и човекова тежња ка чистоти доживљаја света првих људи према природи која их окружује. “Твар се није добровољно покорила ташгини”. Ове речи апостола Павла нас позивају да осетимо љубав и сажалење према “нашој мањој браћи” – живим бићима, животињама, становницима земље који због нас страдају. Људи су успели да их учине својим пријатељима и помоћницима. Није ли то залог да ће враћајући се Богу љубави, сам човек у свом покајању повести за собом ка спасењу и пострадали нижи свет? Оваква улога човека у свету природе која га окружује јесте подсећање на Завет о изгубљеном Рају и истовремено наговештај хармоније Царства Будућег Века. Нису случајно свеци, као што знамо из њихових житија, били покровитељи “наше мање браће” живећи у природној хармонији са светом природе.

¹⁴ Bull. “Ineffabilis Deus” – 8 Dec. 1854.

Улазећи у Цркву видимо иконостас – Небо Божије које непоколебљиво стоји на камену-темељцу Вечности. И унутар себе крећемо се у том правцу у покајању, и призивамо у помоћ Господа, Богородицу, све свете – некада “земаљске” људе, а данас “небожителје” молећи свакога: “моли о нас грјешних”.

Спасење света је у овом нашем унутрашњем кретању.

Хокинг и Католичка црква

Видели смо да је Католичка црква још 1951. г. прихватила идеју “биг бенга” као “сагласну с Библијом”. По Хокингвим речима папа Јован Павле II је космолозима који су присуствовали ватиканској конференцији 1981. г. рекао да могу да проучавају еволуцију света након “биг бенга”, али да не треба да се упуштају у сам “биг бенг” зато што је то “моменат стварања”, и због тога дело Божије. Кити Фергусон сматра да је Хокинг парафразирајући папу overreacted (реаговао претерано бурно).¹⁵ Папа Јован Павле II је на конференцији заправо рекао следеће:

“Сама наука не може да решава сва оваква питања: људска знања овакве врсте морају да се издигну изнад науке и изнад астрофизике, и изнад онога што се назива метафизиком; знање мора да потекне пре свега из Откровења Божијег.”

Могуће је да је Хокинг “претерано бурно реагујући” на речи папе Јована Павла II оптеретио папу превеликом одговорношћу за наводно његове речи не схвативши га у потпуности. Међутим, узимајући у обзир свеукупни западни приступ овом питању од времена блаженог Августина лако се може претпоставити да је Хокинг потпуно исправно схватио његову светост оца Јована Павла II. Било како било, званична реакција Католичке цркве на теорију “велике експлозије” у науци је позната. Она је очигледно близу ономе што је Хокинг рекао и због тога можемо да их објединимо одговарајући на заједничко мишљење о томе да “биг бенг” - ако се говори о Божијем учествовању у Њему и јесте стварање света, у складу с Библијом и по учењу Католичке цркве.¹⁶

На конференцији у Ватикану др Хокинг је у свом наступу први пут изложио своју нову теорију о “биг бенгу” користећи појам такозваног имагинарног времена (imaginary time). Ова енглеска реч у уобичајеном преводу на руски гласи привидно време. Међутим, др Хокинг је имао у виду управо оно што се на руском назива имагинарним. У вишој математици користе се имагинарни бројеви, имагинарне величине, имагинарно време. Њихов циљ је чисто радни: користе се у крајње сложеним једначинама како би се олакшао процес рачунања. Кад је овај процес завршен имагинарне величине и појмови нестају, а коначни постају позитивни, округли, често цели и реални (иако има изузетака). Није чудно што је др Хокинг ради израчунавања процеса у Васељени увео имагинарно време.¹⁷

Каква је позиција Православне Цркве по овом питању?

Нема никакве званичне изјаве у Православној Цркви. Она не жури, иако поздравља појединачна апологетска богословска мишљења и спремна је на дијалог.

Међутим, већ се из нашег контекста види да је православнима тешко да се сложе са западним богословским мишљењем. Овде је и блажени Августин, и спор с Пелагијем, и Тома Аквински, и развој целог средњовековног западног богословља. Као што ћемо видети касније, у другом делу наше књиге, ово богословље се веома разишло с кападокијским богословљем које представља наш темељ.

Најтеже питање у овом проблему јесте да ли је савремени модел Васељене, који данас прихватају сви научници-космолози - “биг бенг”, одговарајући модел за свет који је Бог

¹⁵ Kitty Ferguson. The Fire in the Equations, p. 109.

¹⁶ Papa I addresses to the Conference of the Atronomical Cosmology at Vatican, 1981.

¹⁷ Имагинаран. 1. Привидан, замишљен, “привидна опасност”, 2. привидан, лажан, “лажни болесник”, 3. у математици: онај који представља корен парног степена из негативне величине. – Речник руског језика под ред. С.И. Ожегова.

створио, који се развија услед овог модела? Или је можда строга научна позиција проф. Хокинга учењу Библије ближа од западног богословља?

И сам “биг бенг” и све што за њим следи у Васељени која се развија и шири с њеним распадом, као што смо видели, мало одговара речима Божијим у Библији након стварања света: “и би тако” и “добро веома”.

Као што знамо, главни моменат кападокијског богословља у његовом односу према стварању света јесу управо ове речи. А на шта се оне могу применити кад је у питању Васељена “биг бенга” и сав његов даљи развој?

Да би све било јасније треба се још више удубити у саму суштину овог модела у савременој науци. Обраћајући се проф. Хокингу желели бисмо да истакнемо његове одговоре у интервјуу датом Sew Loley.¹⁸ Одговарајући на питање о његовом односу према Богу у научном раду рекао је да пошто су научна мисао, природни закони и логички закључци објективни, они не остављају место за Бога, тим пре ако је Он Сам установио законитост. Због тога је религија увек лична и односи с Богом су лични. Слажући се с Хокингом желим да изразим мисао да објективна научност не искључује богословска мишљења која не улазе обавезно у личне односе с Богом. Мислим да је у научним размишљањима др-а Хокинга очигледно присутно богословско мишљење кападокијског усмерења, посебно његова радна хипотеза о *имагинарном времену* у којем нема ограничења у Васељени, иако је оно присутно у реалном времену и у “биг бенгу” где ово време и започиње. Пошто представља математичку и физичку singularity (енгл. особеност), исто као и звезда која се претворила у “црну рупу”, оно може бити схваћено као “почетак (времена), те дакле, као стварање Божије”.¹⁹ Хокингова тачка гледишта о стварању (овог света у “биг бенгу”) и о његовој “неограничености” у имагинарном времену (то јест, у складу с током мисли *апофатичком*) подудара се с великим Кападокијцима у литургијском животу Православне Цркве.

Др. Хокинг и свт. Василије Велики

Загледајмо се дубље у суштину Хокингове научне мисли коју је изложио на конференцији у Ватикану. Пре свега читаоца треба упозорити на то да му је издавач књиге о времену рекао да уколико буде користио математичке једначине не може да гарантује да продаја књиге неће опати за педесет посто. Хокинг је морао да бира: или математичке формуле (космос се сад у науци дефинише бројевима) или описна метода као у средњој школи. Хокинг је рекао: “У књизи ће постојати само једна формула: Алберта Ајнштајна” (као и код нас овде!). Књига је, као што је познато, постала бест-селер. Да је Хокинг изабрао прву варијанту књига би изазвала буру у свету научника и у новинама које би највероватније изврнуле њену суштину. Сада је др-у Хокингу предстојало да начини својеврсно књижевно чудо – да “објасни необјашњиво”. Ово му је пошло за руком уз помоћ уредика и пријатеља као што је Кити Фергусон. Међутим, испоставило се да су питања као што је *имагинарно време* озбиљна препрека у “скоковима” студената и читалаца који нису упознати са савременом космологијом, али којим то ипак није сметало. Дакле, сада ћемо морати да савладамо тај моменат...

На конференцији у Ватикану Хокингу је постало јасно да се налази пред дилемом Галилеја, што је отворено и рекао. Са своје тачке гледишта он није могао да се заустави на “биг бенгу” као на “Божијем Стварању” - и то је све, при чему је сама експлозија била, као што смо видели, само радна хипотеза у безбројним формулама. Да се сложи и да “се усправи” као што је то био принуђен да учини Галилеј (чија се триста годишњица смрти подудариле с годином рођења Хокинга) такође није могао, што је отворено рекао у књизи. Тема његовог наступа у Ватикану није била позната од раније и испоставило се да и она

¹⁸ Stephen Hawking. *Black Holes & Baby Universes, & other essays*. Bantam books. N.Y. 1993, p. 4.

¹⁹ Енгл. термин више математике, који се користи у циљу дефинисања “изузетне јединствености” математичке формуле, сингуларност.

представља подударност. То да ће се показати и њена подударност с учењем Василија Великог вероватно му ни на памет није падало. Просто му је било потребно да изађе из ћорсокака: *признавања singularity заувек ограничене и временом и простором*. Он је то могао да учини (као што је учинио и Василије Велики пре 16 векова у свом богословском судару с Евномијем) само *апофатички, односно, из ове замке је могао да изађе уз помоћ имагинарног времена – кроз други, њему непознати свет*.

У космичким формулама не постоје само *имагинарни*, већ и *комплексни* бројеви, на пример, бројеви типа $a+bi$, где су a и b реални бројеви, a је реални део, а bi је имагинарни део комплексног броја b_i ; при том је $b=0$ реални комплексни број.²⁰ Скуп, збир саставних комплексних бројева приликом космичких израчунавања омогућава имагинарним бројевима да испуњавају сваки задатак, премда он може бити и негативног карактера, и на крају, иако тај задатак није важећи он је ипак делатан и његов крајњи резултат говори за себе.

Преводећи језик формула на *законе Васељене* код Хокинга видимо, у његовом односу према другом закону термодинамике заиста емоционалну осетљивост према “неуспеху” у космосу: *ентропија* представља неизбежни губитак температуре у целој Васељени који означава повратак из поретка у хаос, распад свега у потпуни неред! Проф. Хокинг с болем у срцу кличе: **зашто?** И остаје без одговора: “Философи не дају одговор...” Међутим, одговор дају богослови: **“Бог није узрочник зла”**.²¹ У дугој беседи на ову тему светитељ Василије јасно говори, полазећи од Библијског текста, да је Бог створио савршени свет и да сви “неуспеси стварања”, као што смо видели у претходним главама, не припадају Њему. Др Хокинг покушава да из насталог ћорсокака изађе, као што смо видели, путем *имагинарног времена*. Оно му је потребно, као и светитељу Василију Великому да би у овом *вертикалном* времену (реално време се код њега креће хоризонтално) осетио *дах вечности*, која Васељену ослобађа ограничености нашег текућег времена. То није пантеизам и није “са-вечност” Богу. То је управо *вертикала* која се подудара с *почетком* код светитеља Василија Великог. Светитељ Василије пише: “На почетку створи Бог... Ова блажена природа, ова благодот која не оскудева, ова Доброта љубљена и много жељена за свако биће обдарено разумом, овај Почетак бића, овај Извор живота, ова духовна Светлост, ова неприступна Мудрост, ево Ко је створио на почетку небо и земљу... Оно што је почело у времену сигурно ће се и завршити у времену... Уколико има почетак у времену, не сумњај да има и крај...”²²

Сложићемо се с проф. Хокингом у томе да је религија лична ствар сваког човека, укључујући и светитеља Василија Великог. Међутим, он није само верујући богослов, већ и философ: “Пошто је почетак природно, претходио ономе што је од почетка, онај ко говори о стварима које су добиле битије у времену неопходно мора да пре свега каже: на почетку створи... Вероватно је нешто било и пре целог света, али ово, иако је и појмљиво нашем разуму, ипак није уведено у причу, пошто превазилази снагу разума деце која почињу да уче. Још је пре постанка света постојало неко стање надсветских сила, изнад времена, које је вечно, увек трајало...”²³ а када је већ настала потреба да се постојећем дода овај свет – пре свега школа и место образовања људских душа,²⁴ затим и уопште место пребивања за

²⁰ Кратки политехнички речник. М., 1956, с. 436.

²¹ свт. Василије Велики. Беседе. Дела. Део 4. М. 1993. с. 142.

²² свт. Василије Велики. Исто, део 1. с. 6.

²³ Овде свт. Василије “у једном даху” открива тајну стварања, овде је код њега Васељена у три своја почетна стадијума, на овом месту је анђеоски свет.

²⁴ Овде је већ “свет овај”, међутим, још увек пре греха, у свом рајском стању. Подвучена реченица је једини евентуални утицај Оригена и можда неоплатоничарске философије на свт. Василија, иако свт. Василије овде не каже “само душа” (без тела, као што је то код Оригена). Ово се може схватити и потпуно православно: “образовање људских душа у њиховим телима”. Било како било, овде је очигледан правац кападокијског богословља; библијско “и би тако” након заповести “плодите се и множите се” у Рају. Треба имати у виду да су беседе о Шестодневу свт. Василија остале незавршене и да њихов, у извесном смислу, наставак и исправку треба тражити код његовог брата, свт. Григорија Ниског у његовом “О Шестодневу”, где он, упркос опште прихваћеном мишљењу, исправља свог брата због његовог сувишног оригенизма уколико свт. Василије заиста

свакога ко подлеже рађању и уништењу; тада је настало смењивање времена сродно свету, животињама и биљкама које се у њему налазе, које увек жури и протиче и нигде не прекида свој ток.²⁵ Није ли време такво да је у њему прошлост минула, будућност још није наступила, садашњост већ измиче пре него што је спозната?.. Пошто је дејство стварања тренутно и не подлеже времену речено је: **на почетку створи, зато што је почетак нешто што се не састоји од делова и не траје...** веома је смешно смишљати почетак почетка... Дакле, да бисмо заједно разумели да је свет створен хтењем Божијим, **не у времену**, речено је **на почетку** створи. Да би ово означили древни тумачи су јасније изражавајући мисао, рекли: “Укратко (εν κεφαλαιω, “у главним цртама”) створи Бог, то јест, одједном, тренутно...”²⁶

Философски: оно што је код Хокинга имагинарно (замишљено) перпендикуларно (вертикално) време то је код Василија Великог – εν κεφαλαιω.

У фебруарском броју за 1996.г. научног часописа Discover (назив који означава “откриј” од discoverу “откриће”) појавио се чланак о младом руском научнику-космологу Александру Виленкину.

Има 46 година. Студирао је на Харковском универзитету где се бавио читањем Карла Маркса и Алберта Ајнштајна. Сада је скренуо пажњу светских научника новом космолошком теоријом која је у својој основи у дијаметралној супротности како од Хокинга тако и од светитеља Василија Великог, о чему смо управо говорили.

Виленкин, као и сви савремени космолози полази од физичко-математичких формула и логичких закључака. Међутим, када као и сви космолози долази до коначног логичког закључка, то јест, до своје сопствене теорије, он насупрот Хокингу не покушава да изађе ван граница простора-времена уз помоћ, на пример “вертикалног” имагинарног времена или почетка, као светитељ Василије Велики, већ се труди да остане “на земљи” и налази теоретски излаз у идеји мноштва “малих васељена” као Хокинг, али без његовог генијалног обухватања “Свега”. Уместо оваквог обухватања код Виленкина “нити везе” пролазе кроз читаву Васељену и све “новорођене” мале васељене. Хокинг је у свом интервјуу са Сју Лоли идеју оваквих “нити везе” подвргао оштрој критици.

Ипак, Виленкин је изазвао велико интересовање новином својих идеја, и чак га је сам Хокинг позвао и с интересовањем водио с њим научни дијалог. Овакав дијалог је и за нас интересантан, пошто заопштрава основни проблем смисла Васељене и живота у њој, чији одговор видимо управо код мислилаца као што су Стивен Хокинг и свт. Василије Велики.

“Имагинарно” време

Веома ми је лако да разумем Хокинга и да се сложим с њим, па чак и да “видим” и “опипам” његово “имагинарно” време у космосу које је дигло прашину у новинама. Наша Православна Црква све време живи и моли се, и врши богослужење у “имагинарном” времену.²⁷ Узмите наше уобичајено руско недељно или празнично бденије. Долазимо у храм увече, у реалном времену, затим – пред шестопсалмије у тренутку прекорачујемо из реалног

одваја душе од тела у Рају – а не супротно томе. Уп. с речима прве тајне молитве Великог Освећења воде на Богојављење која је и по смислу и по тексту очигледно “кападокијска”: “*во Иордање креститисја претерпјел јеси: да водноје јестество освјатив безгрешње, путесотвориши нам, јеже водоју и духом пак и рожденије и к првому нас устројиши свобожденију*”.

Шта значе речи које смо овде издвојили “првому нас устројиши свобожденију”? Исто што и “перваја доброта” код свт. Григорија Ниског, односно – рајско стање пре греха. Требник. М., 1906, с. 115 на полеђини.

²⁵ Након речи “затим и уопште” свт. Василије већ говори о нашем “свету овом” након пада у грех.

²⁶ Исто, с. 6-11. εν κεφαλαιω – од речи “глава”. Код свт. Василија је овде у питању игра речи: “почетак” је свему “глава”. Имајмо у виду и то да ово дело свт. Василија није редиговао он, објашњење треба тражити код његовог брата.

²⁷ За разлику од западне литургије код православних песмописаца *реално* време се повлачи и наступа *није* – надвремено битије празника.

вечерњег времена у “јутарње време”, које је веома имагинарно, зато што је оно већ недељно сутрашње јутро и ми, нимало се не колебајући, почињемо да служимо недељно јутрење са свим недељним јутарњим молитвама, благодаримо Богу за прошлу ноћ и молимо за благослов јутарњег времена и наступајућег недељног дана. То се не може назвати ни поезијом, ни фантастиком, то је *приврени прелазак у други свет*.

Исто је и с празницима. Ми немамо само “имагинарно јутро”, већ имамо и “имагинарно” место. На Велики петак, на пример, износимо Христову плаштаницу (обичај из 12. в. који је настао у Константинопољу када се, по тврђењу историчара-византолога Вилсона,²⁸ плаштаница која се сада налази у Торину налазила у храму Богородице у Влахерну, и коју су сви у престоници Византије сматрали за оригинал, износила на Велики петак како би јој се верници поклонили, и кад су њене копије износиле у свим храмовима Цариграда, а са временом, у свим православним храмовима света, што се чини и у наше дане, сада.

И ми се преносимо из наших цркава у Јерусалим и стојимо пред Гробом Господњим и у другом времену и на другом месту.

“Имагинарном”, “привидном”?

За нас – духовном.

То сам коначно схватио тек недавно, и томе ме је научио својом физиком, исто тако чудесном, као и наша Црква у свом богослужењу, Стивен Хокинг. И постала ми је очигледна физичко-математичка реалност Хокинга у његовом “имагинарном” (привидном) научном моделу “бесконачне коначности”, који потпуно научно објашњава најдубљу тајну Васељене и њеног стварања у инобитију.

За нас, православне, ова математичка формула и научни модел имају огроман значај. Они нам дају да видимо тајне реалног почетка Васељене у овом грешном свету и истовремено да схватимо духовну истинитост предгреховног Раја и истинско стварање Божије *суштински* у инобитију, које тајанствено обухвата и “пре” и “после” нашег овдашњег постојања на грешној планети.

Свака наша оваква молитва и беседа са светима добија после великог физичара и страдалника наших дана математичко-графичку формулу која претвара наизглед “просту” библијску причу о стварању и о истинском смислу речи “добро веома” и других речи о рајском животу пре греха, “плодите се и множите се и напуните земљу”... “и би тако”... Да, тако је! Ми смо испунили Рај – ван нашег времена и нашег простора, а кад смо згрешили - истим оваквим ванвременским прогонством у “биг бенгу”, доласком на ову земљу у “несавршеној” Васељени након више векова еволуције, и на крају доласком ради спасења и васпостављања у будућем Царству Божијем! Сав овај дугачки пут је у ствари – тренутак!

Такав је наш источни одговор.

Ми не желимо да споримо са Западом. Напротив, желимо да објаснимо и да помогнемо – можда ће наша древна источна традиција помоћи западној хришћанској цркви у њеним савременим тешким унутрашњим проблемима, и можда ће ово помоћи доктору Хокингу у његовој Јединственој Теорији Свега.

Завршавајући први део нашег рада обратићемо се другом, сада покојном, великом хришћанину и научнику Запада, Тејару де Шардену и његовом виђењу завршетка Свега у Тачки Омега.

Жива златна веза пролази као карика која повезује Царство Небеско и свеце и анђеле, пролази кроз наш земаљски свет с његовим становницима и вишим, и нижим, данашњим и будућим, стремићи у свом развоју ка достизању највише тачке, коју је научник, мислилац, философ и богослов Тејар де Шарден назвао “Тачком Омега”.

²⁸ Wilson I. The Mysterious Shroud. N.Y., 1988.

Тачка Омега

“Ево долазим ускоро, и плата Моја са Мном,
да дам свакоме по дјелима његовим.
Ја сам Алфа и Омега, Први и Посљедњи.”
(Откр. 22, 12)

“Алфа” је прво слово грчког алфабета, а “омега” је последње. Речи: “Ја сам Алфа и Омега” св. Јован Богослов наводи као Христове. То Он, Христос, говори о Себи.

Почетак и крај! Почетак чега и крај чега? – “света овог”, наше бунтовничке Васељене, нашег несрећног космоса, каквим га сада знамо захваљујући достигнућима савремене науке. Сад нам је то *јасно*, али у 1. в. после Христа, када су ове речи писане, то ни из далека није било јасно. Па ипак је хришћанско Откровење то означило одмах, бескомпромисно и директно. Предање је од првог века учинило ово схватање основом богословља и зачуло у њему одговор на сва питања која изазивају недоумицу. Ипак, ни из далека није свим богословима било дато да тако дубоко појме основну суштину предања, да је изложе разумљивим језиком, да то искажу онако као што је то пошло за руком нашем готово савременику Тејару де Шардену. Његов особити дар било је поимање краја Васељене, “**тачке омега**” – “тачке највишег достигнућа”.

Кад сам пре тридесет година почињао да држим радио беседе и религиозне програме на Би-Би-Сију и кад сам се обратио свом оксфордском другу о.Василију Кривошејину, касније архиепископу Бриселском и Белгијском с молбом да ми укаже на литературу за апологетске разговоре имајући у виду најновија достигнућа природних наука, он ми је одмах навео Тејара де Шардена, његову књигу која је управо била изашла - “Феномен човека”. Тако сам се први пут срео с делима овог истакнутог човека и научника.

Тејар је од раног детињства осетио стваралачку снагу и то ју је осећао у постојаности замисли Творца, чији је симбол за ово необично дете било гвожђе, којим се играо. Дечје осећање је прерасло у дар синтезе вере и науке, знања и молитве, логичког размишљања и тајносавршитељног поимања Бога. Тејар се бавио проучавањем материје земље и историјом њених становника: постао је велики палеонтолог, учествовао је у открићу остатака такозваног “пекиншког човека”, једног од далеких предака човечанства на земљи. Истовремено је постао свештеник Католичке цркве.

Мој пријатељ, епископ Натанаил (Лвов), који је у младости лично познавао Тејара и који је учествовао у његовим археолошким ископавањима у Кини причао ми је да су њега лично ова ископавања уверила у истинитост открића палеонтологије о прошлости, како нашег света тако и човека. Међутим, у коментарима на познату књигу о.Сергија Желудкова “Због чега сам и ја хришћанин?” у којој о.Сергије поставља проблем односа Библије и науке, посебно у односу на теорију еволуције, владика Натанаил је отворено признао да он лично нема одговор на овај проблем, да овде много тога за њега остаје тајна. Други богослови, као што је на пример митрополит Антоније (Храповицки) давали су свој одговор базирајући се на богословској философији знаменитих светитеља-Кападокијаца Василија Великог, његовог брата Григорија Ниског и Григорија Богослова. Ова три православна светила из четвртог века, наговештавајући прозрење де Шардена о “највишој тачки достизања човечанства у Христу” – “тачки Омега” писали су о еволуцији као о развоју човека – од грехопата до Богочовека Христа – Највише тачке људског развоја. Митрополит Антоније (Храповицки) је крајем прошлог века изјавио: “Ми не одбацујемо еволуцију, ми је видимо у усавршавању човека на путу ка Христу”. Када су српског богослова 20. века оца Јустина (Поповића) упитали какав је његов однос према теорији еволуције он је одговорио истим речима: “Ми верујемо у еволуцију човека на путу ка Христу.” Тејар де Шарден је спојио слично суђење с

науком нашег времена, створио је филозофски покрет, који се ослања на богословље и на науку.

Пошто је као научник познавао прошлост земље и човека, сав његов дуги развој, проучивши у палеонтолошким истраживањима раздробљеност света и човека, Тејар је увидео еволуционистичко превладавање ове раздробљености у својеврсним *мутацијама* човека – заокрету еволуције од развоја организма индивидуе, животиње у најдревнијем човеку, ка развоју опште-људског мишљења, духа човека у целини, све већег узрастања “Свељудског Ума”. Тејар је прозрео заокрет у феноменалном положају човека на земљи, у којем људи све више и више једни друге допуњују у свим областима свог развоја – у науци, култури, цивилизацији, техници, мисли, философији, уметности и религији, стварајући “једног новог човека” у Христу, по речима светог апостола Павла у посланици Ефесцима (Еф. 2, 15). У књизи под насловом који је остао без превода с француског и који је непреводив “Милје Дивин” (“атмосфера божанствености”) Тејар прати како се мутација заправо одвијала “под непосредним утицајем Божанске енергије на човека, који се нашао у процесу обожења”, - о чему су тако много својевремено писали грчки свети оци. У стању “**теосиса**” (од речи Θεος - Бог) људске психолошке могућности се духовно шире и откривају, превладава се отпор људи једних према другима и уместо тога људи се сливају у својим достигнућима у једно, стварајући јединствени космички ум, у којем се човечанство сједињује у највишој тачки Омега – у Премудрости Божијој – Христу.

Међутим, предавши се у потпуности служењу идеји “Тачке Омега” Тјер готово ништа није рекао о Алфи, због чега је био подвргнут прекорима од стране својих црквених власти.

Алфа

Треба рећи да је у односу према овом принципу Тејар био у потпуном смислу речи “чедо” рођене Западне цркве која је у току векова изгубила поимање **алфе – почетка**, о чему смо у општим цртама већ говорили. Типично западном научнику-палеонтологу и у потпуности западном богослову Тејару де Шардену није било дато да се озбиљно дотакне овог питања, није му пошло за руком да изађе ван оквира западног поимања првих глава књиге Постања, заједничког католицима и протестантима, далеким од александријског богословља, који “чврсто стоје на земљи”, који бораве у орбити историјске школе антиохијских богослова. **Алфу – почетак**, они не доживљавају, нису је у потпуности свесни као **почетка другог света** – стварања света безгрешног и бесмртног, иако га, подразумева се, у принципу, као таквог не одбацују.

Одмах треба да се постарамо за терминолошку тачност. На Западу су богослови навикли да говоре о “двоструком стварању”. Има се у виду и критички однос западних истраживача према александријском богословљу Оригена, које су (без јеретичких измишљотина) примили светитељ Григорије Ниски, преподобни Максим Исповедник и други свети оци. Западни аутори их све стављају, да тако кажем “у исти кош” с налепницом “аутори учења о двоструком стварању”, то јест о стварању света **пре** пада у грех и “другом стварању” – **после** пада у грех, нимало се не збуњујући због тога што ниједан од источних светих отаца ствари није прихватио у оваквом “двоструком” смислу. И код светитеља Григорија Ниског и код светог Максима Исповедника и код литургијских писаца, на пример, преподобног Јосифа Песмописца којег смо цитирали, стварање је једно, а “друго” (након пада у грех) није “поновно стварање”, већ греховно изобличавање првог и јединог. Неумеће разабарања у вези с овим приморало је западне писце да прибегавају сопственим измишљањима. Аутори “Библијских тајни” сматрају да је Господ наводно створио цео свет и све животиње као смртне, при чему је само човеку даровао бесмртност “уколико не згреши”. У учењу источног богословља оваква двојственост апсолутно не постоји. Светоотачко богословље цео свет види створеним као вечан и бесмртан, који је у стање пролазности и смртности прешао само услед греха. Седам дана стварања, који су описани у првој књизи

Постања и целовито описивање стварања у другој глави нису “два стварања” “Јахвеисте и Елохисте”, како тумаче неки библијски критичари, већ две стране једног истог Стварања. Управо двостраност описа стварања омогућава да се схвати перспектива, што чини могућим осмишљавање стварања у инобитију, а не у буквалној подели “света овог”. Расуђивања попут оних да “дани стварања” (као што данас и у Америци пишу “фундаменталисти” имају “24 часа”, или (како пишу “либерали”) да су то - “дани стварања” - “еони” или периоди, јесте апсолутна фантазија, која нема никакве везе с текстом оригинала. Разговори у духу библијских критичара прошлог века, да ето, “светлост није могла бити створена пре сунца” сведоче о ограничениости схватања Књиге над књигама. Све је то исто што и критика нотног записа Бетовенове симфоније с математичке тачке гледишта!

“Алфа” је симбол исто као и “Омега”; у њему је вест о оностраном свету, који се налази “с оне стране биг бенга” говорећи језиком папе Јована Павла II.

Може ли наука да говори о “Алфи” света оног?

На периферији Васељене која се шири опскрбљено радио телескопима знатичељно научно истраживање затиче околности које прате прве тренутке након Експлозије. И на запрепашћење научника, испоставља се да је атмосфера овде много мирнија него свуда у Васељени која се шири. У непосредној близини Експлозије уочава се она задивљујућа “тишина и хармонија”, која је својствена супстанцији која прожима Васељену у виду бесконачно малих, у језгрима атома и молекула слободних нуклеарних честица које су се раније условно називале “етер”. А тамо где се Васељена “згушњава” после Експлозије, појављују се материјалне масе, будућа сунца, звезде и планете – процес, који је, како закључују научници, супротан хармоничном. “Хаос” се уочава и на квантном нивоу; о одређеним симптомима “квантног хаоса” саопштава у публикацији из 1992.г. (уз позивање на питање које је Ајнштајн поставио још 1917. године: “У чему се хаос који постоји свуда у Васељени огледа у квантној механици нуклеарних честица?”) сарадник Колумбијског универзитета у Њу Јорку професор Мартин Гудсвилер. И на крају, у научном контексту се формулише представа о томе да се налазимо пред проблемом “неког другог света”, који је претходио Великој експлозији, који се у великој мери разликује од нашег света. А ван граница које су означене концепцијом “биг бенга” природне науке у принципу не могу да проникну: на овим границама научник повлачи своја овлашћења.

Вратимо се прозрењу Плотина; цитат из другог трактата о лепоти, који је насловио “Замислива лепота”: “Све је тамо небо; и земља је такође небо, као и море, животиње, биљке и људи... Они који се тамо налазе не мисле да су људи недостојни њихове пажње... због тога што је тамо све божанствено... Живот који се тамо одвија није праћен радом и истина је, како каже Платон у “Федру”, њихов родоначелник и њихова храна, њихова суштина и њихова хранитељка. И они све виде не у облику ствари које се формирају, већ у самој суштини. И они уочавају себе у другима, због тога што је све тамо прозирно и нема ничег тамног и непрозирног и све је јасно и видљиво свима и унутра и са свих страна. Зато што се светлост свуда сусреће са светлошћу; пошто свака ствар садржи у себи све и све види у другој. Због тога је све свуда и све је све. И свака ствар је све. И блистање је тамо бесконачно. Због тога што је све тамо велико, па чак је и оно што је мало такође велико. И сунце, које тамо светли, садржи у себи све звезде, и свака звезда је сунце и све звезде. У свакоме, ипак, преовладава нарочито својство, али су истовремено све ствари видљиве у сваком. И кретање је тамо чисто, због тога што га не растројава покретач који се од њега разликује. Постојаност такође не осећа промене у својој природи, због тога што није помешана ни са чим непостојаним. И предивно је тамо предивно, зато што његова лепота не зависи од субјективног доживљаја. И ствари се тамо не налазе као у туђој земљи, већ је напротив, место сваке ствари сама та ствар... И ствар се не разликује од места на којем се налази. Због тога што је њен садржај ум, она сама је ум... И сваки део тамо увек потиче од целине и истовремено је и део и целина.

Због тога је она заиста део, али ће је онај ко има оштар вид видети као целину... И вид којим се тамо види не може да се умори и доживљај не може бити потпун, зато што интуиција тамо никад не долази до краја. И тамо нема никакве празнине, која би као непотпуна оставила вид. И није ово једна ствар, а оно друга, и због тога се делови једне ствари не разликују од делова друге. И тамо је могуће бесконачно знање... Зато што види себе испуњеним све обилније. Оно примећује да су оно само и објекти његовог доживљаја бесконачни и следи своју сопствену природу у непрестаном созерцању... И живот тамо је мудрост; мудрост која није добијена у процесу расуђивања због тога што је увек постојала у целом облику и никада се није показало да је у било ком смислу недовољна, због чега јој није ни било потребно истраживање. Али то је прва мудрост која није извучена из друге.”

Ево прозрења мудрог паганина – истинског прехришћанског јеванђелисте, иако је историјски живео после Христа (3. век).

КАПАДОКИЈСКО БОГОСЛОВЉЕ – КЉУЧ ЗА АПОЛОГЕТИКУ НАШЕГ ВРЕМЕНА

Наши богослови нису довољно истраживали кападокијско богословље за разлику од александријског, латинског, антиохијског, па чак и картагинског. Ово је делимично проузроковала бојазан од оригенизма²⁹ који је наводно утицао на кападокијско богословље преко Григорија Ниског,³⁰ а делимично под утицајем латинског богословља које је код нас продрло преко Могиланске (у Кијеву) и Словено-грчко-латинске (касније Московске) и наравно, Санкт-Петербуршке богословије.

То је и парадоксално и неправедно према богословљу које је одредило сав духовни живот Православне Цркве од IV до XX века.

Утемељивачи кападокијског богословља су, као што је познато, светитељи Василије Велики, Григорије Ниски и Григорије Богослов. Њих је следило мноштво светих отаца из наредних векова.

Њихова основна мисао је наставак и богословски развој Божанског Откровења које је апостолу Павлу дао Сам Христос у Аравијској пустињи. Она је надахнула стотине православних подвижника-песмописаца, аутора литургијског богословља које је Црква својим непогрешивим гласом укључила у наше богослужење.

Наравно, све ово што сам рекао је упрошћено. Известан шематизам понекад не може бити избегнут. Међутим, остављајући по страни шеме замислимо се над основном мишљу светих Кападокијаца. Ова мисао је, разуме се “мисаона”, односно, логична је по својој дубини, али тим (да, људским квалитетом) она не само да нас враћа у тајну Светог Писма, већ нам открива и Божанско Предање Цркве, никако му и ни у чему не противречећи, већ напротив, дајући му животну снагу у условима црквеног битовања.

Међутим, не можемо да не видимо и извесне тешкоће на којима ћемо морати да порадимо у овој књизи.

Сад ћемо се потрудити да укратко дефинишемо горе поменуто богословску мисао светих кападокијских отаца.

Њихова основна заслуга за православно богословље у његовој заштити од јереси састоји се у тачном дефинисању Божанских односа, како међу Божијом Сушпином и Ипостасима, Три Лица, с једне стране тако и међу Њима Самима – с друге.

Јасност ове светоотачке мисли је свима позната. Не улазећи у детаље истаћи ћемо јасну свест о Тројственој Љубави за коју нема никакве преграде у прозрачности односа Божанских Лица на чему почива непоколебљивост Божијег Тријединства.

Стварање, резултат ове безмерне љубави која се излива, чини најтачнији образ и подобје ове тројичности и у анђелима и у људима. Ова тројичност се ствара одмах у акту стварања и даје се као дар свима нама у Адаму, у потпуној безгрешности и даљем развоју у Рају све до тренутка грехопада. Пре њега смо сви ми – кажу кападокијски оци – били другачији. После греха, у којем смо како се испоставља сви учествовали, сви смо се променили и били прогнани у “свет овај” по речима светитеља Василија Великог. Овде је наступила – око нас и у нама – владавина “кнеза овог” и истовремено дејство Промисла Божијег, који нас води ка спасењу кроз васпостављење тријединог образа Божјег у Цркви и кроз Цркву, у јединству човечанства које се спасава нема баријера. Постоји савршена љубав

---

²⁹ Ориген (188-254) наставник у хришћанским школама Александрије, Кесарије Палестинске и Тира и тумач Светог Писма. Пошто су сачувани само одломци његових дела и у лошим преводима приписана су му лажна мишљења. Ово је довело до тога да у IV-V в. настане оригенизам, јерес која је тврдила да између лица Св.Тројици постоји неједнакост, стална смена светова, предпостојање душа и спасење свих људи без изузетка, престанак вечних мука припремљених за грешнике и ђавола. Осуђена је на V Васељенском Сабору. (Прим. ред.)

³⁰ свт. Григорије Ниски “О устројству човека”. Дела. Москва, 1861. гл. 16, с. 143.

иног (другог) света, која нам је дата у светој Литургији. Ова љубав живи у узајамном општењу, посебно монашком, и другом, које даје осећање Тријединства сада и у себи.

Наш задатак је да све то образложимо научно и богословски.

Свети Кападокијци нам у томе и данас помажу.

Њиховој помоћи ћемо и прибећи у нашем скромном раду.

Да ли је светитељ Григорије Ниски оригениста?

Обично мало упућени људи сматрају да је светитељ Григорије Ниски једини од свих светих отаца (укључујући и Кападокијце) који говори о *пред-постојању* целог човечанства у творевини пре пада у грех. Притом често сматрају да је то утицај Оригена, значи да је то “учење о *пред-постојању* душа” (одвојено од тела).

Овакво мишљење је више него погрешно.

Даље излагање ове књиге разјасниће ову грешку многим цитатима из дела светих отаца, не само Кападокијаца, већ и многих других. Сви су они у потпуности сагласни с мишљењем светитеља Григорија Ниског, али се као ни он сам, уопште не слажу с Оригеном. Управо никаквог “претпостојања душа” (одвојено од тела) у њиховом учењу нема. Напротив, Григорије Ниски у беседи са својом сестром Макрином “*О души и васкрсењу*”³¹ изражава категорично противљење оваквом учењу, апсолутно се не слажући с Оригеном по овом питању. Одвајање душе од тела је смрт. Она је наступила после греха као његова последица. Бог није створио ни грех, ни смрт. Бог је створио Вечни Живот у потпуном јединству душе и тела и целог човечанства по образу Пресвете Тројице, заједно. *Понекад људи питају: ако је то тако зашто се онда не сећемо себе тамо?* Због тога што су нам грех и смртност помрачили сећање. Међутим, можемо веома да се приближимо нашем рајском стању светошћу живота, молитвом и улажењем у Божанственост.

Чему је заправо учио светитељ Григорије Ниски?

Удубимо се у његове сопствене речи:

“Реч Божија рекавши: *створи Бог човека*, указује неодређеношћу израза – на цело човечанство, због тога што ономе што је створено још није дато одређено име - Адам, како ће касније показати историја; напротив, име се створеном човеку не даје као неком једном, већ као уопште свем (људском) роду. Због тога се општим називом људске природе, како се то може претпоставити, и Божанским унапред-знањем и свемоћи, у првом устројству (стварању) обухвата цело човечанство, због тога што за Бога у ономе што је Сам створио нема ничег неодређеног, напротив, за свако биће постоји извесна граница и мера које су одређене премудрошћу Створитеља.

Због тога што, као што се један човек по телу ограничава бројем и количином свог телесног састава који се дефинишу површином његовог тела, тако је мислим, због унапред-знања Бог “*всјаческих*” (свега) као у једном телу обухватио сву пунину човечанства и о томе говоре речи Светог Писма: створи Бог човека, по образу Божијем створи га, јер није у делу природе образ, и није у неком једном од оних које видимо – благодат, већ се на цео род подједнако простире ова сила; знак тога јесте што је свима подједнако дат ум, сви имају способност да размишљају, да унапред о свему промишљају итд. – то је оно у чему се одражава Божанска природа у ономе што је Он саздао по Свом образу. То подједнако имају и човек који се појавио приликом првобитног устројства света и онај који ће бити на самом крају постојања Васељене; они подједнако носе у себи образ Божији. Због тога је целина (цело човечанство) названа (једним) – “*човеком*”, јер за Божију свемоћ нема ничег ни прошлог, ни будућег, већ се и очекивано подједнако са садашњошћу садржи у свесдржећој стварности. Ево због чега је сва природа (људска) од првих до последњих - јединствени, заједнички образ Суштог...”

³¹ свт. Григорије Ниски. Дела. Москва, 1862, с. 201.

“Истинито учење, уколико је било коме доступно, може бити јасно само онима који су посвећени у тајне Раја, као на пример (апостол) Павле; а по нашем мишљењу... дар васкрсења нам не обећава ништа друго до васпостављање палих у првобитно стање, због тога што та благодат коју (ми) очекујемо представља повратак изгнаника из Раја у првобитни живот, који га поново уводи (у Рај)... очигледно је да је живот пре преступа био као анђеоски. Због тога се и повратак нашем првобитном животу уподобљава анђелима...”³²

Да бисмо јасно увидели разлику између светитеља Григорија Ниског и Оригена довољно је да упоредимо горе изложено учење светитеља Григорија с, на пример, оваквом мишљу Оригена коју је (између осталих) цар Јустинијан укључио у своје писмо Константинопољском патријарху Мини, на основу чега су неки Оригенови ставови били осуђени на Петом Васељенском Сабору:

“Душа која данас постоји настала је услед опадања и хлађења према духовном животу, али она може да се врати ономе што је била на почетку... тако да у целини постане ум. Дакле, ум је постао душа, а душа када се поправи, постаје ум.”³³

Ничега сличног код светитеља Григорија Ниског, наравно, нема. Онај кога то занима нека пажљиво прочита код светог Григорија у “Устројству Човека” - 28. главу. Може се навести пуно сличних примера. Ево шта светитељ Григорије Богослов каже о стварању пре греха у Рају.

“Од светова један је створен раније. То је друго небо, обитељ богоносаца, која се созерцава само умом, пресветла; у њу ће човек Божији ступити касније, кад очистивши ум и плот постане бог. А други, трулежни свет је створен за смртне, кад је требало да буду створени и лепота светила која проповедају о Богу лепотом и величанственошћу, и царска палата за Образ Божији. Међутим, први и последњи свет је створио Логос (Реч) великог Бога.” (Обратимо пажњу на то да светитељ Григорије Богослов попут Климента Римског у Другој посланици сматра да “стварање светила” припада нашем свету – после пада у грех; ово такође сведочи да је био упознат с предањем Јерма и Климента и са целокупним предањем прва три века о првостварању Цркве у Рају.)³⁴

“Иако смо земаљски сужњи ипак хитамо ка разумној и небеској природи.”³⁵

“А Рај је, по мом мишљењу небески живот... Кад је човек окусио... плод и обукао се у кожне ризе – тешку плот... постао је трупносац... тада је изашао из Раја на земљу... и добио у удео многотешки живот... и ми, који смо далеко отпловили од великог Бога опет с потешкоћама остварујемо жељену пловидбу (назад)...”³⁶

“Бесмртни, кад је постао смртан... дошао је да би... цело спасио целог човека... кроз преступно окушање пао је цео Адам... Христос... је дошао међу земнородне као други нови Адам... да би... излечио некадашњег Адама...”³⁷

“...Од када су ме погубно окушање и завист противника запечатали горком немилостију (прогонством из Раја)...”³⁸

“Знамо да је највиши Ум сву људску природу створио од три саставна дела: душе, ума и дебелог тела. И прво је створио целог Адама, осим греха. А када човек (термини “цео Адам” и “човек” су код свих Кападокијаца истозначни, истоветни у тумачењу Библије као “цело човечанство” – нап.аут.), није постао Бог, Сам Бог је у моју част постао савршени Човек да би посредством примљеног васпоставио дар (рајско човечанство – које је Бог даровао у стварању пре пада у грех – нап.аут.), уништио осуду целог греха и кроз Убијеног

³² Исто, с. 143-147.

³³ Ориген. Дела. Издање прво. О начелима. Изд. Казанске Богословије. Казањ. 1899. Глава 8 “О души”, с. 147.

³⁴ свт. Григорије Богослов. Дела у два тома. Св.Тројицка Сергијева Лавра, 1994. Песме. Два света, с. 27.

³⁵ Исто, 29

³⁶ Исто, с. 35.

³⁷ Исто. 39.

³⁸ Исто, с. 43.

убио убицу. Бог је од почетка прост, затим је спојен с човечанством, а затим разапет богоубиственим рукама; - такво ти је учење о Богу Који је ступио у јединство с нама! Божији Логос (Реч) је исто као и Отац од почетка био Бог, Творац свега, Који је изнад времена, и страдања и тела, када је човек био поражен дрветом познања и када је завист напала читаву нашу природу као лако ухватљиву и подложну осуди; тада се, да би поразио преузношење зависти и воспоставио оштећени образ, Божији Логос (Реч) рађа ради нас, јер се зачиње у Чистој Дјеви и долази на свет Бог, васцели Бог и Човек, Који спасава васцелог мене, Син, и умом созерцавани и видљиви...³⁹

“Међутим, Он је дошао, затворивши се са свих страна завесом, зато што би другачије било немогуће приближити се мојим немоћима, и притом је било потребно да змија, која себе сматра мудром, приступивши Адаму неочекивано сретне Бога и да се о Његову чврстину размрска њена злоба, као што се бурно море разбија о чврсту стену. Кад је дошао Христос, приликом Његовог рођења пољубали су се земља и небо. Небески збор је ускликнуо песмопој, а звезда с истока је показивала пут мудрацима – служитeljима новорођеног Цара који су Му носили дарове.

Оваква је моја реч о новом рођењу Христовом! Овде нема ничег срамног, јер сраман је само грех. А у Христу нема места за било шта срамно; због тога што је Њу (то јест људску природу Исуса Христа – прим.аут.) створио Логос, и Он није од људског семена постао човек, већ је од плоти Пречисте Невестне Мајке, Коју је претходно очистио Дух, изашао самосаздани човек; примио је очишћење мене ради. Јер је и сав закон испунио, како мислим, да би дао Закону и награду као васпитачу и погребну част, као ономе што се укида.

Међутим, кад је дошао Најављени, пресветли светилник велике Светлости, као претеча у рођењу, претеча и у речи, вапијући у пустињи да је Христос његов Бог, Он је постао посредник између два народа, једног далеког, другог блиског (зато што је био заједнички камен-темељац њихов) и даровао је смртнима двојако очишћење – једно вечног Духа и њиме је очистио у мени раније оштећење, које се рађа од плоти, и друго нашој крви (јер својом називам крв коју је источио Христос Бог мој, избављење првородних немоћи и избављење света).

Кад не бих био човек који се мења, већ несавладив, била би ми потребна само заповест великог Бога и она би ме украшавала, спасавала и водила ка узвишеној слави. Међутим, није ме Бог саздао као бога, већ ме је ставио у равнотежу која се лако може покренути и тамо и овамо; због тога ме и подржава многим потпорама, од којих људима као једна служи благодат омивања; и то је за мене печат Бога Који нас избавља од зала и за децу је само печат, а за одрасле је лечење и најсавршенији божански печат Христа Даваоца Светлости, да бих ја, спасавши се из дубине патњи и олакшавши унеколико бреме на раменима, упутио своје стопе ка животу. Јер и путник предахнувши од умора подиже снагу у коленима. Као што су заједничко наслеђе свих – ваздух, земља, широко небо и све што повлачи за собом круг годишњих доба, тако је заједничко наслеђе људи постала и спасоносна купељ.⁴⁰

Откровење и богословље

Као што је познато, Православна Црква не сматра истинитим такозвани “развој догми” који прихвата западна Римокатоличка црква. Постоји мишљење да је разилажење чисто термилошко. Могуће. Међутим, да бисмо избегли неспоразуме цитираћемо мишљења православних богослова XIX-XX века на ову тему.

Ево шта је пре сто година писао ректор Московске Духовне академије архимандрит (касније митрополит) Антоније (Храповицки):

³⁹ Исто, с. 130-131.

⁴⁰ Исто, с. 34-37, Беседа 7. и 8. у стиховима.

“Кад се читаоцима нуди (више или мање) ново објашњење хришћанских догми онај ко верује православно најмање рачуна да ће у свест Цркве увести било какву нову истину; напротив, он је убеђен да је пунота истине свагдашње наслеђе (достојаније) црквене свести; и ако су на пример до IV века појмови природе и лица били необјашњени, или ако до VII Васељенског Сабора није била јасно формулисана догма о иконопоштовању, то уопште не значи да Црква раније није знала правилно учење о Тројици или да се колебала између идолопоклонства и иконоборства. У датим случајевима није садржај вере добио додатак у хришћанској свести, већ се обогаћивање људске мисли састојало у томе што су се неки људски појмови или појаве из свакодневног живота објашњавали с тачке гледишта истинског хришћанства. И пре IV в. Црква је из Јеванђеља и Предања знала да се спасавамо вером у Свету Тројицу, али како спојити ове истине с људским појмовима лица и природе, другим речима, какво место имају ови појмови у односу на суштаство Божије – људе су научили оци првог сабора и каснији оци.

Исто тако, ако данас неки, чак и обичан, смирени хришћанин, као што је на пример Хомјаков, почиње да расуђује о истинама вере (уз помоћ нових термина), али без икаквог противречења црквеном предању такав аутор, остајући у сагласности с православним богословљем, не открива нове тајне вере, већ с тачке гледишта истине вере објашњава нове потребе људске мисли. Савремени читалац, видећи у његовим речима дуго очекивани одговор на своје недоумице у вери, спреман је да овакво тумачење прогласи за “ново откривење”, а други поштовалац школских ауторитета, којем су ове потребе туђе, с неповерењем и отпором оклева да се сложи с аутором и упорно тражи код њега неку јерес не желећи да се помири с тим да је предмет објашњен некако боље него у прописаним уџбеницима. Међутим, ништа супротно уџбеницима није рекао исти овај Хомјаков и сама оцена вредности његових тумачења у поређењу с уџбеничком литературом углавном не зависи од излагања оног вечног садржаја вере који је истоветан у оба ова тумачења, већ од разјашњења измењених потреба савремене мисли.⁴¹

А ево шта на ову исту тему пишу архимандрити Тројице-Сергијеве Лавре – наши савременици – о.Алипије (Кастаљски-Бороздин) и о.Исаија (Белов):

“Искуство Цркве је шире и потпуније од догматских дефиниција. Догматизовано је само оно што је најнеопходније и суштински најважније за спасење. Остало је још много тога тајанственог и неоткривеног у Светом Писму. Ово условљава постојање богословских мишљења. Ми их срећемо у делима отаца Цркве и у богословским делима. Богословско мишљење мора у себи да садржи истину која у најмању руку не противречи Откровењу.”⁴²

Богословље Кападокијаца⁴³

У плејади Кападокијаца која је заблистала на небу богословске мисли с историјске тачке гледишта централна звезда је светитељ Василије Велики.

Кападокија је постала центар новог покрета, груписала је око себе све истакнуте снаге,⁴⁴ дала је Цркви и хришћанству читаву тријадну знаменитих делатеља и богослова од којих је први Василије Велики, затим његов друг Григорије Назијански (Назијанз је

⁴¹ митр. Антоније (Храповицки). Моралне идеје најважнијих хришћанских православних догми. Издање Северно Америчке и Канадске епархије. 1963.г., с. 203.

⁴² архимандрит Алипије, архимандрит Исаија. Догматско богословље. Свето-Тројицка Лавра, 1994.г. с. 22.

⁴³ професор А.Спаски. Историја догматских кретања у време васељенских сабора. Т. I., Тринитарно питање (Историја учења о Св.Тројици). Издање друго, Сергијев Посад књижаре М.С.Јелова. 1914. Гл. VII, Кападокијци и њихова теологија, с. 473-564.

⁴⁴ Григорије Назијански – “Богослов” – не налази речи достојне хвале његове (Василијеве) учености, богословских познања и моралних квалитета (в. Надробна беседа посвећена Василију), Ор. 43, Migne, s. gr., t. 36, p. 493 sqq.

Григоријево родно место – налазио се у северо-источном делу Кападокије у правцу Галатије) и Григорија Ниског, брата Василија Великог. (Ниса, у којој је он био епископ такође је припадала Кападокији.)⁴⁵

Подсетићемо на то да је централна тачка око које је био концентрисан термилошки рад Кападокијаца питање о разграничавању појмова ουσια (суштина) и υλοστασις (ипостас). Због важности овог питања и збрке која се може уочити у савременим научним истраживањима у вези с њим задржаћемо се на њему подробније и посебно ћемо размотрити како су Кападокијци схватили υλοστασις и шта су подразумевали под термином ουσια.

Већ смо видели да је у научној употреби и код старије генерације Никејаца реч υλοστασις значила готово исто што и ουσια. Плотин је први пренео термин “три ипостаси” на Божанство одредивши њихов узајамни однос као однос Јединственог, Ума и Душе, и он је покушавао да спроведе иако нејасну границу између ουσια као το ειναι и υλοστασις као τι ειναι.⁴⁶ Заслуга за тачно дефинисање оба ова термина и њихове различитости припада Порфирију: αχρι των υλοστασεων την του θεου προελθειν ουσιαν “до три ипостаси се развила божанска суштина.” Бог је, како сматра Порфирије, један, али Његова суштина као да се изражава у три ипостаси: “У Богу као највишем добру и извору сваког битија, у Уму као градитељу света, и Души која оживљава и освећује све.”⁴⁷ Друго сведочанство се налази код светог Јована Дамаскина: “Не сматрамо да је Тројица после једног начела, како то желе да кажу не само најновији, већ Јамвлих и Порфирије.”⁴⁸

Дакле, ΟΥΣΙΑ Божанство као μια ορηε и “три ипостаси” су већ били разграничени, али на чему се заснивало ово разграничење и у чему је била разлика између термина ουσια и υλοστασις? Да бисмо на то добили одговор морамо се обратити Кападокијцима пратећи процес стварања ових појмова. Први корак на овом путу чини светитељ Василије. Искористивши Аристотелово учење о substantia abstracta и concreta (супстанција апстрактних и конкретних – прим.ред.) он је дефинисао разлику између суштине и ипостаси као разлику између општег и појединачног – κοινον и ιδιον. “Има две врсте имена,” расуђује светитељ Василије – “једна означавају општу природу (την κοινην φυσιν), као на пример, човек; а друга имају појединачно значење под којим се не подразумева општост природе, већ оцртавање неке реалне ствари по њеној карактеристичној особини која нема ништа заједничко с истородним предметом.”⁴⁹ По мишљењу Спаског, Василијево υλοστασις није ништа друго до Аристотелово substantia concreta. Овакво тумачење речи υλοστασις је представљало радикалну новину не само у области грчке филологије, већ и философије и ранијег богословља. Занимљиво је упитати на који начин су Кападокијци дошли до овог новог схватања термина υλοστασις.

“Разлика коју је светитељ Василије истакао између суштине и ипостаси као κοινον и то ιδιον је била превише елементарна и подједнако се односила како на живе тако и на неживе предмете: то ιδιον није обавезно означавало личност и могло је бити протумачено у смислу случајних својстава предмета... оба Григорија су ово добро уочила и унела неопходне исправке...” “Три ипостаси (код обојице Григорија) јесу не само карактеристична својства посебно узетог предмета, већ лица која реално постоје, савршена и разумна... Логос и Дух... су стални и непромењиви... и нису неке случајне акциденције, већ слободне личности које поседују пуноту битија и самоопредељења... Оне нису одвојиве од Божанске суштине у којој

⁴⁵ Спаски, нав. дело с. 474.

⁴⁶ Спаски, нав. дело, с. 489.

⁴⁷ Порфирије је умро за време цара Диоклецијана (285-305.). Ова реченица се налази у Порфиријевом делу “Историја философа” и тамо је изговара Платон.

⁴⁸ Dt princ. С. I. 288 12 В.

⁴⁹ Ep. 38 Migne, gr. s., t. 32, с 325.

постоје (εν ὧ ἐστιν). Оне су начини Његовог битовања (τροποὶ ὑπαρξέως)⁵⁰ и не означавају биће (сушстаство) Божије у самом себи (τι ἐστιν, већ само то како оно постоји и испољава се (το πῶς εἶναι)).⁵¹

Светитељ Григорије Богослов и Григорије Ниски су у свом учењу о Ипостасима полазили од другог и потпуно правилног начела. Заснивајући се на начину њиховог постанка или да тако кажем, како су добили битовање, они су логично дефинисали ипостас Оца као **нерођеност** (ἀγεννησία), Сина као **рођеност** (γεννησία) и Духа Светог као **исхођење** (εκπορεύσις, εκτεμψίς).

“Код Григорија Богослова ове дефиниције Ипостаси су готово једине и стално се понављају.”⁵²

“Григорије Ниски их такође користи, али не тако често.”⁵³

Проф. Спаски пише: “Карактеристична својства Ипостаси... се код Василија и двојице Григорија дефинишу различито: Василије их наводи у писму свом брату Григорију.”⁵⁴

Свако од ових својстава представља карактеристично својство Ипостаси, припада само једној од њих и не може бити приписано другом. Ова формула термина “ипостас” коју су понудила двојица Григорија у својим основним цртама и *данас остаје непоколебљива у богословљу Цркве.*”

“Прихвативши једносушност као основни принцип, који тачно и у потпуности дефинише јединство Божанске суштине и узајамни однос Ипостаси, они (Кападокијци) су уједно прихватили и све последице које су неминовно проистицале из овог принципа.”

Парадоксално је што без обзира на прихватање принципа једносушности, који Кападокијце зближава са самим блаженим Августином и Атанасијем, уз сву противречност с њима, они нису избегли оптуживања за “тритеизам”. По речима Спаског “већ су савременици Кападокијце оптуживали за тритеизам: Григорије Ниски је написао читаво дело Авлалију о томе да “нису три Бога”. Григорије Богослов се готово у сваком тексту богословског садржаја дотиче ове теме” и “ова оптуживања трају и данас.”⁵⁵

И савременици Кападокијаца и савременик Спаског, научник Лутс, па и сам проф. Спаски у својој сопственој критици Кападокијаца,⁵⁶ - нико од њих их не схвата до краја, просто “не примећују” целовитост Кападокијског богословља, које се заснива на учењу *о првобитној доброту (лепоти) човечанства у Рају пре пада у грех.*

Ван контекста овог учења није могуће схватити (у светлости аналогije братске љубави у међусобној свести монаха који живе у општежићу, као што је описао светитељ Василије Велики) *тајанствену дубину Божанственог Тријединства...*

Проф. Спаски поставља себи питање: “У чему су они (Кападокијци) сматрали да је разлика између термина οὐσία и ὑπόστασις? Занимљиво је сазнати на који су начин Кападокијци дошли до овог новог схватања термина ὑπόστασις. (Имајући у виду “појединачно” у “општем” – у οὐσία)⁵⁷. “Загледајући се у терминологију коју користе Григорије Богослов и Григорије Ниски може се уочити да се код њих реч ὑπόστασις често налази поред προσώπων (лице) и да се разматра као њено најближе објашњење.”⁵⁸

⁵⁰ Greg. Nyss. Quod non sinty Migne. gr. s., t. 45, c. 17. Нап. Василије Вел.: De Spir. S. 17, Migne ib. T. 32, C 159.

⁵¹ Greg. Naz. Or. 12.51 и др.; Спаски, с. 490-1, “Ова терминологија се делимично уочава већ код Василија” S. Eun. II, Migne, Gr.s. t. 29, c. 637.

⁵² Ор. 25., Migne, ib., t. 35., 35. с. 1221; Ор., 29, Migne, ib., t. с., 76. Ср. Ор. 31, 42 etc.

⁵³ De comm. n.jt. Migne, ib. T. 45с., 180.

⁵⁴ посл. № 38 Migne, gr. s., t. 32 p. 325.

⁵⁵ Loots. Hauck's Real-Encyclop., 3. Aufl, B. VII, Greg. Naz.

⁵⁶ “Да ово учење о Тројци заслужује више прекора за тритеизам него учење Атанасија о савелијанству више је него очигледно,” пише проф. Спаски.

⁵⁷ Спаски, нав. дело. с. 474-500.

⁵⁸ Исто, с. 490-491.

Уместо да просто искористи тако лак одговор проф. Спаски почиње да говори следеће: “Познато је колико је разноврсних значења имала реч *πρωτων*...” и... замрсио се у овим разноврсним значењима.⁵⁹ А одговор је веома једноставан: “*личност*”, то јест, прво и директно значење *πρωτων*.

Ако се сад осврнемо на оно што већ знамо о кападокијском богословљу одмах ћемо схватити суштину одговора: *живи, Лични међусобни (Једног с Другим) односи Оца, Сина и Светог Духа – образи битија јединствене суштине све Тројице, Која само тако и постоји: у личносном (а не предметном) јединству и јесте Пресвета Тројица – један Бог!*

Личносни односи су: *Ја – Ти – Он – Ми!... Ја!*

Другачије је то у богословљу блаженог Августина. Он учи о “јединственој апстрактној суштини” у којој “настају Ипостаси, при чему трећа Ипостас “настаје” из првих као из “јединственог начела” представљајући на изванредан начин “део целе суштине” (пошто сама из себе не може да исходи). И све је ово у “безличности”, јер се “лично извођење из обојице” не мири с догмом о “јединоначалију целе Свете Тројице” (враћамо се на “два начела” – разобличавања св. Фотија и Марка, на шта је и одговорио – у духу августиновског богословља – Фирентински Сабор... и ...упадамо у “зачарани круг”).

Најстрашније од свега у овом зачараном кругу јесте чињеница да нас он води до *безличности људске природе у стварању у Адаму* (по аналогiji безличности природе у Богу), *што већ директно противречи целокупном предању Цркве*, како на Западу – од Јерма и Климента преко Методија и Иринеја, тако и на Истоку – од Кападокијаца преко Максима Исповедника и Јована Дамаскина до читаве плејаде литургијских песмописаца и преподобних – у току векова у Православној Цркви, све до наших дана.

Иако не можемо да се не сложимо с Трубецким и Верешчацким у заједничкој оцени блаженог Августина као великог оца Цркве и у погледу благотворног утицаја његовог дела и живота на људе у многим стварима, не смемо ни да прећутимо чињеницу да му цела Западна Европа, Америка и Аустралија, а од 17. в. и Русија дугују богословље и философију *огреховљености и секуларизованости живота због приземљивања и психолошког одвајања од Царства Небеског у животу људи на овој земљи.*

“Шест столећа након светих кападокијских отаца заблистао је “Нови Богослов” – преп. Симеон, монах студијског манастира у Константинопољу, касније игуман манастира светог мученика Мамаита. Тако је и прозван: “Симеон Нови Богослов.” Он је проговорио кападокијским језиком.

БЕСЕДА ТРИДЕСЕТ ОСМА

“Ако неко од нас не спозна да је он Адам, онај који је згрешио пред Богом у рају, како онда може да призна и да мисли да је Син и Реч Божија сишао због њега? <...> Одлука Божија: земља јеси и у земљу ћеш отићи, као и све чиме је кажњен после пада, важиће до краја света; али по милости Божијој због огромне Христове жртве, у будућем веку неће имати више никакву силу, догодиће се свеопште васкрсење, а то васкрсење не би могло да се деси да из мртвих није васкрсао сам Син Божији, Који је умро ради укидања означене одлуке и васкрсавања целе људске природе, јер је васкрсао човек, тј. Христос, као што је првобитно умро човек, тј. Адам, и један и други садржећи у себи сав људски род.”

Овако се на преласку из једног миленијума у други (преп. Симеон Нови Богослов се упокојио 1030. године) поново зачуо кападокијски глас, да људски род не би заборавио своје рајско порекло и свој повратак “паки в Раи” (опело и парастос).

Међутим, “Нови Богослов” није наследио само кападокијско богословље, већ и “глас блаженог Августина” – тада још у јединству, а не у супротности као касније...

⁵⁹ Gr.Naz. Or. in sanct. lum. (Migne, gr. s., t. 36, c. 345); Greg. Nyss. Quod non sint tres dii (Migne, gr. s., t. 45, col. 125, 128).

“Након пада је установљен такав закон да свако од нас бива Адам, тј. трулежан и смртан човек, не због свог сопственог греха, већ због непослушања нашег прародитеља Адама, из чијег семена потичемо; тако опет свако од нас бива Христос, нетрулежан и бесмртан, не због својих врлина, већ ради послушања другог Адама који је Христос, Господ наш, Који је сишао с неба, постајући кост од костију Његових и плот од плоти Његове. И као што трулежност и смрт из нараштаја у нараштај прелазе од старог Адама тако и нетрулежност и бесмртност прелазе на хришћане од Новог Адама. Као што то да смо причесници природе палог праоца Адама, спознајемо по томе што и ми грешимо и преступамо заповести Божије, тако спознајемо и то да бивамо причесници божанске благодати другог нашег родоначелника Христа Господа по томе што више не грешимо, чим добијемо ову божанствену благодат. Ми примимо из пуноте Христове, као што би се из неког извора ватре палиле милијарде кандила...”

“Не због свог сопственог греха, већ због непослушања прародитеља...” и “не ради својих врлина, већ ради послушања другог Адама...” “трулежност и смрт из нараштаја у нараштај прелазе од старог Адама... ми смо причесници природе праоца Адама... тако и то да бивамо причесници божанске благодати другог нашег родоначелника Христа Господа...” – све је то: и мисли и дух, и терминологију преподобни Симеон преузео од блаженог Августина...

Али нема супротствљања, у духовном стању Симеона: Августин и Кападокијци иду рука под руку...

Ех, да се остало на овом нивоу! Али, авај, ови путеви се касније разилазе у потпуну супротност!...

И заборављају се Кападокијци!..

А с њима из људске свести одлази сила личности, коју гуши неминовност судбине и предрешености.

Научна литература о Кападокијцима

“Научна литература о Кападокијцима... осим специјалистичких радова... више је популарног него научног карактера (о светитељу Василију – прим.аут.). Што се тиче Григорија Богослова ствар је још гора... Више среће је имао Григорије Ниски.”⁶⁰ Све је ово на страним језицима, на руском језику нема готово ничега од научне литературе. Проф. А.Спаски, којег овде сада цитирамо, је изгледа једини аутор који је писао на ову тему. Глава “Кападокијци и њихова теологија” је све што смо успели да нађемо. *За нас то има велики значај зато што објашњава због чега се у богословској науци и Западу и Истоку изгубило кападокијско богословље у целини: његово јасно учење о “првобитној доброти (лепоти) (Василије Велики), о “првом устројству” (Григорије Ниски) “древног Раја” (Григорије Богослов) и Човека у њему пре пада у грех, и каква је у томе улога блаженог Августина и западног богословља.* “Прилично утицајна група заштитника Никејског Сабора на Истоку у савременој науци је добила назив “ново-никејска” група. “У догматском смислу она несумњиво чини велики корак напред; овде је њена заслуга... у стварању и образлагању нове терминологије у учењу о Светој Тројници која је укинула ранију неодређеност и све недоумице које су одавде проистицале. Читајући дела Василија Великог, Григорија Богослова и Григорија Ниског – ове три звезде које су сада забистале на небу богословске науке, човек нехотице бива задивљен количином умног рада и књижевне енергије коју су угрошили у ово дело. Све ово показује како је за њихово време важна била прецизна формулација. Међутим, веома би погрешно онај ко иза ове тежње за тачном формулацијом догме не би видео ништа веће. Они формулацију нису ценили ради ње саме, већ ради других, виших циљева. Нудећи тачно утврђену терминологију они су се надали да ће олакшаати пут

⁶⁰ Спаски, нав. дело, с. 474-475.

ка новим богословским здањима и сами су пре других оправдали ову наду. Ова тројица, која су бранила Тројицу, међусобно су се допуњавала. У делима светитеља Григорија Богослова срећемо прво јасно детаљно питање: искуство догматског система које се ослања на нову терминологију; Василије Велики ју је победоносно спровео у црквени живот, а Григорије Ниски јој је дао научно образложење.”

У научној литератури на руском језику осим горе наведене главе код Спаског може се обратити пажња и на “Апологетику” протојереја Василија Зењковског. Ево свега што аутор тамо пише о Кападокијцима и њиховом богословљу:

“Тешкоћа у тумачењу тријединства Бога за хришћански ум је ипак остала; једном пробуђен за поимање тешкоћа рационалног усвајања догме Свете Тројице хришћански ум је беспомоћно стајао пред њом иако је био чврст у признавању саме идеје тријединства. Само захваљујући великим Оцима Цркве – светитељима Василију Великом, Григорију Богослову и Григорију Ниском – хришћанска свест је овладава, колико је то уопште могуће за људски ум, великом тајном Тријединог Бога. Ово му је успело кроз рецепцију оних логичких анализа, које је већ била развила грчка мисао, тачније Платон. Оци Цркве су разјаснили да се тројичност Лица Свете Тројице не слаби начелом јединства: Бог је један у суштини, али је тројичан у ипостасима... велики оци Цркве су истакли да је “опште” (суштина у Богу) исто тако реално као и “појединачно” (три Лица)...”

Ово је у суштини све што је на ову тему рекао наш апологета XX в. не условивши и чак не поменувши уопште ону неопходну основу кападокијског богословља без које се не може увидети његова целовитост: “првобитну доброту (лепоту)”, “прво устројство” које је тако јасно увидео митрополит Антоније (Храповицки) иако и није могао да донесе све закључке који из тога проистичу. Зењковски закључцима није чак ни пришао. Аутор “Апологетике” помиње светитеља Василија Великог и друге Кападокијце, али се не дотиче главног. “Питање о настанку човека има изузетан значај за нашу религиозну свест – и зато што Библија одређено и прецизно учи о **посебном** стварању човека (што се наговештава “предвечним саветом Божјим”) – и због тога што се сав наш религиозни живот одређује тиме да човек није повезан само с природом, већ и с Богом. Ова наша веза с Богом, а оваплоћење Сина Божијег на земљи посебно, **издаваја** човека из поретка природе иако не раскида његову везу с природом...”

...У вези с каквом природом? Онаквом каквом је сад знамо или онаквом каква је постојала пре пада у грех? Зењковски у датом случају човека *повезује с нашом садашњом природом.*

“По учењу Библије,” наставља о.В.Зењковски, “човек је позван да “влада” земљом (да је поседује), да господари њоме, да је потчињава себи. Овај **царски** положај човека био је, истина, нарушен падом прародитеља у грех, због чега је човек изгубио своје првобитно место у природи,” - ипак се, хвала Богу, ограђује о.В.Зењковски - и наставља, “и пао је у ропску зависност од ње. Али и сама земља,” Зењковски покушава да се ослободи западног пелагијанског бунила, “је пострадала због овога (“проклета је земља због тебе”, рекао је Господ Адаму после пада у грех, в. 1 Мојс. 3, 17), што је довело до оне “оштећености” земље, након које је завладала смрт, борба за опстанак, међусобно истребљивање.”

Оградивши се на тај начин Зењковски ипак наставља: “Ова тајанствена веза човека с природом се још у античко време тумачила у смислу да је човек “микрокосмос” (односно - мали свет), да сва природа живи у њему и испољава се у њему.”

Овим екскурсом у антику Зењковски прави “скок уназад” – назад у “школско богословље” кроз синтезу Соловјова и синкретизам Александрије: “Али управо човекова блискост с природом као да дошаптава мисао да се човек појавио у поретку “природне еволуције”... обратимо се ... изучавању питања о појави човека на земљи и пре свега дотакнимо се питања о сличностима и разликама између човека и његових хипотетичких “предака” то јест, виших мајмуна...”

Даље Зењковски прелази на директан задатак апологетике и прихвативши позицију савремене палеонтологије, теорије еволуције, цитирајући Дарвина, Тејара де Шардена итд. наводи податке из ембриологије, истичући психичке особине човека, особености његовог непоновљивог духовног развоја.

Апологетски задатак XIX и почетка XX века у “Апологетици” Зењковског је испуњен племенито и паметно... чак се може рећи, бравурозно.

Откровење у аравијској пустињи

Чудно, али и ово откровење које се налази у Светом Писму, као ни кападокијско богословље, није много заинтересовало наше школско богословље. Није ли узрок томе што се ови текстови читају онако, у пролазу, без размишљања, као нешто што се разуме само по себи. А да ли се разуме? Свима је, наизглед јасно да се у овој тачки Светог Писма у историји хришћанске Цркве налази нешто што је на ову историју утицало у тој мери да је малу групу ученика претворило у моћну светску религију, која је створила историју, културу, цивилизацију и науку, који су захватили нашу планету у току протеклих 20 векова! Шта је то?

Погледајмо текст оригинала у руском (тј. српском) синодалном преводу: “Али ако вам и ми или анђео с неба проповиједа јеванђеље друкчије него што вам проповиједасмо, анатема да буде. Као што смо већ рекли, и сада опет велим: ако вам неко проповиједа јеванђеље друкчије него што примисте, анатема да буде! Зар ја сад настојим да људе придобијем или Бога? Или тражим људима да угађам? Јер кад бих још људима угађао, не бих био слуга Христов. А дајем вам на знање, браћо, да јеванђеље које сам ја благовијестио, није од човјека; нити га ја примих од човјека, нити научих, него откривењем Исуса Христа. Јер сте чули моје живљење некад у Јудејству, да одвише гоних Цркву Божију и пустоших је, и напредовах у Јудејству више од многих врсника својих у роду своме, будући одвише ревнитељ за своја отачка предања. А када благоволи Бог, Који ме изабра од утробе матере моје и призва благодаћу Својом, да објави Сина Својега у мени, да Га благовијестим међу незнабошцима, тога часа не питах тијела и крви, нити изиђох у Јерусалим онима који су били апостоли прије мене, него отидох у Арабију, и опет се вратих у Дамаск. А потом, након три године, изиђох у Јерусалим да видим Петра, и остадох код њега петнаест дана. А другога од апостола не видјех, осим Јакова брата Господњега. А што вам пишем, ево Бог ми је свједок да не лажем. Потом дођох у предјеле Сирије и Киликије. А бијех лично непознат Христовим Црквама Јудеје, него само бијаху чули да, онај који нас је некада гонио, сада проповиједа вјеру коју је некада рушио, и слављаху Бога због мене (Гал. 1, 8-24).

Ми овај текст, разуме се, условно, називамо откровењем, које је апостолу Павлу дато “у Аравијској пустињи”: у горе наведеном одломку ништа није директно речено о откровењу, то је само природан закључак у контексту контраста посете апостола с једне стране и пустињске тишине у Арабији с друге. Тако да ћемо условно ово и даље називати “откровењем у Аравијској пустињи”.⁶¹

Дакле, у чему се заправо састојало ово “Аравијско откровење”? О томе апостол више не пише Галатима, већ Коринћанима:

“А мудрост говоримо међу савршенима, али не мудрост овога вијека, ни кнезова овога вијека који су пролазни; него говоримо премудрост Божију у тајни сакривену, коју предодреди Бог прије вијекова за славу нашу. Коју ни један од кнезова овога вијека није познао; јер да су је познали не би Господа славе разапели. Него као што је написано: Што око не видје, и ухо не чу, и у срце човјеку не дође, оно припреми Бог онима који Га љубе. А нама Бог откри Духом Својим; јер Дух све испитује, и дубине Божије”(1 Кор. 7-10)... “Знам

⁶¹ Постоји друго мишљење које у свом тумачењу на посл. св. ап. Павла Ефесцима наводи св. Теофан Затворник – да је то било у Јерусалиму

човјека у Христу који прије четрнаест година – да ли у тијелу, не знам, да ли изван тијела, не знам. Бог зна – би однесен до трећег неба. И знам да је тај човјек – (руски текст: *само* не знам) да ли у тијелу, да ли изван тијела, не знам, Бог зна – би однесен у тај и чу неисказане ријечи које човјеку није допуштено говорити...” (руски текст: које човек не може препричати). (2 Кор. 12, 2-4)

Шта је он то видео у Рају?

О томе свети апостол Павле пише, али не ни Галатима нити Коринћанима, већ људима који су му били веома блиски – Ефесцима. “Блистави Ефес,” тако га назива аутор Тумачења Новог Завета, који је издала бриселска издавачка кућа “Живот с Богом” у Белгији. Аутор наставља:

“Апостол Павле је за време свог трећег путовања овај град учинио центром своје делатности и живео је у њему око три године” (Дап. 19).

Немири у народу приморали су апостола да се растане од вољене заједнице која је на његову љубав одговарала ватреном љубављу (Дап. 20, 17-37); међутим, ни након растанка он није престајао да размљишља о њој, како о томе сведочи сама његова посланица њима упућена. Није чудно што управо у овој посланици упућеној вољеној пастви он у потпуности открива тајну коју му је Сам Христос открио у Аравијској пустињи. Свети апостол Павле је то делимично поновио у Посланицама Колошанима и Филимону.

Пређимо на ову тајну.

“Благословен Бог и Отац Господа нашега Исуса Христа, Који нас је благословио у Христу сваким благословом духовним на небесима, као што нас и изабра у Њему прије постања свијета да будемо свети и непорочни пред Њим, у љубави, предодредивши нас Себи на усиновљење кроз Исуса Христа, по благодати воље Своје, на похвалу славе благодати Своје, којом нас облагодати у Љубљеноме, у Коме имамо избављење крвљу Његовом, опроштење гријехова по богатству благодати Његове, коју је преумножио у нама у свакој мудрости и разборитости, обзнанивши нам **тајну** воље Своје, по благовољењу Својему које унапријед одреди у Њему, за остварење пуноће времена, да се све састави у Христу, оно што је на небу и што је на земљи, у Њему (Еф. 1, 3-10).

Саветујем читаоцу да пажљиво и у потпуности прочита цео даљи текст ове надахнуте Посланице Ефесцима, Посланицу Колошанима и Филимону да би почео да разумева ову узвишену теологију, која је поставила темељ за кападокијско богословље.

А сада се обратимо једном од највећих представника овог богословља – преподобном Максиму Исповеднику.

Стварање

“Бог, створивши *одмах* како Сам зна логосе свега што се десило и заједничке суштине постојећег, и сада још остварује не само њихово чување ради битовања, већ и саздавање, излажење и устројавање могућности делова који се у њима садрже.”

Коментар: “Преподобни Максим се очигледно придржава погледа светитеља Григорија Ниског о “Шестодневу”⁶² – да је “узроке и силе свих бића Бог утемељио одмах и у једном тренутку”- у потенцији свет је створио тренутно, након чега су у извесном поретку почели да се појављају посебни облици битија” (С. Епифанович).⁶³

Пад

“Страсти нису биле створене с човековом природом иначе би улазиле у одређивање ове природе. Научивши се од великог Григорија Ниског кажем да су оне ушле у људску природу због отпадања од савршенства и да су прирасле за најнеразумнији део природе. Преко њих је уместо божанског и блаженог образа истог *часа заједно с преступањем заповести* постала јасна и очигледно видљива човекова сличност с неразумним животињама.”

⁶² Дело које је свт. Григорије Ниски написао након упокојења свт. Василија Великог, као допуну његовог дела “Шестоднев”

⁶³ Преводацац и коментатор преп. Максима.

Горе наведени цитати из Светог Писма и Предања нам откривају тајну, објављену светом апостолу Павлу, *тајну нашег избора у Христу пре “сложенија” (стварања) света*. Светитељ Јован Златоуст у свом тумачењу Посланице Ефесцима скреће нам пажњу на грчки термин који је апостол употребио: “Шта значи *избра* у њему? Значи: Христос је кроз веру у Њега ово учинио *пре него што смо се родили*, или још боље – пре него што је свет “збачен”, пише свети Златоуст. И прекрасно је назвао (апостол стварање света) *καταβολή* (“збацивање с висине”) показујући тиме, наставља светитељ Јован Златоуст да је *свет на изврстан начин био збачен с неке велике висине*. Ваистину, велика је и неизрецива висота Божија, не у смислу места, већ у смислу безграничности природе (Божанске) – и велико је растојање између твари и Творца.”⁶⁴

Уколико ово упоредимо с горе наведеним речима преподобног Максима Исповедника видећемо да тајна овог великог растојања обухвата и стварање у трен ока свега у савршенству, и развој, и пад из овог савршенства и изопачавање створеног грехом, и појаву страсти којих у савршенству није било, и постепено “сазидавање” спасења палих Промислом Божјим, “јер је требало да људска природа с помрачивањем достојанства разума добије заслужену казну од оних самих својстава неразумности које је привукла по својој вољи” (преподобни Максим).

У чему је онда суштина ове казне?

Одговор нам даје светитељ Василије Велики:

“Трех је јединствену људску природу расекао на мноштво непријатељских делова. Оваплоћење Јединородног Сина Божијег је открило могућност васпостављања јединства људске природе.” Остваривање овог идеала или макар приближававање њему светитељ Василије види у монашким заједницама у које се људи слободно обједињују толико да се јасно види њихова јединствена природа коју не нарушава и којој нимало не противречи постојање појединачних личности.

“Шта је равно овоме животу?” пита светитељ Василије, “и шта је блаженије од њега? Шта је савршеније од овакве блискости и оваквог јединства? Шта је пријатније од овог сливања природа и душа? Људи, који су дошли из разних племена и земаља и постигли овакву савршену истоветност, тако да у многима као да се види једна душа, и показује се да су многа тела оруђа једне воље. Они су и истој мери и робови и господари један другом и с несавладивом слободом показују један пред другим потпуно ропство – не оно које се насилно уводи због нужде, које погружава у велику тугу људе заробљене у ропство, већ оно које се с радошћу врши по слободном избору кад љубав потчињава слободне једне другима – и они чувају слободу по слободном избору. *Богу је било угодно да ми такви будемо и на почетку; ради тога нас је и створио. И управо они, изглађујући у себи Адамов грех васпостављају првобитну доброту (лепоту)*, због тога што међу људима не би било ни подела, ни раздора, ни рата да грех није расекао природу. Они су заиста подражаваоци Спаситеља и Његовог живота у телу. Јер, као што је Спаситељ сачинивши збор ученика, чак и Себе учинио заједничким за апостоле, тако и ови, повинујући се своме вођи, који добро поштују правила живота, у потпуности се угледају живот апостола и Господа. Они се такмиче са животом Анђела, поштујући попут њих с потпуном строгошћу дружељубивост...” пише у 18. правилу подвижничких устава светитеља Василије Велики.

Такав је идеал свег кападокијског богословља и за њега овај идеал и јесте циљ. Овај циљ се налази “с оне стране” у другом свету, али као што смо видели, људи ка њему иду у овом свету, усходећи ка небу у подвижничким заједницама као што је заједница коју је овде описао светитељ Василије. Апсолутно је очигледно да је ова заједница описана “из природе”. Више од тога, обраћањем у другом лицу сам аутор признаје да је описује онаквом каква она јесте и да је чак лепша од његовог покушаја да је речима опише.

⁶⁴ *Златоуст*. Дела. Изд. СПб Богословија., 1905, Т. 10, књ. 1, Беседе на Посланицу Ефесцима, гл. I, ст.

Треба ли рећи да је овај скривени кападокијски идеал тројствене љубави, који се остварује у потпуном превладавању сваког “егоизма” личносног карактера био живи пример за мноштво општежитељних монаха у целом православном свету у све векове укључујући и наше време? А кападокијско богословље у њему стекло своје оваплоћење у живот. То није просто “теорија”, то је сами Живот, и то **Вечни Живот!**

Али све то није само монашки идеал.

Док је светитељ Василије, као што знамо, био монах, његов брат и истомишљеник светитељ Григорије Ниски је био породичан човек и знао је исте ове висине чисте љубави и ван граница општежитељног манастира. Ове висине изразио је у својој надахнутој химни светој љубави, тумачњу Соломонове “Песме над песмама” коју су неки оци називали “Светиња над светињама Библије”. Обратимо се овом његовом надахнућу.

Светитељ Григорије Ниски коментар на “Песму над песмама” посвећује својој блиској пријатељици Олимпијади, истој оној с којом је такође био близак и светитељ Јован Златоуст и с којом се онако дирљиво дописивао пред крај свог живота. Ово говори о томе у којој је мери био узвишен и духовни живот и света лична љубав и везаност и пријатељство ове необичне жене с овом двојицом дивова духа. Пример њихових односа није мање упечатљив од описа јединства светитеља Василија Великог с њему блиском монашком заједницом. Тројична љубав двојице светитеља према овој чистој жени је наставак сличних односа између Самог Христа Спаситеља и Марије Магдалине и других жена-мироносица: “апостола самих апостола”, - првих весника Његовог Светог Васкрсења. Ево на какве се висоте уздиже Човекова пала природа, која васпоставља своју “првобитну природу” у Рају, у условима земаљског живота на путу повратка у Рај.

Соломонова химна је посвећена љубави између мушкарца и жене, јединствене, незамењиве. Он ју је назвао “Песма над песмама” и није случајно што је она од најстаријих времена ушла у канон Светог Писма Старог Завета у потпуности се уклопивши - заједно с Христовим причама о браку - и у Нови Завет. Свако од нас које ступио у хришћански брак зна да брак не умире и да се корени у вечности имајући у себи исту ону силу пожртвованог јединства и љубави коју смо видели у горе поменутој монашкој заједници. Овде су различите форме, али је суштина једна: иста она “првобитна доброта (лепота)” исти онај Божанствени образ Тријединства, исто оно превладавање греховне себичности личносног карактера, иста она победа Царства Божијег.

Светитељ Григорије Ниски обраћајући се Олимпијади изражава наду да ће читаоци доћи “у духовно и невештаствено стање душе према којем води ова књига премудрошћу која је у њој скривена.” Међутим, имајући у виду да “неки који припадају Цркви изгледа имају правило да се буквално држе слова светог Писма,” аутор је сагласан и са буквалним поимањем: “ако је нешто корисно буквално читање”, али се притом не одриче и симболичног, алегоријског поимања: “узимаћемо у другом значењу, подразумевајући оно што је речено или као причу... или као алегорију или нешто друго...” и даје предивну слику. Употребљавајући и једну и другу методу светитељ Григорије ствара слику победе љубави, која на крају саздаје “јединство човекове душе с Божанственим” у браку.

Светитељ Григорије зна да брак носи у себи, како он каже и “очерненије” грехом, и пише у име невесте:

“Не зрите мене,” каже невеста, “јакко аз јесам очернена,” – цитира он из старозаветне Библије (код нас на црквенословенском). “*Нисам таква створена,*” објашњава невеста, “*јер за ону која је створена светоносним Божијим рукама није природно да има на себе таман и црн изглед. Нисам таква била, али сам се таквом учинила.*”

Овде је светитељ Григорије у потпуности веран општем кападокијском погледу који је детаљно изложио светитељ Василије, који смо и ми раније навели.

“Нисам по природи црна,” каже светитељ Григорије у њено име, “али ми се десила таква срамота да је сунце мој лик претворило из светлог у црн; “*јакко опали мја солнице,*” каже она. “Шта учимо из овога? Господ у причама говори народу да онај ко сеје реч не сеје само

на добром срцу, већ ако неко има и каменито или је зарасло трњем или лежи крај пута и ноге га газе, по човекољубљу у њих баца семена речи. И објашњавајући у Својој проповеди својства сваког срца наставља: с каменитом душом се дешава то да посејано не пушта корен у дубину... и стабло се суши. У тумачењу приче Господ сунце назива искушењем. Због тога се од ове наставнице учимо следећем догмату: иако је људска природа, пошто је изобраење истинске светлости, створена као блистава, по подобију првообразне лепоте и премда јој нису својствене потамнеле црте, искушење је, подвргнувши је обманом врелини која спаљује упропастило први, нежни изданак који још није пустио корен и пре него што је стечена извесна навика на добро и обрађивањем помисли корењу дато да оде у дубину, оно је одмах због непослушања сасушило зелени и цветни облик и врелином га претворило у црн.”

Симболиком “светли”, “блистави” и “црни” а у смислу стварања девојке – светла и блистава, а затим због искушења и пада “поцрнела” светитељ Григорије још једном истиче за Кападокијце типичан поглед на творевину у “првобитној доброту (лепоти)” и *лично учествовање свих у Адаму у првородном греху и паду* због чега њен – тј. невестин, наизглед идеалан брак постаје нечист. Ово се наравно, односи на све нас “протеране из раја у свет овај”.

“Како сам постала црна, ја која сам на почетку сијала истинском светлошћу?” горко јеца невеста. Све ми се ово догодило... зато што “виноград свој не сачувах”. *“Овај виноград је,”* тумачи свт. Григорије – *“бесмртност, овај виноград је бестрастност, уподобљавање Богу, одвраћање од сваког зла. Плод овог винограда је чистота. У њему је зрио овај грозд,* који се разликовао посебним изгледом који је непорочношћу наслађивао чула душе. Насад овог винограда је веза и сродност с вечним животом. Израсле гране – узвишеност врлина, које узводе на висоту Анђела, а зелено лишће на гранама њихано тихим дахом - разноврсно украшавање Божанским врлинама, процветалим духом. Стичући све ово, каже невеста, и хвалећи се због наслађивања овим благом, пошто нисам сачувала виноград, оцрњена сам сузама пошто сам се лишила чистоте и обукла сам се у мрачни изглед; зато што је *таква по изгледу била кожна риза у коју сам обучена након греха.* Па и сада, наставља некада пала невеста, која је опет устала, пошто ме је правда заволела, поново сам постала предивна и светла, немам поверења у свој успех, бојим се да опет не изгубим своју лепоту, да нећу успети да је сачувам...”

Свака невеста и сваки женик ће у вишепланском тумачењу “Песме над песмама” светитеља Григорија наћи себе; и сам он ће их наћи одводећи их понекад далеко од брачне реалности у висоте непосредног Богоопштења у рајском Тријединству и у његовом одражавању у земаљском озарењу оних који се узимају и венчавају, далеко од свега плотског, иако је оно и било полазиште за брак...

Овај прелазак у поезији Ниског владике почиње од јеванђељске симболике Женика: “Се Жених грјадет в полуношчи.”

Невеста изјављивањем жеље поново призива Женика, у Име Вољеног обраћа ка Њему жељу срца. Јер шта каже?... Где напасаш стадо Ти, прекрасни Пастиру, који си узео на рамена све своје стадо? Јер сва људска природа је једна овца коју си узео на рамена (на света плећа своја)... позови ме по имену, чућу глас Твој, који ми каже да сам Твоја овца и гласом Твојим дај ми Живот Вечни...

Име Твоје је изнад сваког имена и наш разум га не може појмити... Како да не заволим Тебе Који си ме толико заволео, мене помрачену... душу Своју полажеш за овце Своје, које напасаш. Каква мисао ће смислити нешто веће од љубави Твоје, који си душу Своју дао за моје спасење...”

У овим надахнутим речима види се и појединачна, и свака и саборно-јединствена Невеста – овца, и један човек – цело Човечанство – сва Црква!

Своју си душу дао за моје спасење!”...

“Предговор Песме над песмама има сличности,” каже светитељ Григорије, “с наступањем зоре после ноћи. Још није потпуна светлост, већ наговештај светлости: говоре

невеста, пријатељи и девојке... и ево гласа самог Женика који је заблистао сјајем зракова засењујући сву светлост звезда, које су се раније виделе, и јутра које свиће. И све оно што је било раније има силу неких жртава очишћења и кропљења којима је очишћена душа која се припрема за примање Божанственог, где је права Реч причешћивање Самим Божанством...”

Ова поезија говори о губитку Човечанства после стварања, после страшне ноћи пада и о првом сусрету са Жеником на путу целе земље...

“Овог дана,” пише даље светитељ Григорије Ниски, “који је трећи после првог и другог очишћења, доћи ће Сам Бог Логос (Реч) – не у мраку и бури, не у звуку трубе и огњу, који страшно прождире целу планину од подножја до врха, објављујући и откривајући Своје присуство (ово још није Страшни Суд!).. већ долази као пријатан и приступачан преобразивши се из оног страшног облика (ово је долазак на грешну земљу у Боговаплоћењу)... на радост невесте: невеста је требало да сазна за место спокоја, где пребива Пастир Добри.”

Шта је изазвала ова појава?

Светитељ Григорије Ниски се поново враћа, као да одговара на наше питање, стварању и паду, говорећи:

“Људска природа је на почетку била некако златна и блистава, попут пречистог блага, али је касније услед прихватања порока постала ружна и црна - као што смо у првим стиховима песме од невесте чули да су је лењост и препуштање греху учинили црном. Лечећи управо њу од ругобе Бог Који у Премудрости све ствара, не ствара неку нову лепоту које раније није било, него чини ради ове природе тако да *поцрнело претана у чисто, кроз ово разлагање је доводи у некадашњу лепоту* (красоту).

Поправљајући ово поцрнело злато неким као претапањем и просветљујући душу лековима које јој даје, пошто је речима које су овоме претходиле посведочио да је постојала красота, и лепоту која се сада открила у девојци одобрава као истинску лепоту девојке, јер каже: “Се јеси добра, искрењаја моја, се јеси добра: очи твоји голубине.”

“Логос (Реч) учи оним што је казано да се васпостављање лепоте састоји у томе да човек постане искрењиј (близак) Извору лепоте (Богу), да поново постане причесник истинске лепоте од које се удаљио. Јер речено је: “се добра јеси искрењаја моја”. Зато што пре овога ниси била добра, јер си постала туђа Првообразној лепоти, због несрећног зближавања с пороком изобличио си се до гнусобе. Смисао реченог је овакав: људска природа је постала спремна да прихвати све што јој падне на памет, и мења се у све ка чему је поведе склоност слободног избора: примивши у себе страст раздражљивости постаје раздражена; кад превлада похот предаје се страсти сластољубља; када се појави наклоност ка бојазни, страху и некој од страсти, прима на себе образ сваке страсти, а тако и обрнуто: великодушност, чистоту, мирољубивост, кротост, постојаност пред тугом, одважност, упорност – примивши у себе све ове особине, свако карактеристично својство сваке од њих исказује стање душе наслађујући се миром у спокоју... поставши лепа, каже невести Реч Божија, “одступивши од општења са злом, приближила си Ми се, а поставши блиска непорочној лепоти, сама си постала предивна... изобразивши у себи Моје црте...” Овако светитељ Григорије види и пад (у Адаму) и спасење Човечанства (у Христу) у лицима, а не просто у “природи” безлично: “невеста”, “дјева”, “душа”... у борби са злом, на путу ка добру.

Нећемо схватити сву ову симболику и поезију, алегорију и метафору ако се не обратимо космолошком доживљају кападокијских отаца у њиховом изображавању стварања, пада и спасења. Ево шта о томе пише светитељ Григорије Ниски у свом познатом делу “О Шестодневу” – допуни “Шестоднева” светитеља Василија Великог, након његовог упокојења.

“Свод који је назван небом јесте граница чулне твари. И након ове границе следи нека твар коју ум може да замисли, у којој нема ни образа, ни величине, ни ограничености местом, ни гравитације, ни боје, ни обрису, ни количине, нити било чега другог што се може видети под небом...”

Овде се треба подсетити на то да је у четвртном веку то било *све, што је било познато о космосу*: све што је на земљи и између земље и неба, онај “свод” којим је Библија у причи о стварању означила све остало, што је тада науци било непознато, али је сад откривено и мерљиво, укључујући и “светлосне године”... Управо овде кападокијско богословље даје пуну могућност да се следи наука у тумачењу овог “свода” укључујући и “Велику експлозију”, куда се он, овај “свод”, удаљава. Након “експлозије” и почиње кападокијска “нека твар коју ум може да замисли” и онај “бездан” о којем светитељ Григорије Ниски говори на следећи начин:

“Схватајући их алегорично уводим мешање појмова и на тај начин се слажем с мишљењима оних који су пре нас имали сличан поглед и кажем: безданом се називају отпале силе, а под тамом на врху бездана подразумева се светодржац таме.”

“Никада се нећу сложити,” подвлачи светитељ Григорије, “с тако безаконим мишљу да се злоба представи као Божија творевина, кад је Божија реч јасно рекла: “и виде Бог всја, јелика сотвори: и се всја добра зјело” (1 Мојс. 1, 31): “Ако је добро све што је Бог створио, а бездан и оно што је око њега, није ван сазданог Богом, онда следи да је и он, иако је бездан, у буквалном смислу речи добар иако око овог бездана још увек не сија светлост која је уткана у суштину...”

Овде смо дошли до оног “кључа” који смо употребили у наслову нашег рада који представља кападокијско богословље у односу на савремену апологетику, јер оно својим тумачењем “бездана” открива значај Промисла Божијег у стварању након пада у грех и омогућава да се правилно схвати цела творевина у савременом научном погледу на свет, при чему се ни у чему не нарушава наша верност Речи Божијој у Библији.

Кападокијско богословље и у “Шестодневу” светитеља Василија Великог и у његовој допуни светитеља Григорија Ниског и у делу “О устројству човека” и даље види космос као јединствену целину захваљујући Промислу, јасно подвлачећи разлику између првобитног стварања у “првобитној доброту (лепоти)” и његовог унакажавања од стране “кнеза века овог” у противљењу Богу, Који побеђује овог непозваног госта промислитељним дејством, Који спасава палог Човека, без икаквог “мешања појмова” о наводном “стварању зла”. **Управо у овоме се састоји сва непоновљивост кападокијског богословља (за разлику од латинског богословља), која је могућа само уколико постоји вера у “првобитну доброту (лепоту)” у Адаму целог у њему створеног Човечанства.**

У оваквом космолошком приступу постаје јасан и грчки термин који је у Посланици светог апостола Павла Ефесцима уочио светитељ Јован Златоуст - *καταβολή* “збацивање с висине”, који је он предивно истумачио као “велико растојање између твари и Творца”. У кападокијском преламању ово растојање између твари и Творца обухвата и “првобитну доброту (лепоту)” и *καταβολή* услед пада и Божански Промисао у Боговаплоћењу, искупљењу и спасењу Божијег света створеног у овој “лепоти”. Свеобухватно *καταβολή* обухвата све у задивљујућој сили Премудрости Божије.

Исти овакав космолошки приступ има и преподобни Максим Исповедник који га проширује и на сву твар на нашој планети, на наше “ниже, млађе пријатеље” животиње.

“Човек је био створен,” наводи у својој беседи у Москви митрополит Сурошки Антоније речи преподобног Максима Исповедника, “да би сву твар привео ка Богу... Он је створен као причесник два света: вештаственог и духовног, и он у себи садржи ова два пола. Његово призвање је да све вештаствено учини духовним; и у том смислу је сваки човек у Цркви, а посебно мирјанин “свештеник”, односно онај ко “освећује” твар, чини је “светом” – богопосвећеном и прожетом Божанственом благодаћу.”

Првостварање образа Свете Тројице

Свети кападокијски оци су, као што се сећамо, образ Пресвете Тројице сматрали за камен-темељац. Првостварање овог образа било је у Адаму, - у целом човечанству. Кападокијци до овога нису дошли простим дискурсивним расуђивањем, - не, они су ово преузели из живог предања: то је постојало у атмосфери читавог живота Цркве који их је окруживао. У њихово доба сама Црква је себе била свесна себе као *прве творевине образа Тројице, створене на самом почетку, "пре сунца и месеца" и "пре свега осталог"*. О томе се читало у свим црквама заједно с Јеванђељем и другим књигама Светог Писма.

Човечанство које се спасава јесте Црква Христова. Већ смо видели како се Црква показује као "Царство откровења у Аравијској пустињи" о којој је апостол говорио њему блиској по духу и вољеној пастви, заједници у Ефесу. Суштину и природу Цркве као "образа Праобраза" апостол је изразио у идеји савладавања препреке између појединих људских личности на земљи.⁶⁵ Данашња самосвест човека, која се изражава у стављању себе у центар, у сталном "освртању на себе", јесте, као што смо видели, последица првородног греха. У Царству Небеском ће овај "природни егоцентризам" у потпуности нестати и људске личности ће се сјединити у самом свом битију и свести, а не само да ће постати ћелије једног организма, како то сликовито и симболично дочарава апостол. У суштини, они ће постати удови једног Тела, чија је Глава Христос, односно свако ће имати у себи сву пуноћу органског живота тела оне "првобитне доброте (лепоте)" о којој тако дубоко и надахнуто говори свт. Василије. Свт. Григорије Ниски са своје стране, назива Оца Небеског и сву Пресвету Тројицу "Првообразом" овог тела Христовог,⁶⁶ у којем се самосвести даје "праобраз" у образу Божијем – Човеку – да би престала да буде индивидуалистичка самосвест и да би се претворила у узајамно повезану свест удова Тела Христовог самопожтованих у љубави.⁶⁷ Управо ово ће бити у потпуној мери Василијева "првобитна доброта (лепота)", то јест њено васпостављање у спасеном човечанству. По мишљењу светитеља Григорија Ниског, Христово Тело је саборно битије и свест, који се дефинишу вољом за прихватање у себе живота Христовог: "Више не живим ја, већ живи у мени Христос" (Гал. 2, 20). Личност, постајући не само део Целине, већ и носилац, место које привхата у себе ову целину попут светих богоносних отаца – и тако сједињујући се с другима прелази у стање највећег јединства са свима и са сваким, али не у пантеистичком или хиндуистичко-будистичком смислу, одлазећи у "нирвану" или растварајући се у безличности, већ у хришћанском смислу, то јест управо *стичући* (а не губећи) "себе" у Христу,⁶⁸ односно постајући тек онда од некада безблагодатне и разједињене "индивидуе" личност, персону, по образу и подобију Божанских Лица – Ипостаси, то јест личност која обухвата у себи све кроз сваког. Овакво је у суштини кападокијско богословље.

Основни смисао нашег спасења је по Кападокијцима изразио свети апостол Павле: "Он (Христос) је мир наш, који и једне и друге састави у једно и разруши преграду <...> да оба сазда у Самоме Себи у једнога *новога човјека*, стварајући мир" (Еф. 2, 14-15).

Ове речи се односе на сједињење Јевреја и незнабожаца, али у суштини изржавају сав смисао спасења у Цркви, означавајући престанак затворености личности "душевног" човека у себи и њено проширење и усавршавање у свецрквену узајамну повезаност међусобно повезаних удова. У овоме је пунина образа Свете Тројице у човеку (1 Мојс. 1, 26-28), јединствена ουσια, суштина Цркве уз многе υποστασεις, једносусна лица, анђеле и људе. Да је то тако, да је образ Божији у човеку управо такав јасно се види из Христових речи: "Да буду једино, јакоже и ми" (Јн. 17, 11).

⁶⁵ митр. Антоније (Храповицки). "Морална идеја догмата о Светој Тројици" и "Морална идеја догмата о Цркви", Јубиларни Зборник. Београд, 1935.г.

⁶⁶ свт. Григорије Ниски. *Or. Contra Gentes*, cap. 30 Migne, t. 25, col 61A.

⁶⁷ Уп. Н.А.Берђајев. Истина Православља. Весник РЗЕ Патр. Прим. бр. 11, 1953.г., с. 8. "Не испуштамо овде исте мисли, јер смо већ били написали овај чланак када се појавио чланак Н.А.Берђајева". Нап. 14 у оригиналу чланка у "Веснику РЗЕ", с. 211.

⁶⁸ Исто.

По мишљењу светитеља Василија Великог, “будут једино” исто као што су и били “једино”: јесте “*позивање и повратак из стања пада*”. Управо у оваквом јединству се и састоји потпуно искупљење. Ево целог контекста његових речи:

“Домострој Бога и Спаситеља нашег о човеку јесте *позивање и повратак из стања пада и повратак у општење с Богом из стања отуђености, до којег је дошло због непослушања*. Због тога је био потребан Христов долазак у плоти, давање јеванђељских правила живота, страдања ради тога, крст, погребенење и Васкрсење, да би човек, који се спасава подражавањем Христу *примио оно некадашње синовство*. Због тога је ради усавршавања неопходно подражавање Христу, то јест, не само показаним Христовим животним примером незлобивости, смиреностудија и дуготрпљења, већ и смрти Христове, како каже подражавалац Христов Павле: “Сообразујасја смрти Јего, ашче како достигну и Воскресеније мертвих”⁶⁹ (Фил. 3, 10-11).⁷⁰

Упоредите – “онај ко се спасава кроз подражавање Христу *примио је оно некадашње синовство*”... и... “не може се другачије клањати Сину осим у Светом Духу и не може се другачије призивати Отац осим у Духу *синовства*.”⁷¹

Као што смо већ видели, светитељ Василије употребљава разне изразе, који су типични само за њега, ради одређивања “првог устројства”, по речима његовог брата, то јест стварања пре пада у грех “целог човечанства”,⁷² “твореније Цркве до сложенија мира,” о чему смо већ говорили (Еф. 1, 4)

Предање о првобитном устројству живело је у древној Цркви свуда, све до IV века, кад је нашло своје богословско одређење код Кападокијца, али су га “заборавили”, као што смо видели блажени Августин и његови следбеници, укључујући и наше богослове у Кијеву и Москви почевши од XVII в. све док га се нису опет “сетили” на Московској Духовној академији у прошлом веку, о чему ћемо касније говорити.

О Цркви пре пада у грех писали су “апостолски мужевии”: Јерм или Јерма и Климент Римски (или аутор, који је писао у његово име). Управо о њима смо раније говорили указујући на чињеницу великог ширења, заједно с књигама Светог Писма, њихове идеје о првостварању Образа Тројице у Човечанству. Јермова књига⁷³ је била веома поштована у II и III веку, нарочито у источним деловима царства, где се читала у храмовима, као и књиге Светог Писма. Мураторијев канон⁷⁴ аутора “Пастира” Јерма сматра братом папе Пија Првог. Свети Иринеј је књигу “Пастир” Јерма убрајао у књиге Светог Писма. Савремени научници сматрају да она потиче из 140-150.г. У предговору књиге Јерма нама савремени аутор даје опште податке о самом Јерму и о књизи (коју је Јерми дао анђео ради Цркве). Овај аутор између осталог пише:

“По Јерму, Црква је *прва творевина Божија*.”⁷⁵ Сам Јерм у сопственом тексту каже:

“За време сна, браћо, веома леп младић ми се јавио говорећи: “Шта мислиш, ко је она старица од које си добио књигу?” Ја рекох: Сибила. “Грешиш, каже он, није Сибила.” “Ко је онда она, господару?” И он ми рече: “Она је Црква Божија.” Ја га упитих због чега је стара? “Зато што је, рече он, створена пре свега, зато је стара; и ради ње је створен свет.” После тога видех виђење у дому свом; и дође она старица и упита ме да ли сам већ дао књигу предстојатељима Цркве. Ја одговорих; “Још нисам,” и она рече: “Добро си учинио: зато што

⁶⁹ “Да познам Њега и силу васкрсења саображавајући се смрти Његовој”.

⁷⁰ *свт. Василије Велики*. “О Светом Духу” (светом Амфилохију, епископу Иконијском). Дела. Москва, 1993. део III, с. 282.

⁷¹ Исто, с. 271.

⁷² *свт. Григорије Ниски*. О устројству човека.

⁷³ *Пастир Јерма*, Виђења, књ. 2, IV. Антологија. Рани оци Цркве. Изд. “Живот с Богом”, Брисел, 1988.

⁷⁴ “Мураторијев канон” је најстарији списак светих књига НЗ, који је нашао библиотекар и архивиста италијанског Моденског војводе Лудвиго Муратори у XVII веку. Научници сматрају да овај списак потиче из II века, пошто су тамо као савременици аутора поменути папа Пије Први, Јерм, Маркион и др, који су живели у II веку.

⁷⁵ *Пастир Јерма*, с. 105.

имам да ти додам неколико речи. Кад, пак, завршим све своје речи тада нека се преко тебе обнародују изабранима. Ради тога ћеш написати две књиге и једну ћеш дати Клименту, а другу Грапти. Климент ће је послати у спољашње градове, јер је то њему дато. Грапта ће поучавати удове и сироте. А ти ћеш је прочитати у овом граду заједно с презвитерима, предстојатељима Цркве.”⁷⁶

Професор Владимир Тројицки (архиепископ Иларион) наводи мишљење протестантског критичара тибингенске школе А.Ханака о томе да је књига Јерме “гностичког порекла”. Међутим, Тројицки пише:

“Идеја Цркве као нове творевине је у симболичној форми изражена у “Пастиру” Јерма. Јерм је видео грађење куле – Цркве. Пастир му је показао велико поље око којег је било дванаест планина, од којих је свака била различита. С ових планина девојке су носиле камење пролазећи кроз врата и предавале га градитељима, а ови су, прихватајући их, градили.”⁷⁷

Други документ, који описује стварање Цркве “пре свих осталих твари света” јесте грчки рукопис с почетка V в. “Друга Климентова посланица”, - такође нашироко позната у древној Цркви, налази се међу књигама Новог Завета, познатих у науци под назвом “Александријског рукописа” (Codex Alexandrinus, по називу Александрије Египатске). Ранији рукопис кодекса није познат, постоје само претпоставке да је написан у Египту, вероватно у Александрији. Његова даља локација је Атон, одакле је био достављен у Константинопољ. У XVII в. патријарх Константинопољски, Кирил Лукарис, познати грчки богослов који је био под великим утицајем западног богословља, прво латинског, а затим протестантског (због чега је био осуђен на Јерусалимском Сабору 1762.г.) поклонио је овај рукопис преко вође Англиканске цркве Кентерберијског надбискупа енглеском краљу Јакову Првом. Међутим, Кодекс је у Енглеску дошао тек након краљеве смрти 1627. и био смештен у краљевску библиотеку, одакле је био предат Британском музеју, који се тада формирао, и у чијој се библиотеци и данас налази.⁷⁸

У истој библиотеци се налази и знаменити Codex Sinaiticus, који је за нас занимљив због тога што се у њему осим Новог Завета налази део Јермове књиге “Пастир”, о којој смо управо говорили.

Овај древни рукопис се од давнина налазио у Синајском манастиру свете Катарине, где је био затрпан у хаосу древних рукописа и где га је средином прошлог века пронашао познати стручњак за текстове Новог Завета професор Лајпцишког универзитета Константин Тишендорф, који је издао најбољи научни рад о свим подацима новозаветног текста. Након дугих званичних преговора на највишем нивоу овај јединствени рукопис Тишендорф је доставио, уз сагласност Синајског манастира, цару Николају Првом како би био предат Царској библиотеци у Петрограду, Русији као покровитељки Православља у целом свету, пошто је овај кодекс припадао православнима, али је био потребан, ради научних радова, целом хришћанском свету. Руска револуција је из корена изменила ову ситуацију...

Совјетска влада је Codex Sinaiticus Британском музеју продала 1933.г. за 100.000 фунти, а то је данас најстарији рукопис Новог Завета у чијем саставу се налазе **све** његове канонске књиге. Научници су га датирали крајем IV века, то јест, он је био написан кад је (на Александријском сабору 362.г.) утврђен потпуни канон свештених књига Новог Завета. Чињеница да се у том кодексу налазе фрагменти “Пастира” Јерме, као и друге посланице

⁷⁶ Нав. дело, с. 171. Претпоставља се да су Климент и Грапт Јерму познати и савремени хришћани зато што се осим што се наводе њихова имена о њима ништа више не говори. Под Климентом се подразумева познати епископ Римске цркве, који се од осталих предстојатеља ове цркве разликује по томе што му је дато право да ступа у односе с другим црквама. Грапта је, како мисле научници, била ђакониса или учитељица удовица и сирочади Римске цркве. Под “књигама” које је Јерму наложено да пише након што му буду саопштена сва откронења, очигледно треба подразумевати не она виђења која му је дала старица, већ примерке ове књиге “Пастир”.

⁷⁷ В.Тројицки, Есеји из историје догмата о Цркви, МДА, Сергијев Посад, 1912, с. 96.

⁷⁸ The Oxford Dictionary of the Christian Church, ed. by F.L.Cross. D.Phil., D.D.London, 1957, pp. 306, 1361.

Климента Коринћанима у Александријском рукопису с почетка V века красноречиво сведочи не само о оригиналности ових манускрипата, већ и о томе да су се они заиста читали у црквама тих времена заједно са свештеним књигама Новог Завета. Чиме се објашњава оваква њихова популарност? Лако је замислити да је то било услед њиховог сведочења о пореклу Цркве. Учење о стварању Цркве у Рају, као што смо видели, потиче од светог апостола Павла (Еф. 1, 4 и др.).

Друга Посланица Климента Римског Коринћанима (за разлику од *прве* посланице, коју је несумњиво *он* написао) *не* потиче из његове руке (иако може бити документ из тог времена). Она није у његовом стилу и уопште није “посланица”, већ “проповед”. То је јединствен документ пошто представља *прву нама познату хришћанску проповед*. Занимљиво је да је ова проповед у прва четири века хришћанске ере била популарна у тој мери да је нашла своје место у једном од првих канонских кодекса Новог завета. Шта нам то говори ова јединствена, тада веома распрострањена хришћанска проповед, чији аутор пише у име светог Климента Римског епископа из првог века? Бацимо поглед на њу као на сведочанство:

“Црква је,” пише аутор, “створена пре сунца и месеца. Црква жива је тело Христово...”⁷⁹

Шта значи “пре сунца и месеца”? Термин *καταβολη* код светог апостола Павла (Еф. 1, 4) по тумачењу светитеља Јована Златоуста уопште није оно о чему читамо у потпуно нетачном словенском и руском преводу (*до сложенја мира*, или *пре стварања света*), већ је то *εν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου*, што и означава, по Златоусту, *збацивање с висине*. “Свет као да је био збачен с неке велике висине,” пише Јован Златоуст. Другим речима, Црква је створена **пре** “збацивања” (идеалног света, који је сада *пали свет*), а то значи и пре “сунца и месеца” (у овом палом свету). Ако по речима Христа “по невољи тих дана *сунце помрачити*, и *мјесец своју свјетлост изгубити*,” (Мт. 24, 29), то више “*нису она*” светила, која су била створена пре греха. Јасно је да су *ови сунце и месец* – последица пада у грех, а не она творевина за коју је речено “добро веома”! Дакле *они* су (ови наши *сунце и месец*) – створени након збацивања света.

Такозвана “друга посланица Климента”, то јест “прва нама позната хришћанска проповед”, прекида се на следећем месту:

“Очекујмо у сваком часу царство Божије у љубави и праведности, јер не знамо дан доласка Божијег. Сам Господ на питање неког човека о томе када ће доћи Његово царство одговори: кад двоје буду једно и кад спољашње буде као унутрашње, кад мушки пол заједно са женским не буде ни мушки ни женски. Али двоје бивају једно када говоримо једно другом истину и кад у два тела нелицемерно бива једна душа. И спољашње као унутрашње значи следеће: унутрашње означава душу, а спољашње означава тело. Због тога, као што се тело твоје види, тако ће се и душа твоја видети у добрим делима. И мушки пол са женским није ни мушки ни женски...”

Тајна која је откривена апостола Павлу јесте да нас је Бог “изабрао” на “небесима” и она зато и јесте “неизрецива”, зато и јесте тајанствена, што “*није од овога света*”. О њој тада чак ни свети апостол није “могао да говори”... Аутор нама прве познате хришћанске проповеди је очигледно и прибегао “сунцу и месецу” зато што је желео да браћа-хришћани другог века разумеју да се овде говори управо о овој “*неотмирности*” (неприпадности овом свету). У епоху римских прогона и очекивања Другог Доласка и благословене “парусије” у последњим речима Библије: “*Јеј, грјадџи, Господи Исусе!*”⁸⁰ – превише је било очигледно да све то значи да су и “сунце и месец” – *осуђени!* Осуђени су управо због тога што уопште и *нису они прави!*

⁷⁹ Друга посланица Климента Римског Коринћанима. Рани оци Цркве.

⁸⁰ “Да, дођи, Господе Исусе!”

Како је могла Црква, Невеста Христова, Његово Васкрсло Тело да буде створена у овој осуђености?

Наши духовни преци из другог века су били много тананији од нас и одлично су умели “да читају између редова”!

Међутим, погледајмо шта је након сто година на овом истом Западу, у данашњој Француској, а тада римској провинцији Галији, рекао лионски светитељ. Тада је епископ града Лиона био знаменити и велики богослов Цркве Христове, свети Иринеј. Он (чини се први на таквом месту у то време) даје званичну изјаву о хришћанском Светом Писму: “*Следеће књиге улазе у наш канон: четири Јеванђеља: по Матеју, Марку, Луки и Јовану, - све посланице апостола Павла (све посланице као и данас, изузев посланице Јеврејима), Дјела апостолска, Прва посланица апостола Петра, Прва посланица апостола Јована, његово Откровење (Апокалипса) и Пастир Јерме.*”

Ово је сав тадашњи канон новозаветних свештених књига. Биће потребно још 150 година да овај канон буде допуњен до свог садашњег стања и да постане непромењив (362.г.). Зато је још занимљивије што у њему видимо “Пастира” Јерма, који је *већ сто година био тамо и биће исто толико ако не и више* (судећи по ћутљивом сведочанству Синајског рукописа) *сведочећи о првостварању Цркве “ради које је свет створен.”*

Светитељ Иринеј је био у сталном контакту с Римом, и у самом епицентру прогона хришћана. Он је рођен у Малој Азији – не зна се ни место ни година његовог рођења, али је сигурно познато да везу с Истоком Иринеј није изгубио у Галији. Неко можда нема, а Лионски епископ има довољно ауторитета да без бојазни утврди кодекс свештених књига који је био прихваћен у Цркви.

Све је било “сасвим недавно”, још увек је постојала “жива веза” с апостолима преко Поликарпа Смирнског који је лично причао самом Иринеју о својим сусретима с Јованом Богословом! Иринеј је вероватно лично знао све о брату папе Пија Јерму, аутору књиге “Пастир” с тако задивљујућим откровењима из другог света. Ову књигу Иринеј укључује, заједно с претходницима (можда Поликарпом и Јованом Богословом?) у канон свештених књига и сећа се притом да је Јерм – “брат Римског епископа.” Он зна и говори о виђењима Јерма и верује овом откровењу, а Јерм сведочи да је Цркви “створена пре свега”, да је “ради ње створен свет!” За Иринеја је све ово **Божанско откровење!**

Светитељ Иринеј Лионски пише: “*Црква пребива као Рај у овом свету, а различите књиге Старог и Новог Завета су попут дрвећа у овом рајском врту... Према је расејана по васцелој васељени све до крајева земље, Црква је примила од апостола и ученика њихову веру... у страдање и Васкрсење из мртвих и вазнесење у плоти на небо љубљеног Исуса Христа Господа нашег, као и у Његов долазак с небеса, у слави Очевој, да би стао на чело свега... Црква брижљиво чува (предања апостола) као да обитава у једном дому; складно исповеда ово, учи и предаје, као да има једна уста. Јер иако су у свету језици различити, сила предања је иста. Не верују различито и немају различита предања цркве основане у Немачкој, Шпанији, Галији, на истоку, у Египту, у Либији и у “средини света” (Средоземно море тј. Медитеранско). Међутим, као што је сунце – ова творевина Божија – у целом свету исто, тако и проповед Истине свугде сија и просвећује све људе који желе да дођу у познање Истине.*”⁸¹

“Иринеј Лионски супротставља Исуса Христа – Новог Адама – старом Адаму, користећи терминологију светог апостола Павла. Нови Адам – Христос, не ствара свет поново, пише издавач-коментатор светог Иринеја протојереј П.Преображенски, - већ васпоставља творевину у првосазданој чистоти и хармонији, које су нарушене грехом... стоји на челу и завршава процес развоја човечанства и света. Ова концепција, која се налази у центру богословских система Иринеја добила је на Западу назив “теорије рекапитулације”

⁸¹ *преп.Иринеј, 1, 10, 1-2 “Рани хришћански оци Цркве”, исто, с. 619.*

(recapitulatio – понављање, сећање на основне моменте; на грчком ανακεφαλαιωσις – возглављење)”).

Ова концепција је тесно повезана с вером у стварање целог Човечанства Првосаздане Цркве пре пада у грех у Адаму.⁸²

Прошло је готово две хиљаде година. Популарност Јерма међу православним хришћанима не јењава: нижње-новгородски часопис из нашег времена објављује:

“Анђео-чувар апостола Јерми.

Учитељица, једина учитељица нека ти буде Црква Бога Живог – стуб и утврђење истине. У њој је светлост истинског знања. Ван ње је мрак и тама. Тамо је кнез света подигао учитељску катедру своју и заслепљује разум оних који га пажљиво слушају и који не желе да слушају глас Цркве због тога што су од овога света.

*Ево ти пробе: оно што се не слаже с учењем Цркве јесте глас оца лажи! Пази и чувај се да будеш чист од овог пада. Ево ти још знака! Реч истине уноси дубоки мир, а реч лажљиваца подиже махиту и сумњу и као слана вода распаљује жеђ за знањем заваривајући ум као заробљеника у непознатој мрачној пустињи.*⁸³

Покушај руских богослова XIX и XX века да обнове кападокијско богословље

Интересовање за прве векове хришћанства и дела као што је “Пастир” Јерма није карактеристично само за нас. Пре сто година у Русији је дошло до поновног интересовања за кападокијско богословље и покушаја да се оно оживи.

Околности тог времена нису омогућиле да се овај правац руског богословља развије, али не можемо да не истакнемо значајан допринос који су у овом покушају⁸⁴ дали владике Антоније и Иларион.

Ректор Московске Духовне академије архимандрит Антоније (Храповицки) је у свом ваннаставном предавању студентима о Достојевском 1892. г. изговорио следеће речи:

“Поновићемо формулу Достојевског о условима утицаја једне воље на другу.” (Познато је да Достојевском, који је био под утицајем оптинских старца нису биле стране кападокијске идеје *о провобитном тајанственом јединству људи*).

Сам архимандрит Антоније је волео да понавља кападокијске идеје. У својим чланцима и предавањима често је много говорио о моралној страни догмата о Тројици и Цркви. Његов истомишљеник је био професор Владимир Тројицки којег смо овде више пута помињали, касније архиепископ Иларион, његов ватрени присталица, аутор књиге “Божанствено Тријединство и Јединство човечанства”.

И код митрополита Антонија и код професора Тројицког осим тешкоћа у вези са званичним погледом на првородни грех у Московској Духовној академији тих времена постојала је још и нејасност личног убеђења. Обојици је било јасно да се треба придржавати учења светитеља Василија Великог о “томе да је грех расекао људску природу” и о “провсозданој доброты (лепоти)”. Обојици се чинило да је “расеченост природе” – излаз из ситуације: ова формулација Василија Великог је изгледала потпуно у складу са званичном тачком гледишта о томе да је Адамов грех изопачио људску природу и да “се то десило без икаквог учествовања свих, већ само по природном наслеђу” (они нису били свесни утицаја латинског богословља које је присутно у овом гледишту). Учење о овом проблему, сва богословска специфичност гледишта великих Кападокијаца су очигледно били просто

⁸² Дела св.Иринеја, епископа Лионског, издао је у руском преводу прот. П.Преображенски “Рано хришћански оци Цркве”. СПб, 1900, В. с. 616-618.

⁸³ Објављено у часопису “Сејач” Нижње-новгородске епархије, бр. 5-6, 1994., с. 50.

⁸⁴ митрополит Антоније (Храповицки). Пастирско Богословље, ваннаставно предавање студентима о Достојевском. “Богословски весник”, 1893., октобар; в.Изд. Свето-Успенског Псково-Печерског ман., 1994., с.249.

заборављени. Обојици је (и тада већ владици Антонију, и још увек професору В. Тројицком) у том тренутку било важно да подвуку Божанско Тријединство као Првообраз Јединства човечанства, а над оним што даље следи се нису превише замишљали.

Међутим, ипак су морали да се замисле.

“Навели смо само најупечатљивија места,” пише о светоотачким цитатима на ову тему Тројицки и зауставља се на погледима светитеља Григорија Ниског, “дело Христовог спасења рода људског свети отац сматра, између осталог, и васпостављањем првобитне природе у коју је грех унео поделу, управо васпостављањем њеног јединства. Важно је то што је мисао о јединству људске природе, коју је светитељ Василије Велики кратко изложио светитељ Григорије свесно усвојио и одлучно одбранио од јеретика. Истина, говорећи о једносушности човечанства свети отац не помиње Цркву, али је јасно да управо делом Цркве сматра “узвођење човека у древно благостање” и “подражавање Божанској природи.” Опис овог блаженог стања светитеља Григорија Ниског, кад буде уништена борба у нашој природи, кад завлада мир међу људима и унутар сваког човека појединачно, овај опис приморава нас да се сетимо слике монашког општежића које је светитељ Василије Велики описао у својим “Подвижничким уставима”, где се испољава управо јединствени и неразделиви живот јединствене људске природе. Ми видимо да се поред обичне представе о Цркви као о једном телу исказује мисао о Цркви као о препорођеној људској природи, у којој појединачне људске личности као да постају једносушне по извесном подобију једносушности Лица Свете Тројице. “Једно тело” и “једна природа”, наравно, изражавају готово исто уколико се примене на Цркву: и једно и друго говори о потпуном сједињењу човечанства које се достиже уништавањем греха као начела које дели и разједињује. Говорећи о “једној природи” два велика брата-Кападокијца су догму о Цркви довела у везу с основним хришћанским догматом о Тројици.”⁸⁵

Полазећи од овога проф. Тројицки цитира западног оца светог Иларија Пиктавијског, долазећи до тачног закључка да “јединство човечанства треба сматрати управо јединством природе, а не само једномислијем”. Међутим, овај закључак му помаже да (не спорећи са званичним погледом) истакне да су “сви они који верују у Христа једно, без обзира на све разлике племена, услова, пола. Очигледно је да овакво јединство не може да има у својој основи “само сагласност воље.” Потпуно тачно – потврдићемо и ми, али ћемо такође истаћи да је без сагласности воље јединство које је он описао немогуће.

Сагласност воље целог човечанства је морала бити присутна у Рају у моменту стварања у Адаму уколико се прихвати све што је проф. Тројицки изложио у својој књизи о Божанственом Тријединству као образу јединственог човечанства. Тако о овоме говоре велики Кападокијци.

Дакле, проф. Тројицки је по пипању, пажљиво, али ипак сигурно дошао до кападокијског богословља и повезао с њим основну идеју владике Антонија (Храповицког), који је још двадесет година пре тога као ректор Московске Духовне академије рекао у свом ваннаставном предавању студентима академије “*О пастирском изучавању људи и живота по делима Достојевског*”:

“...Човек усходи или се враћа првосазданом тајанственом јединству са свима и као да прелива свети садржај своје душе (који је усвојен кроз општење с Богом) у душу ближњег, преображава његову унутрашњу природу тако да је уз саму сагласност његове воље тежак пут његовог препорода готово учињен уместо њега, само да он сам на то не одговара тврдоглавошћу и мржњом.”⁸⁶

Управо тада, 1892. г. говорећи студентима ове речи владика Антоније је замолио проф. Тројицког да сакупи све светоотачке цитате који потврђују његове идеје. Уочавамо извесно разилажење између владике Антонија и проф. Тројицког: док је основно упориште

⁸⁵ В.Тројицки. Тријединство Божанства и јединство човечанства. Москва, 1912., с. 11-12.

⁸⁶ митрополит Антоније (Храповицки), нав. дело, с. 278.

владике Антонија (и Достојевског) – на *личности, души и вољи*, код самог Тројицког је двадесетак година касније 1912.г. – на *природи*. Истина, Тројицки наводи цитат из дела светитеља Кирила Александријског, који објашњава на следећи начин:

“Св. Кирил Александријски пре свега говори о једномислију верујућих као образу једносушности Лица Свете Тројице, али у Цркви види и стварање јединствене телесне и духовне природе, тако да удови Цркве имају међу собом већ и природно јединство. Извандредно је такође што наведеним речима свети Кирил обједињује представу о Цркви као о телу с учењем о природном јединству појединачних људи у њој: за њега су и једно и друго само различите форме једног истог.”⁸⁷

“Мисао о јединству људске природе у православној богословској науци наилази на,” наставља проф. Тројицки – “најразличитији пријем. Једни сам пример једносушности људских индивидуа који је навео свети Василије Велики сматрају “помало грубим и неуспелим.” Светом Григорију Ниском, се кажу може пребацити то да је “измислио једносушност људи, ово јединство које реално не постоји.”⁸⁸ Други, потпуно насупрот томе, мисао о јединству људске природе сматрају главном у православном догмату о Тројици.⁸⁹

Уколико се узме у обзир и достојно оцени то да мисао о јединству људске природе изражавају и бране истакнути и велики оци Цркве мислимо да православни богослов не може да остави без дужне пажње ову светоотачку мисао приликом разматрања догмата о Цркви,” – закључује проф. Тројицки.⁹⁰

Из ових различитих цитата јасно видимо како су се дубоко разишли наши богослови XIX в. и до које мере се наше школско богословље удаљило од древних светоотачких истина. И како је тешко било људима као што су архиепископ Антоније и његов друг, који је покушао да га подржи – проф. В.Тројицки, који је ускоро постао о.Иларион и касније био канонизован као новомученик.

Недовољна јасност и код ове двојице у њиховој представи о јединству природе (о.Иларион) с једне стране, и улоге душе и воље у овом јединству (о.Антоније), с друге стране, објашњава се недовољном упознатомшћу с дубинама кападокијског учења о “првосазданој доброту (лепоти)” пре пада у грех, што је пред њима обојицом стајало као својеврсан тадашњи “табу” који им је, као што смо видели, наметнуло латинско богословље. Да није било тога, просто понављање учења светитеља Василија Великог о “домостроју”, које смо навели у овом раду било би довољно да се из ћорсокока изведе “*догмат о искупљењу*” митрополита Антонија и да се реше проблеми с њим у вези.

Основна идеја владике Антонија о искупљењу носила је сотериолошки карактер. Треба истаћи да је свака идеја искупљења увек таква: *спасење света*. Међутим, сотериологија митрополита Антонија је одмах поставила питање: како? И одговорила је укратко управо оном “формулом Достојевског”, коју је владика Антоније још као ректор, пре сто година, понудио студентима. Овде смо управо навели ту формулу, и она се, као што смо видели, није подударила с идејама проф. Тројицког управо због своје сотериологичности. Сагласност људских воља ствара једну људску природу само у спасењу. Ево због чега је извор свега, по Кападокијцима, првостварање у Рају пре греха, а домострој спасења је по светитељу Василију Великом повратак првостварању и воспостављање у Христу и Христом првобитног јединства. Искупљење је по митрополиту Антонију (и по Достојевском) – састрадална љубав, препород утицајем једне душе на греховну душу другог која страда... У Христу Који зна све, Који спасава душе свих, Који улази у сваку душу уколико она не оде од Њега! Телесно остварење овог спасења душе је на Крсту и у Васкрсењу, Вазнесењу и Воспостављању, у Силаску Светог Духа. У Цркви Божијој!

⁸⁷ Исто, с. 15.

⁸⁸ *Несмелов*. Догматски систем свт. Григорија Ниског, с. 302, 307.

⁸⁹ *митр. Антоније (Храповицки)*. Сабр. дела, т. 2, с. 17, 69-71.

⁹⁰ проф. В.Тројицки. Тријединство..., с. 19-20.

Основна богословска тешкоћа на коју је наишло рано латинско богословље (и његови савремени следбеници) састоји се у прихватању идеје једносушности, коју су развили светитељи Василије Велики и Григорије Ниски.

Суштина ове идеје се састоји у следећем:

Постоје три стања “једносушности човечанства”:

1. *првобитног у Рају;*
2. *у изгнанству из Раја, на овој земљи;*
3. *у Царству Божијем на небу, после смрти и свеопштег Васкрсења.*

Ова три различита стања свих људи се не смеју мешати.

Прво је непосредно повезано с Богом Творцем као Његов Тројични Образ. Друго је “расечено на хиљаду делова” грехом, али *није* уништено силом Промисла Божијег. Треће је васпостављено Новим Адамом – Христом - победничко. Како у првом, тако и у трећем случају Образ Тројице није унакажен, те дакле, у Њој Самој – у Богу, равнотежа Суштина и Ипостаси није нарушена: сва Суштина се у потпуности, без остатка изражава само у свакој Ипостаси која Је носи у Себи у целини у свој пуности. Тако је у Богу одувек и заувек! Тако је и у творевини од првог тренутка. Али није такво друго стање кад се човечанство које је згрешило разбило на умртвљене индивидуе ипостаси и кад се тако разбила природа “расечена грехом на хиљаде комада” (Василије Велики), где је сваки део – људска личност.

Горе описана збрка код богослова састоји се у мешању у ова три стања и психолошком инсистирању на *другом*, то јест, у знатној мери – на *себи*.

Веома је тешко видети себе и своје блиске у оваквом контексту. Отуда потичу све грешке. Човек треба да буде Василије Велики или његов ученик, који му се у потпуности поверио. Тада ће постати јасно да “природа” није грешила сама по себи одвојено од личности и да она не може бити одговорна за све. Она није *једини* слепи *предајник* целог првородног греха, који генетски преноси на потомство овај “квар”. Ту је основна грешка блаженог Августина и свих његових следбеника, укључујући и наше, од XVII века до данас!

Постаће јасно и то да је сва суштина у целини раздробљена на *личности*, које су *згрешиле*, од којих свака изражава онај део који је управо *њој*, по суду Божијем одређен.

Јер никакве “природе” ни у Богу, ни у људима саме по себи, без личности нема.

И, наравно, никаквог *пред-постојања* некакве изопачене личности, никаквог *парченцета природе*, никаквих од њих откинутих *душа* ни у каквом “колективу Адама” у некој тамо “квази-цркви”, наравно нити има, нити је било, и разуме се, неће бити! Постоји Божанствени Образ Тројице, уткан приликом стварања у Адама који је прихватио у Себе Нови Адам – Христос у Своје Тело – Цркву!

И ВОСКРЕСЕ ХРИСТОС, И НИ ЈЕДИН ВО ГРОБЈЕ!⁹¹

Ова богословска идеја коју је архимандрит (касније митрополит) Антоније (Храповицки), као што смо видели, преузео од светитеља Василија Великог није у потпуности у складу с његовим каснијим богословљем *о првородном греху* у оквиру Катехизиса⁹² и Догмата о искупљењу,⁹³ без обзира на покушај епископа Никона (Рклицког) да их *усагласи* у својим коментарима.

⁹¹ Из Васкршње беседе светитеља Јована Златоуста.

⁹² “Покушај Хришћанског Православног Катехизиса” налази се у “живо топису... митр. Антонија” архиеп. Никона (Рклицког); т. VII, изд. Северноамеричке и Канадске епархије, 1961., с. 11.

⁹³ “Догмат о искупљењу” архиеп. Харковски Антоније написао је 1917.г. у Валаамском манастиру након што га је из Харкова протерала епархијална скупштина коју су освојили фебруарски револуционари. Еп. Никон га је објавио с коментарима у “животопису...” (с. 143-186). Први пут га је еп. Никон детаљно описао у Њу Јорку 1958.г. (исто, т. IV, с. 76), с поднасловом “Склад дела владике Антонија”; у потпуности је као посебан текст и брошура објављен у Југославији у исто ово време. Иза текста “Догмат о искупљењу”, потписа митр. Антонија и датума (мај 1917.г.) објављен је дуг и занимљив чланак Н. Кусакова (Буенос Аирес, Аргентина, 1960., с. 187-288), у којем се подробно анализира чланак митр. Антонија и његових критичара с Кусаковљевом

С великим људима се често дешава да се могу назвати “раним” и “позним”. Такав је био и митрополит Антоније – Деведесетих година XIX у Московској Духовној академији, архимандрит Антоније је био “рани”; лично сам га познавао у Београду и Сремским Карловцима као већ “позног”. Али је његов дух, као и код свих таквих људи био исти. Из тога ипак не следи да је његово богословље било *исто* (као што покушава да докаже епископ Никон).

У свом раном периоду он је био “убеђени Кападокијац”, а пред крај живота (Катехизис, 1924.г) “присталица учења блаженог Августина.” Ово није било потпуно логично, али у седмој деценији, у тада већ болесном стању, тешко је било очекивати да се човек у потпуности сећа и својих мисли из младости. Ипак, лично се сећам његових речи, пуних кападокијског духа, премда се то није у потпуности могло помирити с духом блаженог Августина, чију је он идеју готово буквално прихватио (али није цитирао). Владика Антоније вероватно ни сам није примећивао ову своју “неподудраност”. Цитираћемо његов “Катехизис”.

П: Због чега нису умрли само први људи, већ сви умиру?

О: 1) Због тога што су се сви родили од Адама, зараженог грехом, 2) и сами греше. Као што из зараженог извора природно тече заражени поток, тако се од родоначелника, који је заражен грехом и због тога смртан, природно рађа потомство заражено грехом и због тога смртно...”

Овај цитат готово буквално припада блаженом Августину. Откуда он и како је доспео у Катехизис митрополита Антонија? Ево шта пише његов издавач и коментатор епископ Никон:

“Као основу излагања свог катехизиса владика Антоније је узео у Русији опште прихваћени катехизис митрополита Филарета за који је владика Антоније говорио да је једна од његових врлина то што је учење хришћанства у њему изложено без икаквих компромиса са животом, у свој моралној чистоти.

Без обзира на овакве речи, не сме се заборавити да се владика Антоније у многоме није слагао с *утицајем западног богословља* на православне, укључујући и митрополита Филарета. Лично се сећам да ми је о томе говорио помињући овог светитеља.

1958.г. у IV тому “Животописа” епископ Никон својим речима излаже учење митрополита Антонија о *првородном греху*:

“...Како по тумачењу владике Антонија треба схватити *првородни грех*?... По објашњењу владике Антонија Адам је први згрешио откривши у људски род пут греху, који је тиме оштетио људску природу учинивши је склоном греху и после тога је цео људски род кренуо путем греха...”

Тешко је рећи где се завршава учење митрополита Антонија, а где почиње мишљење самог тумача, без обзира на цитате...

Утицај западног богословља је овде потпуно очигледан, иако је погрешно схваћен.

Како се могу спојити на пример, следеће речи владике Антонија: “Човек усходи или се враћа *првосазданом тајанственом јединству са свима...*” (тј. јединству у Рају, *наш курзив*) са следећим речима: “Западни богослови су створили теорију о томе да је наводно заједно с нашим прародитељима у рају свесно згрешило и све будуће човечанство. Без обзира на очигледну апсурдност овакве мисли, јер грех може да почини и да одговара за њега само личноста која постоји и која је слободна, а потомци Адама и Еве самим тим што нису постојали (?) нису могли заједно с њима да згреше, ипак је ова мисао се *укоренила у западном богословљу и из њега прешла у наше богословље*” (?) (*курзив наш*).

У ствари ово уопште није “западно” богословље, већ је богословље светитеља Василија Великог (осим речи “нису постојали”, што је типично западно *излагање* и постављање ствари!) – и других Кападокијаца.

Епископ Никон је по професији био новинар и био је рукоположен на брзину за време рата кад је Руска Загранична Црква у окупираној Југославији била одсечена са свих страна и кад су јој изузетно били потребни свештеници. Николај Павлович Рклицки је био благочестив, начитан мирјанин и марљив ученик митрополита Антонија, али систематски богослов никада није био и природно је да није знао многе ствари; отуда потиче ова његова груба грешка.

Сам владика Антоније нигде овакву грешку, разуме се, не чини, и место у његовом *Догмату о искупљењу* које произвољно и нетачно тумачи епископ Никон говори о нечем другом: о томе да су *сви криви за првородни грех*, а не само Адам. Ово нимало не *противречи* његовом горе наведеном цитату, који изражава учење светитеља Василија Великог. Овај цитат, у ствари представља његово исправљање апостолског текста по грчком оригиналу (не “у њему, Адаму сви су згрешили”, већ “*зато што* су сви згрешили” (Рим. 5, 12). Ово нимало не противречи његовом горе наведеном цитату светитеља Василија Великог, већ пре ће бити *из њега проистиче*. Његово објашњење о томе да је *Бог предвидео све грехове целог човечанства* потиче из учења брата светитеља Василија – светитеља Григорија Ниског, на основу чега светитељ Григорије и долази до одређеног учења о *ванвременском стварању целог човечанства* – “човека” (по Библији, тумачи он) “у Рају”. Митрополит Антоније не долази до оваквог закључка у складу с тадашњом традицијом у богословским школама *под утицајем латинског богословља* (а не упркос њему како погрешно тврди епископ Никон). Стиче се утисак да владика Антоније просто није био свестан оваквог утицаја.⁹⁴

О снази оваквог утицаја, мада не увек свесно говори, на пример, следећи цитат из чланка игумана Андроника (Трубачова), унука (по мајци) о.Павла (Флоренског).

“22. маја 1914. године прихваћен је предлог ректора МДА епископа Теодора да свештеник Павле (Флоренски) буде изабран за ванредног професора од дана назначења од стране Светог Синода, у својству магистра богословља. 9. августа 1914. године архиепископ Антоније (Храповицки) који је био задужен да напише реферат о магистарском раду оца Павла за Свети Синод, из Петрограда је упутио телеграм епископу Теодору: “Прочитао сам 136 страница књиге Флоренског. Може се дати позитивна оцена.”⁹⁵

Због чега “136 страница књиге Флоренског”?

Због тога што је то била дисертација о.Павла Флоренског – његова књига “Стуб и утврђење истине”, али без “спорне” главе (која је била укључена у тада већ одштапану књигу Флоренског), управо – *дисертација* – под насловом “О духовној истини”; (спорна глава је 11 – писмо десето: Софија; она је садржала у себи *богословље пред-постојања* – *о стварању Човека и Цркве у Рају* – и из дисертације била искључена!).

Да није било револуције и избеглиштва, а пре тога управљања епархијом и борбе за васпостављање Патријаршије у Русији, митрополит Антоније би могао да се удуби и кападокијско богословље које је јако волео у младости и никаквих проблема с његовим Догматом о искупљењу *не би било*.

Владика Антоније почиње свој Догмат о искупљењу блиставом критиком (под утицајем свог професора на СПб Духовној Академији В.В.Болотова и његовим речима) схоластичке *јуридичке теорије* о искупљењу такозваним *задовољавањем правде Божије* (satisfactio) и затим излаже своју теорију о *састрадалној љубави*, коју је Спаситељ показао за време молитве у Гетсиманском врту. Обухвативши читаво човечанство и сваког појединачног човека у свим вековима Господ је у *Свом мољењу за чашу* примио грех и

⁹⁴ “Животопис...”, с. 182-183.

⁹⁵ П.А. Флоренски. Стуб и утврђење истине. Т I (II). Москва, изд. “Правда”, 1990, Историографски есеј игумана Андроника (Трубачова).

свакога, и све људе заједно у Своју Душу и поистоветивши се с њима преузео све грехове и сав Првородни грех на Себе.

Ово је и било искупљење.

Идеја Христовог поистовећивања с целим Човечанством је кападокијска. Ову идеју је развио светитељ Григорије Ниски у свом “Устројству Човека”.

Митрополит Антоније је своју идеју преузео из ове кападокијске ризнице.

Међутим, пред њим се појавио проблем: како субјективно поистовећивање претворити у објективност искупљења?

У чланку, који је написан на Валааму 1917. г. нема одговора на ово питање. Избеглиштво и све што је с њим повезано, а ускоро и болест – нису дозволили владици Антонију да заврши своје валаамско дело. Ту су почели многобројни напади, па чак и оптужбе за *јерес крстоборства* (јеромонах Серафим Роуз, Платина). Епископ Никон, као и Кусаков одговара на све ове оптужбе говорећи да је Христов Крст на Голготи по схватању владике Антонија објективно остварење субјективног поистовећивања у Гетсиманској молитви. Владика просто у свом тешком животу и болести *није стигао* да то објасни.

С овим можемо да се сложимо, али не можемо да не додамо да би и то било недовољно: *поистовећивање, као такво, треба учинити објективним, самим по себи.*

Управо ово чини светитељ Григорије Ниски.

Пошто сам добро познавао митрополита Антонија (Храповицког), нарочито у старости, не сумњам да би он, да није био болестан, несумњиво дошао до овога (у потпуности се одрекавши сваког западног утицаја) и да би заједно са светитељем Григоријем Ниским и другим Кападокијцима увидео **објективну стварност Божанског унапред знања путем поистовећивања са свим људима у ванвременском акту Стварања у Адаму свих нас у Рају, по образу Свете Тројице и заједничког - свих нас⁹⁶ - Грехопада и Искупљења у Гетсиманском врту и крсном Састрадавању - Састрадавању на Животворном Крсту Господњем на Голготи.**

Наше *усвајање* ове Божанске објективне стварности искупљења која нам састрадава васпостављањем онога што је било у Рају јесте обавезан услов за наше спасење.

Много пре митрополита Антонија (Храповицког) и архиепископа Илариона (Тројицког) у Русији је постојао веома занимљив покушај повратка древном богословљу у вези с овим питањем. Још се у XIX веку светитељ Игњатије Брјанчанинов окренуо преподобном Макарију Египатском. Као што је познато научна текстуална анализа текстова које имамо сматра да текстови преподобног Макарија Великог потичу из V в. С наше тачке гледишта ово је веома вероватно, зато што то значи да су били написани *после* светих кападокијских отаца, што следи и из смисла ових текстова.

Ево шта каже светитељ Игњатије цитирајући текст светитеља Макарија Великог: “Пре човековог пада његово тело је било бесмртно, стране су му биле болести, страна му је била садашња његова одебљалост и тежина, страна су му била грешна и телесна осећања, која су му данас природна.”⁹⁷

“Његова (човекова) осећања била су неупоредиво тананија, њихово дејство је било неупоредиво шире, потпуно слободно. Обучен у овакво тело, ” наставља светитељ Игњатије – “с оваквим органима чула, човек је био у стању да чулно види духове, којима је припадао душом, био је способан за оно боговиђење и општење с Богом, које је сродно светим духовима (1 Мојс. 2 и 3). Човеково свето тело није за њега представљало препреку, није одвајало човека од света духова. Човек, обучен у тело, био је способан за живот у Рају, у којем данас могу да пребивају само свети и само својим душама, у који ће ући тела светих након васкрсења. *Тада ће ова тела оставити у гробовима одебљалост, која им је постала*

⁹⁶ Уп. кападокијски текст код преп.Максима Исповедника: “Душа сваког човека, која је постала бесплодна услед првобитног преступа (заповести)” Одговори и питања Фаласију, пит. 47, тум. Лк. 3, 4-6, Дела, Москва, МДА, изд. “Мартис”, 1994., с. 141.

⁹⁷ Дела епископа Игњатија Брјанчанинова. Беседа о смрти. М., 1991., с. 7-8.

својствена након пада; тада ће она постати духовна, постаће чак духови, како каже преподобни Макарије Велики, показаће она својства која су им дата приликом стварања. Тада ће људи поново ступити у ред светих духова и у отворено општење с њима, Образац тела, које је уједно било и тело и дух видимо у телу Господа нашег Исуса Христа након Његовог васкрсења.”

Текст који смо навели курзивом је по духу класично кападокијски: овде постоји и расуђивање о човековом паду (људи у множини), употреба термина “поново” у описивању спасења.

Међутим, погледајмо даље.

“Због пада су се изменили и душа и тело човека. У буквалном смислу *пад је за њих уједно био и смрт*. Смрт коју видимо и тако називамо је у суштини само раздвајање душе од тела, пре тога умртвљених одступањем истинског живота – Бога од њих. *Ми се већ рађамо убијени вечном смрћу!* Не осећамо да смо убијени, по заједничком својству мртваца да не осећају да су мртви. Болести нашег тела, његово потчињавање лошем утицају различитих материја из материјалног света, његова одебљалост *јесу последице пада. Због пада је наше тело ступило у исти ред с телима животиња; оно живи животом животиња, животом своје пале природе. Оно служи као тамница и гроб душе*. Јаке су речи које употребљавамо! Али оне још увек недовољно изражавају *пад нашег тела с висине стања духовног у стање телесно* (уп. са Зластоустом: његово тумачење $\kappa\alpha\tau\alpha\beta\omicron\lambda\eta$ – “збацивање с висине”)...

“Треба се очистити марљивим покајањем, неопходно је осетити, барем у извесној мери, слободу и висину духовног стања да би се стекао појам о жалосном стању нашег тела, о стању његове умртвљености која је проузрокована отуђивањем од Бога.”

Наведеним мислима занимљиво је додати размишљање савременог богослова протојереја Александра Шаргунова о тумачењу руског религиозног мислиоца XIX в. Владимира Соловјова⁹⁸.

“Заслуга Соловјова је у тврдњи да пре свега треба “поставити питање о злу” и схватити “колико је оно важно за све... Јер наступа, - каже он, - последње, максимално испољавање зла у историји”, “његов кратки тријумф и коначни пад.” Међутим, да би се разликовала “маска обмане, под којом се скрива бездан зла” треба увидети сву дубину овог бездана. Ми овде говоримо о првој хришћанској догми. Ослабити веру у чињеницу *првородног греха* није ништа мање опасно него изгубити веру у Бога, јер слабљење вере у *факат првородног греха* неизбежно доводи до илузија у оценама духовног живота, а у историји до “*романтичног утопизма*” (курзив наш. *епископ Василије*).

Ово прети катастрофалним подметањима у *суштинском питању: о тајни добра и зла*.

Осим сопственог доживљаја Софије, Соловјов је развијао идеју *светске душе*, преузету из гностицизма или директно из паганства. Многи истакнути православни богослови који су проучавали ову идеју у светлости искуства православља (архиепископ Серафим Собољев, протојереј М.Помазански, јеромонах Серафим Роуз) истицали су њену *апсолутну неспојивост са хришћанством*.

“Пошто је душа срж нечега, пише прот.М.Помазански, која му је својствена, уткана у њега, следи да би све негативне појаве у животу света, у животу човечанства, сваке свесне личности, све зло које фактички постоји, падале *као кривица на душу света*.”

Пред нама је *лажно учење о злу, а значи и о добру, непотпуна оцена зла, саблазан укидања личне одговорности за њега*. Иако је у “Три разговора” Соловјов наводно превладао утицај сопствене теорије, испоставило се да је имао оргоман утицај на руску, укључујући и црквену мисао, и међу његовим следбеницима били су такви мислиоци који су представљали велики ауторитет за интелигенцију која је долазила у Цркву, као што су Н.Берђајев,

⁹⁸ прот. А.Шаргунов. Тајна добра и зла: излагање реферата на тему “Есхатологија Вл. Соловјава и учење Цркве о добру и злу”. “О Цркви, Русији, о моралном свету”. М., 1993.

свештеници С.Булгаков и П.Флоренски. Занимљива је опаска протојереја Г.Флоровског о књизи Соловјова “О снази љубави”:

“Овде је несумњиво постојала помраченост у самом религиозном искуству, помраченост мисли које се удвајају и двоструких осећања, помраченост еротске прелести... Над руску уметност надвија се естетски саблазан.”

У суштини, у маштању Соловјова о синтези културе, науке, уметности и философије са хришћанством лежи исто оно *непотпуно схватање првородног греха*. Хришћанство не негира стваралаштво личности, али не може ни да га освети, док не дође до свесног разликовања његових основа и суштине које *даје само Христос у Цркви и ради којег ће Он доћи да суди свету*. Нису ли очигледан “симптом краја” оне манифестације ниских чулних страсти у савременој антихришћанској култури коју су свети оци пророчански уподобљавали вавилонској блудници – нарочито кад она светогрдно насилно продире у хришћанске теме покушавајући да помеша светињу и прљавштину?

Због овога – потцењивања првородног греха - Соловјов није избегао мучне противречности у вези са сједињењем религија. У “Краткој повести о антихристу” он даје тачну слику будућности, која је за нас већ постала садашњост.

“С унутрашње стране ова епоха се одликује свеопштим мешањем и дубоким узајамним прожимањем европских и источњачких идеја, понавањањем *en grand* древног александријског синкретизма.”

Соловјов се није саблазнио **привидним**, како је истицао, успесима спољашње културе тог времена, јер предмети унутрашње спознаје - питања *живота и смрти, коначне судбине света и човека*, искомпликована и збркана мноштвом физиолошких и психолошких проучавања и открића, остају као и раније, без разрешења. Показује се само један негативан резултат:

“несумњиви пад теоријског материјализма”;

данас је очигледан “велики царски храм” у циљу сједињења свих култова;

развој “нових нечувених облика мистичког блуда и демонолатрије” и

активна делатност “сатанистичке секте која не развраћа само православне, већ и католике”.

Међутим, расплинута теза коју је Соловјов раније истакао о обједињењу у Цркве читавог човечанства (у суштини, независно од односа према Христу) доводи до разлокавања граница Цркве и признавања да су све религије истините.

Ово очигледно противречи погледу Цркве на незнабоштво, који је изражен речима апостола Павла: **“Они су заменили истину лажју и почели да се клањају твари уместо Творцу.”**⁹⁹

“Враћајући се Соловјову,” пише о.А.Шаргунов, “навешћемо... једну веома танану и суштинску опаску Лосјева: “Треба схватати... да је увек либерално расположени Владимир Соловјов у својим професионалним погледима понекад био под утицајем такође разноврсних идеја друштвено-политичког и уопште културно-историјског поретка.”

“Замена и мешање,” наставља о.Александр, - “како је то упечатљиво изразио у свом стваралаштву Соловјов, могу се одвијати на свим нивоима религиозне свести, постајући све тананији и стичући све већу дубину (по линији: *политика, култура, религија*, достижући на крају, оно што је Црква.”

“С ове тачке гледишта,” пише о Соловјову његов најближи друг В.Л.Величко, “понекад веома чудно изгледа његово игнорисање целе православне догматике коју је он сам признавао за нешто вечно и неуништиво. Владимир Соловјов је ипак пре свега остајао философ, несумњиво религиозно настројен, али истовремено и изузетно интелектуалистички. Мистицизам је за њега његово сопствено учење о свејединству, о васељенском организму. За практично православље је то недовољно.”

⁹⁹ Исто, с. 98-100.

Додаћемо, наставља о.А.Шаргунов да то није само недовољно већ и да прети катастрофалним подметањима у *суштинском питању: о тајни добра и зла.*”

Међу руским богословима с почетка XX в. који су на овај или онај начин имали везе с кападокијским богословљем, а који су због историјских разлога били у иностранству, посебно у Југославији и Бугарској, треба истаћи архиепископа Серафима (Собољева), а међу онима који су се налазили у Русији – Николаја Фиолетова.

У свом монументалном раду, посвећеном анализи учења протојереја С.Булгакова и свештеника Павла Флоренског о Софији Премудрости Божијој, архиепископ Серафим детаљно цитира светитеља Атанасија Великог Александријског архиепископа, очигледно се слажући с њим. Међу овим цитатима привлачи пажњу следећи:

“Бог... пошто је унапред знао да ћемо ми, који смо створени као савршени касније постати преступници заповести и да ћемо због непослушања бити избачени из Раја као човекољубив и благ, у сопственој Речи Својој, Који је нас је и створио као почетак путева и Прворођену твар, постаће првородни у браћи, и васкрснуће Сам почетак умрлих. Овоме учи блажени апостол Павле... у посланици Ефесцима... “Бог... избра нас в Нем (Христје) прежеде сложенија мира бити нам свјатим и непорочним пред Ним в љубви, прежеде нарек нас во усиновленије Иисус Христом в Него¹⁰⁰” (Ефес. 1, 3-5)... како нас је онда изабрао пре него што смо добили битије (на овој земљи)?... Како нас је назвао на усиновљење о стварању људи, ако “прежеде вјек” није био положен у темељ сам Син, примивши на Себе домостој о нама?”¹⁰¹ “Како смо примили благодат пре вечних времена не добивши још битије (на овој земљи)... уколико ова благодат која нам је претходила није била припремљена у Христу?... Дакле, Реч, силазећи у плот нашу, и Која је у њој стварала почетак путева у “дела своја”... пре него што је створена земља... исто се тако пре нас полаже (на земљи) у Христу темељ за обнављање нашег спасења да бисмо у Њему могли да будемо поново саздани.”¹⁰²

Ову мисао, карактеристичну за александријско богословље даље су развили Кападокијци у свом учењу о споју два света. Ово учење даје јединствену слику битија пре и после пада у грех. Атанасије Велики говори о “усиновљењу пре сздања”, о нашем “примању благодати пре вечних времена, пре добијања њеног битија”, о томе да “се пре нас у Христу полаже темељ нашег обновљеног спасења, да бисмо у њему могли да будемо васпостављени...” Овакве противречне антиномије су једино и могуће у надлогичној антиномији апофатичког карактера у Премудрости Божијој. “Из свега наведеног,” пише архиепископ Серафим, “потпуно јасно се види истина да је Премудрост Божија Друга Божанска Ипостас, Реч Божија или Син Божији. Ово тумачење је за нас веома важно, јер припада једном од највећих светих отаца.” Термини *обнављање*, *васпостављање* подразумевају пребивање у Рају пре греха, познато у црквеном предању од апостолских времена, изражено је у александријском богословљу и разјашњено кападокијским богословљем, али је потпуно непознато блаженом Августину и даљем латинском богословљу (и свим његовим истомишљеницима и следбеницима, укључујући многе од нас). За руског богослова XX в. који прихвата ово знање важна је чињеница да је његова дубина у Премудрости Божијој, која је сва – Ипостасни Христос, Који Собом мири све противречности које види грешни човек¹⁰³.

Николај Николајевич Фиолетов никад није био у иностранству, али је и у Русији мало био “на површини”. Његов живот и делатност су били катакомбни “*под студом*”, а када је одатле изашао, одмах је био запажен, обрео се у логору и постао је новомученик за веру. Ово није чудно: изабрао је пут с којег никада није скренуо, пут бескомпромисне оданости

¹⁰⁰ “Бог... нас и изабра у Њему (Христу) прије постања свијета да будемо свети и непорочни пред Њим, у љубави, предодредивши нас Себи на усиновљење кроз Исуса Христа”.

¹⁰¹ В. о томе подробније учење св. Методија Патарског.

¹⁰² Дела Атанасија Великог. део II. Беседа 2. против аријеваца., с. 359, 362.

¹⁰³ *архиепископ Серафим (Собољев)*. Ново учење о Софији Премудрости Божијој. Софија, 1935., с. 62-

Православљу, што се у потпуности одразило у његовој књизи, која је готово пола века чекала да буде објављена. У њој нема никакве “помрачености”, све је јасно и разумљиво, у духу најстрожег светоотачког предања, уз потпуну научну образложеност.

“Првородни грех,” пише он, “заражава собом у већој или мањој мери цело човечанство које на себи носи његове последице исто као што кроз Христа читаво човечанство добија могућност препорода и будућег васкрсења...

“Као што у Адаму сви умиру тако ће у Христу сви оживети...” (1 Кор. 15, 22).

Одавде потиче идеја “солидарне одговорности” – одговорности не само за лични грех, већ и за заједнички грех, за грех свог народа, за грех свог времена. У уметничким ликовима проблем социјалног греха, моралне одговорности за саучествовање у њему поставио је у нашој књижевности Ф.Достојевски. И с ове тачке гледишта није могуће одвојити бригу о личном спасењу од учествовања у делу духовног преображаја човека и света, на шта је позвано саборно хришћанство у свом земаљском историјском путу.”¹⁰⁴

Обраћајући се ауторитету светитеља Василија Великог и цитирајући га, Фиолетов јасно разграничава област науке и област вере Цркве:

“Могло би се навести још велико мноштво сличних сведочанстава отаца Цркве,” пише Фиолетов, “у вези с питањем о непромењивости природних закона, закономерности свега постојећег, која потичу од стваралачке воље Божанства. Светоотачка дела никад не супротстављају поредак, узрочност и закономерност природе Божанске воље и Провиђења, већ напротив у самој овој закономерности виде доказе дејства апсолутног Божанског разума – Логоса. Није могуће оповргнути овакво схватање смисла закономерности природе не излазећи ван строгих граница науке. С друге стране, такође се не може остајати на тлу само научног искуства и тврдити, као што су на то принуђени атеисти, да је до ове законитости дошло случајно, да је она настала сама по себи, из збрке хаотичног мешања. У искуству којим оперише наука, није присутан само доживљај саме закономерности, сталне и правилне везе појава. Да ли је ова закономерност случајна или има у коначној основи разуман смисао – никако се не може утврдити непосредно у научном искуству, јер се оно простира на последње, суштинске основе самог битија. Ипак, само пристрасна мисао може да сматра да је разумнија бесмислена случајност и да она доследније објашњава саму могућност законитости коју наука открива него идеја заснивања ове законитости на апсолутно разумном начелу.”¹⁰⁵

Књига Фиолетова у потпуности остаје у овој равни. Нигде код њега нема, као код Владимира Соловјова или код о.В.Зењковског, својеврсног поигравања природом која одражава грех, културом које је на томе заснована или било каквим недоказаним постулатима теорије еволуције. Али, исто као и о.В.Зењковски, Фиолетов с научним критицизмом прилази дарвинизму, иако за разлику од Зењковског строго одржава равнотежу и остаје чврст у верности Библији и вери Цркве. А кад мора у очи у очи да се сретне с марксистичком атеистичком идеологијом, он строго, али праведно и научно открива њену наказну суштину и указује на узроке зла које она рађа описујући то тако да човек мора да се чуди његовом пророчком прозрењу. Иако књига Фиолетова није била објављена у то време, њен аутор је ипак морао да испије пуну чашу страдања и да прими смрт због своје непобедиве вере и идеологије.

“У човеку,” пише Н.Н.Фиолетов, “као највишем ступњу природе испољава се стваралачка спознаја ствари, кроз њега и природа постаје заједничарка спознаје живота. Отуда повезаност судбине природе (на различитим степенима) и човека. У овом будућем “преображају” твари, “новом небу и новој земљи”, који представљају коначни циљ хришћанства налази себи место не само човек, већ и “всјакаја твар”. Јер твар с надом очекује откривење синова Божјих... и сама твар ослобођена од ропства трулежности у слободу славе

¹⁰⁴ Фиолетов Н.Н. Есеји хришћанске апологетике. М., 1992., с. 19.

¹⁰⁵ Исто, с. 43-44.

деце Божије. Јер знамо да се “сва твар заједно уздише и тугује до сада” (Рим. 8, 19, 21, 22). Ова саборност (сабраност у једно) целе твари (заједно с човеком) као идеал јарко се огледа у учењу о светој Софији – Премудрости Божијој, у којој сва твар учествује у јединству; она пролази као црвена нит кроз црквене песме, древно црквено иконописање и светоотачку литературу. Однос човека према природи се по хришћанском погледу на свет не изражава у њеној простој експлоатацији, већ у њеном култивисању, у обавези да “ради и да обрађује земљу”, да помаже њеном узвишењу и преображају.

У светоотачкој литератури високо се цени осећање јединства, повезаности твари и обавезе човека према природи. “Шта је то срце које воли?” пита преподобни Исак Сиријски и одговара: “Горење човековог срца за сву ствар, за човека, за птице, за животиње, и сву твар. Приликом сећања на њих човекове очи точе сузе од велике и силне нежности која обузима срце. И од великог трпљења срце постаје гануто и не може да издржи да чује или да види неку штету или малу тугу коју трпи твар. И због тога се човек и за бесловесне и који су по природи гмизавци, моли с великом жалошћу, која се без мере рађа у срцу након његовог уподобљења Богу” (Дела, Беседа 38).

“Трех је, као што је раније речено,” наставља Н.Н.Фиолетов, “по хришћанском учењу изопачио овај нормалан однос човека према природи. Међутим, јединство и саборност твари остају идеал, према којем нам је заповеђено да стремимо. И у црквеним предањима и у светоотачкој литератури наводе се примери подвижника који су у датим несавршеним условима стварности осећали у себи ово јединство, достигали онај степен општења с бесловесном тварју и њеног поимања, који су за обичну спознају недокучиви. О овоме се говори у предањима која су се сачувала у житијима светаца (о лаву старца Герасима, о медведима Сергија Радоњешког и Серафима Саровског). У “Отвореним казивањима” боготражитељ који се бавио умном молитвом каже: “Када сам почињао да се молим срцем све око мене ми је изгледало дивно: трава, птице, земља, ваздух, светлост, све као да ми је говорило да постоји ради човека, да сведочи о љубави Божијој према човеку и све се моли, све пева славу Богу. И из овога сам схватио оно што се у Добротољубљу назива “вједеније словес твари” и увидео сам начин на који може да се разговара с творевином Божијом.”

“Из свега овога се јасно може видети,” завршава Н.Н.Фиолетов први део своје Апологетике, “на каквом неспоразуму се заснива тврдња о цепању природе у хришћанству. Управо хришћански поглед на свет осмишљава везу између природе и човека, даје јој духовну основу.”

Последње странице књиге се нису сачувале.

Да је протојереј В.Зењковски знао за генетско откриће предака његова “Апологетика” би била другачија. Па ипак се може рећи да у овој “Апологетици” постоје елементи повратка великим Кападокијцима! Не онаквог као код Достојевског или митрополита Антонија, али ипак постоје.

Занимљиво је употредити ову “Апологетику” научника-богослова, васпитаног у складу с традицијом Русије XIX в. који је писао у иностранству с “Есејима хришћанске Апологетике” Н.Н.Фиолетова.¹⁰⁶

Фиолетов је умро 1943. г. у моменту историјског преокрета у односу према Цркви у Русији. Он је у потпуности припадао совјетској стварности и написао је у “катакомбама” рукопис као одговор на ову стварност. Завршни, последњи део рукописа је изгубљен. Овај сада објављени рукопис је чист, као што је светла невеста – Невеста Христова! Иако су у њему не цитира ни Василије Велики, ни Григорије Богослов, ни Григорије Ниски, ни Евагрије, он је ипак у потпуности прожет светлим кападокијским духом. Може се сврстати у ред с Јустином Философом и другим апологетима. Фиолетов одговара на земаљска мудровања с позиције чврсто утврђене на земљи да би био јасан земаљским људима, али је

¹⁰⁶ Објавило ју је Братство у име Свемилостивог Спаса. Москва, 1992.

сва његова апологетика – у другом свету, у који она заједно са светим Кападокијцима и свим светим оцима свих векова сигурно води свог читаоца.

Н.Н.Фиолетов је руски богослов који се заједно с владиком Венијамином (Миловом) смело може назвати “Кападокијцем XX века”.

Завршавамо анализу апологетике Николаја Николајевича, исповедника и новомученика, који је после себе оставио јединствену апологетику, написану под суровим јармом безбожника коју је сачувала његова супруга Надежда Јурјевна.

Говорећи о исповеднику и новомученику Н.Н.Фиолетову није могуће не поменути и другог исповедника и новомученика тих времена у Русији – магистра богословије, ванредног професора Московске Духовне Академије, свештеника о.Павла Флоренског.

Отац Павле је био изванредан и више него изузетан научник. Његова ученост је обухватала све дубине богословља и свестрано познавање физике, математике, философије, историје, лингвистике и других дисциплина.

Рећи ћемо нешто о богословљу пред-постојања речима самог о.Павла из његовог “Десетог писма другу” у “Стубу и утврђењу истине.”

“Онај Који постоји у Вечности и “спознаје” у Вечности; али то што Он “спознаје” у Вечности појављује се у Времену у једном, одређеном тренутку. Бог, Који је изнад времена, за Којег је Време дато свим моментима као јединствено “*сад*” не ствара свет у Времену, али ради света, ради твари, која живи у времену стварање света неопходно се прилагођава одређеним временима и роковима...” (курзив аутора).

“...Разум одваја унутрашњи вид Времена од његове унутрашње анатомске грађе сложенија <...> добија се празна и незанимљива шема последица <...> настаје апсурдно питање: А зашто је Бог створио свет пре толико и толико хиљада година, а не у неко друго време?” Грешка у коју је пао <...> знаменити Ориген.¹⁰⁷ Бог је створио свет ради нас онда кад је свет требало да буде створен – ево договора на слична питања <...> поменућу сведочанство светитеља Григорија Богослова.

Пре стварања света <...> “Светородни Ум је разматрао такође у великим Својим замислима *слике света* које је створио, света који је створен касније, али је за Бога и тад био садашњи свет. Богу је све пред очима, и оно што ће бити, и оно што је било, и оно што сад јесте. За мене постоји оваква временска граница, да је једно пре, друго после, а за Бога се све слива у једно и све се држи (силама) Великог Божанства!”¹⁰⁸

Даље о.Павле Флоренски наводи текст светитеља Григорија Богослова, који смо раније цитирали и прелази на Климента Александријског:

“...Ми смо већ постојали пре стварања света, због тога што је Бог решио да створи свет много пре него што је нас створио, и дакле, већ смо пре свог стварања постојали у мисли Божијој, “ми који смо се касније показали као разумна саздања Божанске Речи; због Њега смо по свом пореклу веома древни, због тога што је “на почетку била Реч”.¹⁰⁹

“Пад твари, наставља о.Павле Флоренски се десио – у онтолошком смислу – у изласку из небеског боравишта – у *неподударности* емпиријског откривања подобила Божијег с небеским образом Божијим: “*Пало* је изашло из свог *боравишта*” (Јуд. 1, 6).

Говорећи да су Свето Писмо и светоотачко предање пуни оваквих сведочанстава о.Павле додаје:

“Ограничићу се само на неколико примера:

У причи о Страшном суду Господ Исус каже следеће:

“Тада ће рећи Цар онима што Му стоје са десне стране: Ходите благословени Оца Мојега; примите Царство које вам је припремљено од постања свијета” (Мт. 25, 34).

У напоменама о.Павле Флоренски открива истински смисао речи, као што смо ми учинили држећи се превода светитеља Јована Златоуста у тумачењу ових речи апостола

¹⁰⁷ О начелима III 5, 3.

¹⁰⁸ Беседа 4, о свету. Т. 4, с. 229.

¹⁰⁹ Поука Елинима, 1, прев. Корсунског, с. 64.

Павла (Еф. 1, 4). Оцу Павлу Флоренском је ово мишљење Златоуста, очигледно непознато, он наводи исто овакво мишљење само Оригена, који тврди да је та реч *constitutio*, то јест *сложеније* или *сздање*, којом се већ у његово (Оригеново) време означавао акт устројства овог света, неуспели превод грчке речи *καταβολή*. По мишљењу Оригена *καταβολή* би требало превести речју “збацивање” или “бацање надолу”, јер се речју *καταβολή* очигледно указује на збацивање свих бића уопште из вишег стања у ниже.”¹¹⁰

Флоренски наводи преводе овог грчког термина на многе европске језике, који су сви неправилни, (као и руски) и сматра да је у овом случају Ориген у праву. Као потврду свог мишљења Флоренски цитира Откровење светог Јована Богослова (21. глава) и додаје:

“Могла би се навести и друга места из јеванђеља у којима Царство Божије има значење **пред-постојеће** свету, трансценденталне реалности.”¹¹¹

“Као одјек ових истих појмова у ехаристијској молитви “Учења 12 апостола звуче речи: “Помени, Господе Цркву Твоју, избави је од сваког зла и усаврши је у љубави Твојој, и сакупи је, освећену, с четири стране (ветра) у Царство Твоје, које си јој Ти *припремио*, јер је Твоја сила и слава у векове. Нека дође благодат и *прође овај свет*.”¹¹²

Исти смисао о.Павле Флоренски види и у познатој древној молитви на јутрењу:

“Христе, Свјете иситниј, просвјешчај и освјашчај *всјакаго челојјека грјадущего в мир...*”

“Зар ова дирљива молитва не садржи указивање на оне који треба да се роде у овом свету, али су још и не дошавши овде, већ просвећени и освећени благодатном светлошћу? Дакле, ни данас Цркви *није страна идеја пред-постојања*”¹¹³ (курзив аутора).

Отац Павле Флоренски опширно цитира Јерма, Другу посланицу Климента Римског, Иринеја Лионског, Атанасија Великог и др. свете оце да би потврдио ово своје гледиште.

У свим овим расуђивањима о.Павле је веома опрезан кад се ради о питању *целовитости Човека и целе творевине*. Њему је потпуно туђа неоплатоничарска идеја коју је прихватио Ориген о *пред-постојању душа* (одвојено од тела). Овакво *одвајање је само у смрти*. У Вечном Животу су само целовитост и “светост тела” у *парусијској, есхатолошкој рајској оностраности* хришћанске свести прва три века после Христа.

“...Православни су говорећи о “пред-постојању” Цркве, личности итд. имали у виду управо пуноћу реалности која се у њима садржи. Црква, личност итд. за њих су били *res reales*, и у томе је била читава ствар. Ако би се данас, у складу са философским гледиштем средине тврдило да је истинито и да је драгоцене оно што је старије, православни, слажући се с овим као да су говорили: “Уколико се у философији призна да је *res reales* самим тим *res anterior*, ми не споримо, и сагласни смо да *на вашем језику* говоримо о хронолошком првенству; ипак не заборавите, Црква, личност итд. “*после-постоји*”. У суштини ми желимо да говоримо само оно што постоји у нашем доживљају и што нам је једино важно, а то је да: Црква, Образ Божији итд. има потпуније биће него свет, емпиријски карактер итд. Међутим, у одређеном хронолошком моменту личност се зачиње у свету исто као што се у одређеном моменту и Црква емпиријски појавила у свету, - оваплотила од Господа Исуса Христа. До тог тренутка и личност и Црква су постојали *само* у Вечности, у Времену нису били и зато је питати да ли је Црква “постојала” у хронолошком смислу пре Рођења Христовог... да ли је Иван или Петар “постојао” 100 година пре свог рођења просто апсурдно. “Постојати” у смислу у којем је овај глагол занимао јеретике значи постојати пре Времена, односно у средини света, а света управо до извесног момента Времена, Цркве и није било, као што није било извесне личности, као што није било оваплоћеног Бога. То су чињенице. Међутим, ако философија (или *наука – теорија релативитета* на пример – *еп. Василије*) ипак признаје да

¹¹⁰ Ориген, О начелима III, 5, 4, Migne, gr., t. 11, col. 328-329.

¹¹¹ Исто, с. 333.

¹¹² Исто, с. 334, нап. 594, Уч. 12 ап. 10, 5.

¹¹³ Исто, с. 339.

свака вредност као *ens realius*, неизбежно мора бити и *ens antierius*, онда опет ћемо на језику философије говорити о предсупстанцијалности Цркве, личности итд. (курзив аутора).

Оваква је мисао која се састоји у осуђивању од стране Цркве плотског, разумског схватања јеретика о “пред-постојању”. Стога је јасно да се ако православни допуштају извесну слободу у следећу философских токова, из православних мисли о пред-постојању за савременог читаоца мора издвојити философска терминологија. И када се она преобрази у савремени философски еквивалент, мора се дати нова одежда духовном доживљају пуноте који се у њој налази. Уколико се оваква слобода не признаје ова учења треба прихватити с оградама и објашњењима као што су горе наведена.”

Обраћајући се даље “Пастиру” Јерма, о.Павле Флоренски на основу духовних прозрења Јерма долази до следећег закључка:

“...највише, изнад света, јединство твари, обједињене уз помоћ благодатне силе Духа, доступно је само ономе ко је очишћен у подвигу и смирен. Тако се утврђује онтолошка суштственост и *објективни значај смирења, целомудрености и једноставности* као над-физичких и над-моралних сила које у Духу Светом сву твар чине *једносушном* са Црквом. Ове силе су откровења *другог* света у свету *овдашњем*, духовног у временско-просторном, вишњег у нижњем. Оне су *анђели-чувари* твари, који силазе с неба и усходе од твари ка небу, као што је било објављено праоцу Јакову. И ако се настави поређење у “*лествици*” се мора видети Пресвета Богородица...”

Историјски је добро позната *оностраност древне Христове Цркве у току прва три века постојања на земљи*, уништаване, али не сломљене прогонима злог, грешног, паганског света који је залазио и због тога био раздражен (Диоклецијан), задивљујућа *оностраност* се запањујуће *потврђује* свим овим горе наведеним документима с којима смо се управо упознали. Како су нам они савремени после ових страшних прогона! И колико нам је јасна настројеност великих кападокијских отаца у њиховом богословљу које није од овога света! На ову страну њиховог богословља ћемо сада и прећи.

Међутим, вратимо се прво у XIX в. и обратимо се великом светитељу из овог времена Филарету Московском да бисмо управо њиме завршили ову главу.

Свети митрополит Филарет се показао као дубоки богослов кападокијског духа у свом знаменитом дијалогу с Пушкином.

Ево Пушкинове познате песме:

“Дар бескористан, дат случајно,
Животе, зашто дат ми би,
Ил’ зашто судбином тајно
Неко те на смрт осуди?
Ко ме је непријатељском влашћу
Из ништавила позвао,
Душу моју испунио страшћу,
Разум сумњом узбуркао?
Циља нема преда мном,
Срце је празно, докон мој ум,
И мучи ме тескобом
Монотони живота шум...”

Светитељ Филарет је овако одговарао на сумње песника:

Није бескорисно, није случајно,
То што од Бога живот дат ми би,
Није без воље Бога тајне,
Ни то што се на смрт осуди.
Сам сам својевољном влашћу

*Зло из тамног бездана позвао,
Сам сам душу испунио страшћу,
Разум сумњом узбуркао...
Дођи ми у сећање, Заборављени,
Кроз мрак мисли заблистај,
И поново ће бити саздани у мени
Разум здрав и срце чисто.
(курзив – еп. Василије)*

Четири стиха која су издвојена курзивом су типично кападокијски одговор: “моје учествовање у паду у грех.”

Пушкин је одговорио:

*Изненада потоке суза пролих,
И моје савести ране,
Речи миомирисних твојих,
Јелејем чистим беху извидане.
Твојим огњем распламсана душа,
Одбаци мрак земаљских таштина,
Са свештеним страхом песник слуша
Пажљиво харфу серафима.*

Духовност и мистизицама кападокијског богословља

Код све тројице кападокијских отаца може се наћи тајноводствени и умозрителни (мистични) духовни приступ животу, који представља директну последицу њиховог основног богословља. Док само њихово богословље обавезно има теоријски карактер, његова последица, оно што је секундарно исто тако обавезно носи практичан карактер: “умно делање”, “созерцање”, “познање”, “молитвени подвиг”, “очишћење срца”, “метаније”, “борба са страстима”, “борба против демона”, “молитвена тишина” (тј. тиховање – ησυχια) сва ова “духовна пракса” која се организује у духовно-логичке “ступњеве усхођења” у складу с карактером подвижника, од стране његовог (њеног) духовника, овог или оног духовног искуства и различитих “духовних усмерења” (“школа”) ствара његову (њену) сопствену праксу духовног живота. Сваки од кападокијских богослова – и Василије, и оба Григорија, и њихов заједнички ученик Евагрије – свакоме од нас могу бити “старци”. Док је Василије посебно блистав у правилима побожности и у подвижничким уставима, Григорије Богослов је нарочито дубок у богословском поетском умном виђењу, а Григорије Ниски у алегоријском проницљивом прозрењу богословских руководећих истина. Свако има свој сопствени, лични пут ка Христу. Међутим, нарочито велик на овом путу јесте њихов ученик Евагрије, по пореклу такође Кападокијац, који је духовно упио кападокијски дух богословља.

Проф. Спаски, као што смо видели, Кападокијцима назива (не само ову четворицу, већ и многе њима блиске пријатеље по богословљу) “ново-никејском групом” којој је било суђено да историјски усмери брод Христове Цркве духовно правилним путем. Овај духовно правилан пут није био резултат само блиставих мисаоних способности, већ и ништа мање јарке и дубоке интуиције, која је молитвено знала сваки свој покрет. И увек, у свим овим случајевима овај корак је морао бити “на камену”, “камен же бје Христос” (1 Кор. 10, 4). Практично, ово је значило да је сваки корак морао чврсто почивати на темељу “ново-никејског” богословља које су изабрали.

Укратко смо размотрили идеје овог богословља. Погледајмо сада његову практичну примену.

Није се случајно подударило да је “најбољи плод” светитеља Василија истовремено била и “теорија” и “пракса”: ради се о његовом 18. правилу “Подвижничких устава”. У нашој књизи га наводимо у потпуности, иако не “у целини”, наводимо га ван контекста, али не изврћемо његов смисао. То је сјајан књижевни пример богословске теоријске основе који се

одразио у пракси на духовном попришту. Притом је, као што смо видели, цело књижевно дело изграђено на принципу “огледала”: главни практични плод духовног делања и богословске основе општежителни манастир – одражава “као у огледалу” основну идеју документа – истински περιχωριστις “кружење”, - сетимо се овог поетског термина светитеља Григорија Богослова, који означава “затворени круг љубави” Божанствене Тројице, који је уметнички приказао преподобни Андреј Рубљов и литературно описао кнез Евгеније Трубецкој у свом бесмртном “Умовиђењу у бојама”.

Основна надањута мисао светитеља Василија је управо у овом кружењу. Загледајмо се у икону прподобног Андреја, не померајући се док не утихну у нама “вихори”. Кад се све умири, када се смире таласи, наступиће онај мир, који нам Бог даје и који нам је тако добро познат – тада ћемо се удубити у читање 18. правила светитеља Василија. Прочитајмо га неколико пута, ако је потребно. И тада ћемо замисливши се, “осетити”.

Овде је сва Васељена! Али не само наша која је попуцала! Изнад ње, у њој, под њом, кроз њу, и још негде у некој непојамној дубини “угледаћемо” њу – истинску... Ма шта – видећемо! “Чућемо” је! Она ће проћи кроз нас! Созерцаваћемо је! Бићемо у њој и *пожелећемо да се никада од ње не растанемо!*

Овде је присутан духовни подвиг. Да би се духовним очима у молитвеном озарењу *угледала* Неизрецива и Непојамна Божанствена Тројица пре свега се треба смирити и покајнички молити за даровање *знања (вједенија)*. Треба почети од Исусове молитве молећи опроштај за све, са свешћу о својој греховности. Затим човек постепено прелази на умну молитву, оставивши речи (чак и у уму) узводећи свој ум, без речи, ка Сину Божијем и кроз Њега, у Њему – ка свој Божанској Тројици.

Усредсредивши се на *Тројичној Љубави*, човек сједињује ову усредсређеност на сопставеном дисању: у свој дубини удисаја осећаш безграничну Божију Љубав Једног према Другом – сва Три Лица – Једног Бога у Тројици – и према свим људима и према свој творевини. У небеској радости човек схвата шта значи *Знање (вједеније)* Тројице и у њему – *Виђење (видјеније)* Једносушности Божије, спајајући *стално* све ово с ритмом дисања... (читаваог живота, ако можеш... колико можеш!..)

Овакво је тајновиђење аве Евагрија – ученика Кападокијаца.

Свако може то да осети у искуству уколико се потруди: “Царство Небеско се осваја на силу и они који улажу напор освајају га” (Мт. 11, 12).

То и јесте *образ Божји у човеку пре пада у грех. Образ Пресвете Тројице какав јесте. Тројица Божанствена сама, Њен образ у нама.*

Кападокијски новоникејци никад нису рационалисти. У томе је њихово основно размимоилажење с блаженим Августиним. Да, они *размишљају*, они користе логику, кад је то потребно, они радо користе људске аналогije, алегорије, симболе, али они никада не прелазе границу! Постоји граница људске мисли, њен “рацио”; даље од одређеног се не може открити. Ко је то одредио? Како знати? А ево како: “не иде”, па немој ни да идеш! Заустави се! Али какво је то заустављање? Мир! Расуђивање се завршава, почиње созерцавање – и обавезно у молитви! Без молитве – ни случајно! Утихни! Исихија!

Пажљиво саслушајмо речи аве Евагрије:

“Недопустиви су било какви искази о Светој Тројици, Неизрецивом се треба клањати у ћутању.”¹¹⁴

Реченица ουδεν δε επι της αγιας Τριαδος, των ειρημηνων εστι λαβειν се може превести и овако: “али ништа од онога што се говори о Светој Тројици не може бити појмљено”. Под “оним што се говори” се највероватније претпостављају логичке дефиниције.

¹¹⁴ ава Евагрије. Умовиј. Дела аве Евагрија. Аскетски и богословски трактати. Пред. ув. чланак и комент. А.И.Сидорова. “МАРТИС”, 1994., с. 248, с. 264 (фус-нога 60).

Овде се Евагрије враћа на мисао коју је раније изразио у глави 27: “Немој богословствовати непромишљено и никада немој дефинисати Божанство, јер су дефиниције примењиве (само на ствари) тварне и сложене” (комент. 41). На речи, које су изречене у духу апофатичког богословља уобичејеном за православну веру својеврстан траг остављају аријевски спорови из IV в. када се оштро поставило питање о појамности Бога. Заправо, аријевци су одбијали да признају ограниченост и неадекватност тварних појмова и образа и њихово примењивање на Бога. Овом епистемолошком принципу (“оно што не може бити спознато није истинито”) светитељ Атанасије Александријски је супротстављао одредбу о непропорционалности категорија нашег тварног ума и Творца пошто је “Бог неупоредив” (θεῖς μὲν αὐτῷ ὕψιον ἐστὶν πρᾶγμα).¹¹⁵ Супротстављање ова два приступа проблему појмљивости Бога још се више изразило у спору аномејаца (“неоаријеваца”), које представља Евномије, и светих кападокијских отаца. Евномије је, ослањајући се на теорију имена, која гласи да се суштина именованог предмета изражава у имену које му је дато дошао до закључка о апсолутној спознатљивости Божије суштине. Насупрот томе, кападокијски оци су “по питању о богопознању долазили до закључка да је апсолутна спознатљивост Бога за човека у његовом садашњем стању недоступна, зато што је природа Божија, сама по себи, по својој суштини, изнад сваког појмљивог мишљења: она је недоступна и неухватљива за било какве разумске начине размишљања, и у људима још није откривена нека сила за разумевање необјашњивог (тј. неизрецивог).” Човека ово “мора да осети”, као прво, због тога што његов дух као коначан не може да појми бесконачно, а у супротном случају би бесконачно било ограничено, јер је поимање врста ограничења.”¹¹⁶

У овим размишљањима се осећају мисли светитеља Григорија Богослова, који говорећи о “тајни узношења” апостола Павла који је о Богу спознао више од других људи истиче да је ова тајна била неизрецива и због тога треба да је поштујемо у ћутању (σιωπῆ τῆς θείας)¹¹⁷.

Поређења ради може узети још једно место из дела светитеља Василија Великог који заснивајући *праксу disciplina arcana* (латин. буквално “тајно учење”, то јест учење о тајнама богопознања) каже да се величина хришћанских тајни мора чувати у ћутању (τῶν μυστηρίων τὸ σεμνὸν σιωπῆ διασωξέσθαι) пошто “неизрецива наука” хришћанства не може бити схваћена духовним оком непосвећених.¹¹⁸

Преподобни Симеон Нови Богослов наводи разлику између без-дејства (доконости, лењости - ἀργία), безмолвија - тиховања (ἡσυχία) и ћутања (σιωπῆ). Прво је својствено људима, који не желе да било шта знају и да буду учесници у добрима Божијим, као ни да напредују у добру. Друго је својствено онима који себе у потпуности посвећују спознавању Бога, слушају пажљиво реч Премудрости Божије, истражују “дубине Духа” и постајући посвећени у нечувене тајне Божије. Треће је својствено онима који се подвизавају у “Умном делању”, с пажњом се односе према својим помислима.¹¹⁹

Тако у духовном животу видимо практичне плодове кападокијског теоријског богословља као једну целину, која је обавезно повезана с “неизрецивом напојамношћу” тајновиђења и виђења Божанствене Тројице у “дубинама духа”. Ово се нарочито тиче

¹¹⁵ Torrance T.F. *Theology in Reconstruction*. L., 1965, pp. 30-31.

¹¹⁶ *Ј. Овсјаников*. Учења св. Отаца Цркве о спознатљивости Бога у циљу оповргавања аријевских заблуда. Вера и разум, 1898., бр. 7, с. 399-406. Евагрије, развијајући мисли својих учитеља указује и на “простоту” Божанствене суштине (на супрот “сложености” тварних ствари) која природу Свете Тројице чини недоступном анализи” (в.: *Les six centuries des “Kefalaia gnostika”* p. 203-205; Ава Евагрије, с. 258).

¹¹⁷ Gregorie de Nazianze, *Discours 27-31* (Discours theologique), pp. 140, 192). Због тога свт. Григорије ћутање назива “даром Божјим” (в. Gregorie de Nazianze, *Discours 32/37*. Ed. par C. Moreschini (*Sources chretiennes*, br. 318) P., 1985., p. 114)

¹¹⁸ *Basile de Cesaree*. *Sur le Saint-Esprit*. Ed. Par B. Pruche (*Sources chretienne*, № 17 bis). P., 1968., p. 482; Ава Евагрије, с. 264-265.

¹¹⁹ *Symeon le Nouveau Theologien*. *Chapitres theologiques, Gnostique et pratique.*, pp. 68-69; Ава Евагрије, с. 264.

“познања једносушности”. Божанство, како Оно постоји у Самом Себи, учили су (Кападокијци) – неприступачно је људском разуму. “Вероватно није могуће... тако рељефно и одлучно изразити идеју о стварном, реалном, битију Божанске суштине, као што је то учињено... (код)... обојице Григорија... с дубоком свешћу да се овде ради о тајни, која се тешко може појмити људским умом, и која је још мање доступна прецизној логичкој формулацији, Кападокијци са свом њима својственом енергијом бране јединство Божанске суштине.”¹²⁰

Ава Евагрије две странице касније, у првој глави својих “Умозрителних” глава пише: “Ми смо прво били семена врлине, а не порока.” А.И.Сидоров у коментару објашњава: “У сиријским верзијама ова реченица гласи нешто другачије: “Кад смо били створени на почетку, у нама су се на природан начин налазила семена врлине, а не порока.”¹²¹

Ове речи индиректно потврђују учење 18. правила светитеља Василија, које смо горе поменули, исто као и речи аве Евагрија о неизрецивости догме Свете Тројице, и сведоче, у општем контексту о његовој блискости с идејама кападокијског богословља у целини, и појединачно, у ове две битне тачке. Ово такође говори о унутрашњој вези ове две идеје у целовитости кападокијског богословља.

Унутрашња богословска веза између неизрецивости догме Свете Тројице и учења о образу Пресвете Тројице у човечанству пре пада у грех у Адаму има огроман значај. Она у потпуности оповргава идеју о томе да суштина у Богу, а тако и природа у човеку немају лични карактер, као што то бива код блаженог Августина и његових следбеника и на латинском Западу, а под утицајем латинског богословља од XVII в. и код нас у Русији.

Кападокијско богословље је овај недостатак у потпуности избегло; избегло је управо због тога што је свој темељ поставило “у дубини познања Пресвете Тројице”, у “животу посвећеном духовном делању и... животу, посвећеном знању (излажући) не све што смо видели и чули (од “стараца” – Кападокијаца), већ оно што се у складу с њиховим учењем може говорити другима.”¹²²

Коментатор аве Евагрија А.И.Сидоров објашњава:

“Познање Свете Тројице”: “ово познање јесте “наследник природног созерцања”. У датом случају, као и многим другим, наставља проф. Сидоров, “Евагрије иде стопама свог учитеља, светитеља Григорија Богослова, који прави разлику између “практичног љубомудрија”, с којим се он, по сопственим речима “сродно у осамљености” (α καθ ησυχιαν) и “богословља” (η περι θεολογιας) које се разликује од осталих делова хришћанског вероучења.”¹²³

Проф. Сидоров је показао у којој мери се ава Евагрије сродно с кападокијским богословљем и како је много у стању да открије чак и под условом да чува “тајне” које су му поверене.

Истаћи ћемо притом и строго научну објективност проф.Сидорова у његовим оценама Евагријевих погледа. Он пише: “...Сва расуђивања савремених истраживача о јереси Евагрија базирају се углавном на другој сиријској редакцији “Умозрителних глава”. У одређеној мери “судбинску улогу” је овде одиграо велики познавалац стваралаштва аве Евагрија А.Гијомон, који је исконструисавши христолошки систем Евагрија на основу друге сиријске редакције дошао до закључка да је управо овај систем био осуђен у анатемама 553.г. Међутим, тезе овог научника нису тачне, као прво, због тога што је А.Гијомон следио “прелиминарну методологију” (“шематизацију”). Осим тога, немамо довољно основа за тврдњу да су у другој сиријској редакцији “Умозрителних глава” Евагријеви погледи нашли свој потпуни одраз... Чак и уколико је то заиста тачно не треба правити другу методолошку грешку

¹²⁰ *Спаски*, с. 502-503.

¹²¹ *Les six centuries des “Kephalalaia gnostica”*, pp. 34-37; *Ава Евагрије*, с. 267.

¹²² *Ава Евагрије*, с. 95.

¹²³ *Ава Евагрије*, с. 240.

узимајући *pars pro toto*, што чине, на пример, они истраживачи који трактат “О начелима” сматрају полазном тачком за реконструкцију Оригеновог система.

“Међутим, ово што је речено не “оправдава” Евагрија у потпуности. Његова дела нису слободна од двосмислених исказа због којих су уз одређено схватање могли да настану (и настали су) јеретички закључци. Неке његове тврдње су заиста биле погрешне, али исто као и приликом разматрања Оригенових дела овде се не сме заборавити да у другој половини IV в. црквена свест још није била усвојила многе области Откровења. Ево како је о томе говорио светитељ Григорије Богослов: “Философирај са мном о свету или о световима, о души, о разумним природама, добрим или лошим, о васкрсењу (из мртвих), о суду, награди и страстима Христовим. У оваквим (стварима) и достизање било каквог резултата није бескорисно, и грешка – није опасна.”¹²⁴

“Са временом, а нарочито после осуђивања оригенизма прагматички смер у монаштву је ојачао, али ни из далека није постао доминантан. Као пример за то служи ава Доротеј, који је у палестинском монаштву наставио традицију монашког “гносиса”, а који пре свега потиче од Евагрија. Аскетско учење аве Доротеја се корени у живом предању првих хришћанских пустиножитеља, али ипак није само дубоко традиционално, већ и стваралачки оригинално. Преподобни Доротеј је тежио ка томе да дубље интегрише ово живо предање у ону опште сотериолошку перспективу која је посебно карактеристична за дела светитеља Иринеја, светитеља Атанасија и кападокијских отаца. У ову синтезу ава Доротеј је органски укључивао и учење Евагрија, на чија се дела много пута позивао. Посебан утицај Евагрије је имао на “праксу” аве Доротеја, односно на његово учење о духовном делању. Међутим и мистичко богословље Евагрија је оставило несумњив траг у делима аве Доротеја. Тако, он сматра да се хришћанско савршенство састоји у стицању Божанске љубави, која човека спаја са Самим Богом, што рађа истинску “гносу”. На тај начин ава Доротеј као да ублажава “антиевагријанску” тенденцију која се уочава у “Руководству” преподобних Варсануфија и Јована.”¹²⁵

Међутим, нећемо се варати: кападокијске “тајне” су онда кад је то неопходно добро “запечаћене” и чак понекад веома говорљиви Евагрије не проговара! Дакле, немамо никаквих сумњи да су Кападокијци у потпуности “забрањили” не само наше “филиокве”, већ и сам први покушај да се о овој теми дискутује и да се било шта “исказује” о непојамним тајнама Божанске Тројице.

Узмимо, на пример, о.Сергија Булгакова. Лично сам му био близак, одржавајући, разуме се дистанцу због разлике у годинама и положаја, и уз извесна богословска разилажења. Учио сам из његових сјајних књига и много тога сам научио (исто као и из ништа мање блиставе “Догматике” мог београдског професора о.Јустина Поповића, без обзира на њихово дијаметрално супротно богословље). Међутим и ову двојицу научника и њиховог “блиског друга” о.Георгија Флоровског ако не сами Кападокијци, а оно несумњиво Евагрије, би осудио због “исказивања”! Било како било, светитељ Василије Велики се није одлучио да “искаже” о исхођењу Светог Духа више од онога што је рекао у својој знаменитој 38. посланици (коју готово нико није схватио).

Вратимо се 38. посланици свт. Василија Великог:

“Не чудите се ако кажем да је једно исто сједињено, и раздвојено, и ако представљамо у мислима, као у неком нагађању, нешто ново и необично, као сједињену раздвојеност, тако и раздвојену јединственост.”¹²⁶

На питање: “Шта је исхођење?” – Григорије Богослов одговара: “Ми не можемо да видимо ни оно што нам је пред ногама, а не да се упуштамо у дубине (βαθεῖς) и да не судимо о природи неизрецивој и необјашњивој.”¹²⁷

¹²⁴ *Gregorie de Nazianze. Discours 27-31 (Discours theologiques) Ed. Par. P. Gallay (Sources chretiennes № 250) P. 96-99; Ава Евагрије, с. 51.*

¹²⁵ Исто, с. 60-61,

¹²⁶ Ер.: 38, Migne, gr. s., t., 32, p. 141; *Спаски, с. 499.*

Спаски, авај, ово није схватио и наставио је своју критику оптужујући Кападокијце за “тритеизам”.

У писму свом брату Григорију (као што се сећамо, то је 38. посланица) светитељ Василије формулише разлику између ипостаси на следећи начин.

“Отац је извесна сила, која нерођено и беспочетно постоји и она је узрок узрока свега постојећег. Сином је све добило битије. Карактеристично својство ипостасног својства Духа је то да се Он по Сину и са Сином спознаје и да од Оца има битије...”

Ево каква је реакција Спаског: “Већ при самом погледу на ову реченицу запањује случајност и неоснованост наведених карактеристика” – и додавши овоме у напомени: “Под овим дефиницијама с извесним ограничењима могао би да се потпише и Плотин.” Спаски ову реченицу потпуно напушта прелазећи на “потпунија својства ипостаси у Василијевом писму Терентију и Амфилохију,” али их не наводи, већ приступа Оригену и његовом утицају на терминологију Василија.

Погледајмо даљи развој ових идеја код светитеља Василија у књизи коју је написао против Евномија.

“Због једноставности и несложености Божанске природе може се допустити да се Суштина Божија подудара са силом (δυναμις). Међутим, ова сила није нешто аутаркично; због изобиља добротe она носи у себи залог даљег саморазвоја. Услед овог изобиља добра цела сила Оца се покренула на рађање Сина и опет сва сила Јединородног се покренула ка ипостаси Светог Духа, тако да се у Духу созерцава сва сила и уједно Суштина Јединородног а у Јединородном се опет поима и сила и суштина Оца.”

Овај цитат очигледно показује због чега су наши тварни појмови неадекватни Творцу; да би се макар како изразила основна мисао о Вечном Богу мора се користити наше тварно време (“покренула се”, “саморазвој” “преизобилна доброта”). Исто је и код светитеља Григорија Богослова: “Јединица се покренула ка двојци и зауставила на тројци” итд. Условност овакве терминологије је позната и опште прихваћена. Управо због тога су Кападокијци, а нарочито Евагрије, тако опрезни у “исказима”. И управо због тога и могу и дужни су да упозоравају на то, али такође и да се одлучују да уколико је неопходно изражавају *познање Тројице* које им се открило. Онај ко ово не зна исто тако добро и дубоко као Евагрије, природно, ништа о томе не може да схвати и скреће с теме, као Спаски, или се враћа у хиљадугодишњи спор. Под покровом условног поимања времена светитељ Василије открива суштину љубави у “саморазвоју силе добра” и у овом *виђењу* узајамне љубави Божанствене Тројице открива суштину и смисао *вечног рођења Сина*. Много је теже прећи на тај начин од узајамне љубави двојце ка “кружењу” Тројичне љубави. Виђење светитељ Григорије Богослов ограђује у одговору на питање о исхођењу и истовремено открива суштину и смисао вечног исхођења као “незадрживе љубави” која се не потчињава никаквој логици (посебно не људској). Ова љубав се у кападокијском богословљу објашњава надлогички, уз помоћ појма “раздељеног јединства” и “сједињене раздељености” (свт. Василије Велики). Као пример за овакву надлогику може да послужи исказ светитеља Атанасија Александријског: **Исхођење од Оца и исијавање од Сина, а исијавање од Сина и јесте исхођење од Оца.**

Оваква је незадржива љубав.

Одговор на питање

Познато је да многе идеје свој настанак дугују некој “Њутновој јабуци”. То се и мени догодило. Било је то 1938.г. у Бристолу у Енглеској. По програму размене студената Југославије и Велике Британије и уз благослов Архијерејског Синода Српске Православне

¹²⁷ Or.Theol., V, Migne, gr. s., 36 p. 141; *Спаски*, с. 499.

Цркве и Поглавара Руске Православне Цркве у дијаспори, митрополита Анастасија, био сам упућен на магистарске студије Лондонског Универзитета.

Студенти су путовали на Божићне празнике по приватним позивима. Мене је позвао англикански свештеник Базил (Василије) Минчин. И њега, и мене су, природно, занимала догматска и богословска разилажења међу нашим црквама. Једно од очигледних питања било је питање о “филиокве” – и као догматски највеће и најзначајније, али и као “случајно” за Англиканску цркву, пошто она у њему није учествовала, већ је просто наследила решење питања од Римокатоличке цркве. Било је, наравно, и много других разилажења, али ми је на души било управо ово, пошто је душа тежила ка јединству “у најглавнијем”.

Отац Василије је подложио традиционални енглески камин, и ја сам седео гледајући огњене језике. Били су ми необични: у Југославији се традиционално користе пећи, а о каминима смо само читали... Мисао ми се и нехотице задржала на невиђеном призору и у некој озарености на “силаску Светог Духа на апостоле у огњеним језицима”, - и све се то излило у молитву за моје гостољубиве домаћине: о. Василија (сада покојног), његову жену Маргариту и њихову кћерку-бебу Маријану. Дете није силазило с мојих колена и радовало се “ђихању”: “иду баке...” – на руски начин. У овој унутрашњој молитви све се слило у једно и одједном је постало јасно у виђењу Сина и Духа у Љубави. Било је немогуће то описати и пренети речима... Јасно сам видео како су се пламенови разликовали један од другог, и како је истовремено тај пламен био јединствен и припадао двама другима, не изазивајући поделу и не сливајући се с другима, при чему се јединство није достигало “са-положајем” појединих огњених језика, већ “улажењем” једног у други при чему један није гутао други и не бивајући сам прогутан.

Гледао сам у ватру и тежња ка поимању тајне Тројичности која је ватрено живела у мени чак и онда када о тој тајни нисам директно размишљао појавила се одједном.

Већ сам писао о томе како сам седећи покрај камина одједном постао свестан да је пламен *жив*, да он *живи* и да у овом свом “*живом животу*” одговара на моје питање о тајни односа Лица Свете Тројице. Размишљајући о “силаску Светог Духа на апостоле у огњеним језицима” одједном сам увидео исхођење. Његова суштина је била у томе што тамо није било наших људских *препрека*, у Богу су се оне *превадале*. Све је било једно: ватре су улазиле једна у другу не раздвајајући се, али ни не сливајући се. Огањ је био један, али су језици били различити и у овом разликовању је било сијање, различито од исхођења, иако је то било једно исто: *сијање је било исхођење, а исхођење сијање*. Трећи огњени језик је сијао у другом, исходећи из првог, и то се *није могло појмити*, али је тако **било**.

Из душе је почела да тече молитва... Бацио сам поглед на гостољубиве домаћине. Све се слило у једно у мојој унутрашњој молитви и затим се јасно показало у *виђењу* Сина и Духа у Љубави. Не могу да пренесем ово речима, то се не може исказати.

Кад сам се вратио у свој богословски колеџ у Чичестеру већ сам знао да је тема моје дисертације одлучена и да о томе нисам ја одлучивао – “Тајна Тројице”. Божијем Промислу је било угодно да тада не завршим ту дисертацију, рат се умешао и све преокренуо, уследио је затвор и логор у комунистичкој Југославији, али сам “радио” на овој теми целог свог преосталог живота.

Проучавајући историју развоја проблема “филиокве” као и вишевековне полемике између хришћанског Истока и хришћанског Запада у вези с овим питањем дошао сам до закључка да су у овом спору о Духу Светом обе стране доспеле у ћорсокак. Немам у виду Цркву, већ богослове. Као што је у време јеванђељских догађаја Христос Спаситељ прекоревало тадашње књижевнике и фарисеје што цеде комраца и гутају камилу (в. Мт. 23, 24), тако је и у овом давном спору дошло до гутања основне истине о Духу Божијем – у *спору о Њему*.

Међутим, постојало је време кад овај спор још није постојао: свети кападокијски оци “невино” нису знали за овај проблем, јер је спор о “филиокве” настао готово 500 година након њиховог земаљског живота. За њих “филоквије” није било “богословска теорија”, већ

тајно-познање (тајновједеније), које се достиже у “умном делању”. “Освајање Духа и душе,” говорио је светитељ Василије Велики, - “јесте... одстрањивање страсти које су је ... удалиле од сродства с Богом. Због тога се онај ко се очисто од срамоте коју је произвео у себи грехом, *вратио природној лепоти, кроз очишћење... вратио је древни облик царском образу,* и само он може да се приближи Утешитељу. И Св. Дух, као сунце, у Себи Самом *показаће ти образ Невидљивог. А у блаженом созерцавању Образа угледаћеш неизрециву красоту Првообраза...*”¹²⁸

Тројственост се изражавала у за наш сложени свет невероватној једноставности односа који су “превладала” сваку преграду, сваку препреку, границу између “ЈА” и “НЕ-ЈА”, иако су се јасно разликовали у самосталном горењу. Ово није било као слово “Т”, трећи пламен није исходио из друга два (*filioque*, о чему сам тада све време размишљао, под знаком питања) и није то био “отворени троугао”: две линије које се разилазе из једног заједничког врха. Сва три огњена језика су била жива, у сталном кретању које никуда није “одводило” и није “одлазило”: трећи пламен је исходио из првог зато што је то била љубав.

Овде је изражена основна богословска идеја светитеља Василија – идеја *повратка некадашњег изгледа*, то јест, човековог стања пре пада у грех. Притом светитељ Василије истиче да се то логиком, разумом, не може схватити: ово је појмљиво само *созерцањем неизрециве красоте*.¹²⁹ *Приближавање Утешитељу* у расуђивањима и споровима о Њему није могуће. Приближавање је могуће само “неизрециво”. И тада ће се у Њему Самом, у Духу Светом угледати неизрецива красота Првообраза – Самог Бога Тројице у *првобитно сазданом човечанству*. Тек тада ће “неизрециво” постати тајанствено “појмљиво”.¹³⁰ Тек тада је и могуће поимање ове врсте: *апофатички*, то јест мистичким удубљивањем у неизрециво, “умним делањем”. Апофатичко богословље се неправилно схвата као “негативно” у буквалном смислу ове речи. Позитивна страна апофатике је *тајновједеније*, “познање” неисканих тајни Господњих.

Постоји мишљење да је светитељ Василије “у учењу о Светом Духу... скренуо с правог пута... да баца сенку на учење... истину.” Ово мишљење је изрекао неки непознати монах, савременик светитеља Василија, којег цитира и оповргава светитељ Григорије Богослов.¹³¹ Али ако отворимо дело самог светитеља Василија, које је написано за његовог друга светитеља Амфилохија Иконијског, видећемо нешто друго: “Молио сам се с народом и славословље Богу и Оцу завршавао сам двојако, час речима: “Са Сином и са Светим Духом”, час речима: “Кроз Сина у Светом Духу”, неки од присутних су се побунили против овога говорећи да сам употребио чудне речи...”¹³² И даље у овом делу под насловом “О Светом Духу” Велики Василије анализира терминологију тадашњег богословља с циљем да докаже једносушност Светог Духа и Сина – с Оцем; он сву своју богословску мисао темељи на свом погледу, типичном за цело кападокијско богословље, о чему смо раније говорили.

Налазимо се пред дилемом: или треба као Спаски да “окренемо леђа” 38. посланици светитеља Василија – *његовом главном тексту о ипостасним својствима*, по речима Владимира Лоског, зато што је Спаски у њему видео “нелогичност”, или да се на основу досетке о “тајнама” Евагрија, као радној хипотези постарамо да пронађемо суштину овог текста уз помоћ светитеља Григорија Ниског и његовог сопственог текста о “непосредном посреднишву” (*μεσितिα*) Сина.

¹²⁸ *свт.Василије Велики. Дела, с. 234.*

¹²⁹ Односно, уз сву незграпност овог термина, “надлогичношћу” или боље речено, апофатички како је то речено код самог свт.Василија.

¹³⁰ Уп. с латинским богословљем, у којем оваквог “првообраза” уопште нема: Адам је прво сам, а затим – у најбољем случају – двојствен, “трећи” се појављује већ “у греху”, након изгнања из раја.

¹³¹ *свт.Григорије Богослов. Дела. Тројице-Сергијева Лавра, 1994.г., с. 647 и др.*

¹³² *свт.Василије Велики. Дела, с. 234 (35).*

Од аве Евагрија знамо да су му свети Василије Велики и Григорије Богослов пренели неке тајне о *познању Пресвете Тројице*. Евагрије ове тајне никад никоме није открио, али можемо да претпоставимо да у њих спада тајна исхођења Светог Духа.

Ништа не знајући о будућим споровима о “филиокве” итд. *сва четири Кападокијца су знала тајну исхођења* пребивајући у *тајном познању Духа Светога* и управо због тога су о Њему говорили *прикривено*. Ово се види из текстова светитеља Василија Великог, Григорија Богослова и Григорија Ниског. И од аве Евагрија знамо да је ова *тајна* била објављена (откривена) кападокијским светим оцима. Ова тајна може бити откривена и нама у нашој смиреној молитви, у нашој тежњи ка стицању Духа Светог, ка савршенству неизрециве “првосаздане лепоте,” ка “граду Бога Живог” о којем је писао преподобни Симеон Нови Богослов.

Ова тајна је као и све догме Цркве, антиномична: ипостасна својства Духа Светог у неизрецивом споју *битија* од Оца (светитељ Василије) с *непосредним посредништвом* Сина (светитељ Григорије Ниски). Сам Дух Свети – *средњи међу нерођеношћу и рођењем* (светитељ Григорије Богослов), *исијава од Сина* (светитељ Атанасије Велики), што и значи – *исходи од Оца* (светитељ Атанасије) *Силом* (светитељ Василије, светитељ Григорије Палама) *Тројичне Љубави у Њеном кружењу* (светитељ Григорије Богослов) у *свој Светој Тројици*.

Њена Суштина је јединствена. Она се изражава у Личностима Светих Ипостаси, у потпуној прозачности Лица и Њиховој Љубави, која и остварује *рођење и исхођење из нерођености*.

Оваква је “апофатика” (негативно богословље) александријских и кападокијских отаца... Али каква је онда њихова “катафатика” (позитивно богословље)? Оно код њих *постоји!* Практично свега две реченице: из посланице Серапиону (4, 1) светитеља Атанасија Великог (Александријског) и из 38. посланице свт. Василија Великог (Кападокијског), што је горе цитирано. Ево их:

“За Духа Светог се каже “исходи” (а не “рађа се”) зато што Он исијава од Сина (Који се рађа)...” (светитељ Атанасије).

“Карактеристично својство Светог Духа је то што се Он по Сину и са Сином поима (спознаје) и од Оца има битије” (светитељ Василије).

Шта ово значи?

Да би се то схватило треба знати смисао “нерођености”, “рођења” и “исхођења” на језику св. отаца.

“Нерођеност” је пунота Божанства, Њен Извор.

“Рођење” је испољавање све пуноте Божанства.

“Исхођење” је саучествовање у овом испољавању.

Дакле, *сва* пунота Божанства је, по речима светог апостола Павла – у Сину.

Сва “недра” Оца су у Јединородном. “Шта онда,” пита светитељ Атанасије, “зар је Дух “брат” Сина или “унук” Оца?” Нипошто ни једно ни друго! О томе треба говорити “богодолично”, а не антропоморфолошки, људски. Дух је као и Син “Светлост од Светлости” – Трећа Светлост у Божанству”... Дух Сина је Светлост од Светлости и у овој Светлости је сва пунота Божанства, зато што је то Светлост Рођења. Реч “исходи” заправо означава: сва пуноћа Божанствености која сија у рођењу Сина. Зато се на грчком не може рећи “и од Сина”, ово “и” је јерес подобосушности, а не истина једносушности. Ми Духа Светог спознајемо у Сину и по Сину, видећи Његово битије од Оца као јединствени акт једносушности Пресвете Тројице!

Много година након оног виђења покрај камина, читајући дела “пontiјског ученика Кападокијаца” аве Евагрија, светитеља Василија Великог, Григорија Паламе и других светоотачких учитеља на неки непознат начин, из дубине своје душе сам осетио да је “тајанствено познање Свете Тројице” за мене постало “показивање (објављивање) богословља” о Сину и Светом Духу у Њиховој уму непојамној, али “умним делањем” појамној Љубави.

Све се у мени тада устремило ка овим Божанственим Тајнама, које нисам могао да схватим, али с којима и у којима ми је било неопходно да живим!

Тамо, у (некада за мене) далекој Енглеској сазреле су у мени некадашње лекције данас покојног старца – владике Антонија (Храповицког) у сада недостижној Југославији. И ту се, у најкритичнијем моменту мог развоја догодила ствар која се одразила на сав мој тадашњи живот.

Мој старији пријатељ, на чији сам позив из Југославије дошао у Енглеску на пост-дипломске студије, Николај Михајлович Зјорнов, позвао ме је да одем у познати лондонски музеј историје природних наука у Кенсингтону. Тада ме је све занимало и радо сам прихватио позив. Оно што сам тамо видео ме је буквално заслепило. Почевши од огромног споменика – статуе Дарвина у седећем положају која је очигледно доминирала музејем. Сумње није било – то је био научни музеј еволуције. Експонати су били толико озбиљни, тако паметно постављени с тако дубоком идејом да сам се... збунио! Раније, посебно тамо у Југославији, све је било јасно: теорија еволуције је научна фантастика, ње нема, постоји само Библија! Али овде се све срушило: “Није ваљда то истина?” ...Нисам веровао својим очима. Није било страшно оно што сам видео, већ *како* је било приказано. Преда мном није била фантастика: скелети диносауруса – по читавој сали – били су реалност, развој врста је изгледао као нешто очигледно... Шта је то? Како могу да се растанем од драгог ми света Божијег, који сам упио у себе покрај ногу мог покојног старца? Како да све то схватим?

Вратио сам се у колеџ... обузела ме је недоумица... засео сам у библиотеку... читао, читао и читао... мисли су ми се ковитлале и ројиле, прекидала их је молитва у очајању... Како? Ко ме? Где је све?

И одједном, у једном од таквих тренутака када ми је било страшно да заувек изгубим овај Божји свет, однекуд ми је синула мисао: “*Ништа не губиш, овај свет постоји, али он није овде; овде је резултат пада у грех, а онај, теби драги свет је тамо...*”

Све то је требало *схватити*. *Треба учити...*

Душа се смирила, молитва је поново потекла. Сетио сам се владике Јована Максимовича, који ми је тада, у 12-годишњем узрасту открио овај *други свет* у који сам се сада враћао не због простог поверења, већ *свесно*. Свесно? Да!

Свесно опкољавање непојамног, које је поново живело у души и владало у срцу представљало је незамисливо мучење.

Седео сам, читао, писао, разговарао, молио се, ридао, плакао, и без озбира на све, непоколебљиво, борећи се, ишао ка свештенству...

Моменат је наступио: деци којој сам предавао веронауку није била потребна само теорија, већ и пракса – богослужење; владика ми је рекао да за њих немају никога осим мене... требало је да одлучим... обоје смо плакали – и жена и ја... То је било 30. марта 1941. године, недељу дана пре хитлеровских бомби.

У тренутку рукополагања – сад већ за свешеника – спознао сам, сложило се, постало ми је јасно..., над Светим Агнецом, нагнувши се над престо незадрживо сам лио сузе налазећи одговор на све у речима молитве светог Василија Великог:

“Сиј Владико, Господи Боже Оче Вседержитељу поклоњајем! Достојно јако воистину, и праведно, и љепо великољепију свјатињи Твојеја, Тебе хвалити, Тебје пјети, Тебе славити јединого воистину сушчегу Бога и Тебје приносити сердцем сокрушеним и духом смиренија словеснују сију службу нашу: јако Ти јеси даровавиј нам познаније Твојеја истини. И кто доволен возглаголати сили Твоја, слишани сотворити всја хвали Твојеја, или повједати всја чудеса Твоја во всјако времја; Владико всјех, Господи небесе и земли и всеја твари, видимија и невидимија, сједјај на престоље слави и призирајај бездни, Безначалне, Невидиме, Непостижиме, Неописане, Неизмене, Оче Господа нашегу Исуса Христа, великаго Бога и Спаситеља, упованија нашег, иже јест Образ Твојеја благости: Печат равнообразнаја, в Себје показуја Тја Оца, Слово Живоје, Бог истиниј, Превјечнаја Премудрост, Живот, Освјашченије, Сила...

Создав бо Человјека <...> и Образом Твојим, Боже, почет, положио јеси јего в Раи Сладости, Безсмртије Живни и наслажденије Вјечних Благ в собљудјенији заповједеј Твојих објешчав јему, но преслушавша Тебе Истинаго Бога, создаваго јего, и прелестију змијевоју привлекшесја, умершчвлена же својими прегрешеними, *изгнао јеси јего праведним Твојим судом, Боже, от Раја в мир сеј*. И отвратио јеси в земљу, от неја же взјат бист, устројаја јему, Боже, спасеније, Самем Христе Твојем...”

Тако се родила ова књига.

Кападокијски персонализам

Шта у датом случају подразумевамо под “персонализмом”? Исто оно што сви понављамо за преподобним Андрејем Критским у првим данима Великог Поста: “Ја разодрало *моју* рајскују боготканују одежду, лежу наг и стијусја”. Кајем се због тога што је *моја* риза поцепана! Срећом, ова молитвена поезија је још увек суштина и живот целе Православне Цркве и никакве теорије нису могле да је заробе и избаце из нашег духовног живота. Она се сачувала захваљујући нашим свецима! Њихова светост је спасила све оно што је изгубљено на Западу и што смо изнели из наших школских учионица.

Основа ове молитвене поезије је у дубоком догматском богословљу светих отаца-Кападокијаца; ова основа је тринитарног карактера. Дубина тринитарног православног богословља, “првобитна доброта (лепота)” светитеља Василија Великог и живот манастира у Кападокији који је он описао има корен у Божанственом бездану Пресвете Тројице, у Њеном Битију, у Њеној Љубави, у Њеном Јединству.

У нерођености Оца,
у рођености Сина,

у исходности (исхођењу) Светог Духа: Ја – Ти – Он – Ми – Ја!

Нема расечености једносушности – постоји разделноличност Љубави!

Такве су основе.

Основа над основама је Литургија светитеља Василија Великог и њен скраћени облик – светитеља Јована Златоуста.

Уђимо у њену суштину – у датом случају мисаоно, али и духовно, премда и не суштински у животу, већ засад само богословски.

Да би се то схватило треба се пре свега укључити у тајну Тројице, максимално откривену у дубинама богословља литургијског текста.

Ову тајну представљају узајамни односи суштине и Личности Божанства... узајамни односи Три Лица Божанства у Божанском Јединству... Другим речима – кападокијско богословље Тријединства.

Богословље Тријединства је по схватању Кападокијаца персоналистичко, за разлику од августиновског и свеукупног западног богословља.

Овај персонализам је јарко изражен у речима Литургије, у њеним молитвама.

Главна молитва Литургије светитеља Јована Златоуста:

Достојно и праведно Тја пјети, Тја благодарити, Тебе поклоњатисја...

Овде је присутан лични однос према Богу. И Бога – у Себи: ...Ти си, Оче, у Мени и Ја у Теби!” (Јн. 17, 21).

“Нерођеност”, “рођеност”, “исходност” – унутар-божански Лични односи љубави.

Отац.

Ти бо јеси Бог неизреченен, недовједом, невидим, непостижим... (Литургија светитеља Јована Златоуста; иста молитва даље).

Ти... Сједјај на престоље слави... Безначалне... Оче Господа нашего Исуса Христа. (Литургија светитеља Василија Великог; главна молитва).

Оче наш, иже јеси на небесјех...

Сви ови лични односи према Оцу Небеском одражавају Његово сопствено, Лично, Божанско, вечно, небеско, беспочетно очинство љубави: *Аз днес родих Тја...* (Пс. 2, 7).

Син.

Такожде сиј, Ти, и јединородниј Твој Син... (Литургија светитеља Јована Златоуста, главна молитва).

Иже јест образ Твојеја благодсти, печат равнообразнаја, в Себје показуја Тја, Оца, Слово живоје, Бог Истиниј, Превјечност, Премудрост, Жизан, Освјашченије, Сила, Свјет истиниј...

Дух Свети.

Јединородниј Твој Син... (Литургија светитеља Јована Златоуста, главна молитва).

...Свјет истиниј, имже Дух Свјатиј јависја, Дух истини, Синоположенија дарованије, обрученије будуичаго наслеђија, начаток вјечних благ, животворјаишчаја сила, источник освјашченија, от Негоже всја твар словеснаја же и умнаја укрепљајема... (Литургија светитеља Василија Великог, главна молитва).

Објашњење:

Све речи које почињу негацијом “не” означавају реалност коју не схватамо разумом, али осећамо духом у узајамном општењу љубави. Нерођеност је пунота Божанства, која нема никакав извор за себе, никакав узрок свог битија, која даје све од себе, извор суштине Божанства; из ове суштине као извора су и Син, и Дух. Извор, који делује личном љубављу Оца и према Сину (рођење) и у Духу (исхођење), и у “деци” – творевина.

А “деца” се обраћају Богу-Тројици свакодневно, на свакој Литургији, у саборном, свеопштем, свецрквеном покајању за свој грех у Рају, за свој грехопад у Адаму, и благодаре Оцу Небеском за опроштај и васпостављање, за снисхођење и узношење на небо:

Ти бо јеси Бог неизреченен, невједом, невидим, непостижим, присно сиј, такожде сиј Ти, и јединородниј Твој Син, и Дух Твој Свјатиј; Ти от небитија в битије нас привел јеси, и отпавишија возставил јеси паки, и не отступил јеси всја творја дондеже на небо возвел јеси и Царство даровал јеси будуишеје.

О сих всјех благодарим Тја, и Јединороднаго Твојега Сина и Духа Твојега Свјатаго о всјех, јаже вјеми и јаже не вјеми, јавлених и нејавлених, благодјјанијах бивших на нас... (Литургија светитеља Јована Златоуста, молитва “Достојно и праведно...”).

Начело Личности у Богу

По православном учењу, као што смо видели, нема безличне суштине у Богу. У томе је основна разлика између тринитарног богословља Истока и Запада, на чему се заснива сав проблем “филиокве”, о чему ћемо касније још говорити. Већ смо рекли да је ипостасно својство Личности Оца – нерођеност. Она садржи лични сусрет са све пуноте Божанске суштине с Божанском Личношћу путем настанка у нерођености рођења и исхођења.

Сетимо се: Отац и јесте “отац” због тога што је извор Обојице, из Њега је све. Сва пунота је од Оца: “Јединица се покренула у Двојицу и зауставила се на Тројици”, по речима светитеља Григорија Богослова. Овим је светитељ Григорије означио “кружење” у Богу (περιχώρισις – грчки светоотачки израз, који изображава Божанско узајамно општење сва три Лица Божанства у љубави). На тај начин се све освећује светлошћу, исијава, нема у Богу ничега тамног и скривеног, све је у потпуности прозрано у узајамној љубави и потпуној откритости једног према другом и једног у другом. “Свјета от Свјета, Бога Истина от Бога Истина”, како се каже у Символу Вере Православне Цркве.

У овој тачки се види веома дубоко догматско разилажење с латинским богословљем у којем Божанска суштина није личносна као у Православљу. У њој се овде види “нека безлична суштина Божија – извешан “заједнички фонд” у којем се испољавају Лица, која, међутим, нису обавезно “прозрачна” једно за друго, као на пример “јединствени почетак у

једносушности Оца и Сина, из Којег исходи Дух Свети”, у складу с догмом Фирентинског Сабора о “филиокве”.¹³³

На овај начин су латински богослови, сећамо се, одговорили на примедбе светитеља Фотија, патријарха Константинопољског, и светитеља Марка, епископа Ефеског о јереси “двуначалија” у Светој Тројици при “филиокве”, односно уз тврдњу о исхођењу Светог Духа и од Оца и од Сина, како се и говори у свим западним симболима вере, како код католика, тако и код протестаната (изузев америчких епископала, који су се недавно на свом сабору одрекли од “филиокве” у свом символу).

Ово се десило управо због тога што Запад није прихватио кападокијско богословље. Управо је оно, богословље Кападокијаца, својим принципом апсолутне личности у узајамном односу Божанствене Сушине и Личности (ουσια и υποστασις) избегло, како јерес аријевства, тако и јерес филиоквизма. Као што је познато, два брата-Кападокијца – светитељ Василије Велики и светитељ Григорије Ниски су спасили Православље од јереси аријевства, прецизно разграничивши грчке термине ουσια (сушина) и υποστασις (буквално: “подсушина”), то јест “дата Сушина”, која се не односи на опште, већ на појединачно (у датом случају на Личност). По њиховом терминолошком правилу, у Богу постоји једна ουσια (Сушина), али три υποστασις, које су јединосушне (ομοουσιος) будући да су истовремено тројичне ипостасно, то јест личносно. Тако су Кападокијци заувек решили догматски проблем тројичности, што је и било прихваћено на Другом Васељенском Сабору у Константинопољу 381. г. уз учествовање њиховог трећег сабрата светитеља Григорија Богослова (упоредите код преподобног Јована Дамаскина “Исповедање православне вере”. “-Тринитарно богословље светог Јована Дамаскина излаже учење, заправо кападокијских светих отаца и развија појам περιχωρισις (кружење), које изражава “триипостасно Божанство”).¹³⁴

Ово догматско терминолошко правило, које је постало догма Васељенске Цркве, а које је сачинило кападокијско богословље у својој целини, на најтеснији начин је повезано с нама већ познатим учењем Кападокијаца “О јединству човечанства” у његовом “првом устројству”, по речима светитеља Григорија Ниског,¹³⁵ односно о стварању у Рају пре пада у грех по образу и подобију Божанственог Тријединства. По квалитету ова два јединства су истоветна: то је једно исто јединство, јединство у множини, које се достиже и које се може достићи љубављу у јединственом организму: Божанственом у Пресветој Тројици и човечанском у Телу Христовом – Цркви, “изабраној у Христа пре збацивања “света”, по Откровењу датом светом апостолу Павлу у Аравијској пустињи, које је описано у посланицама Коринћанима, Галатима и Ефесцима, о чему смо већ детаљно говорили.¹³⁶

Кападокијско богословље је фактички постало, као што смо видели, на Другом Васељенском Сабору, догма Цркве. У потпуности га је прихватила сва Православна Црква у свом васељенском богослужењу, што је једнако Васељенском Сабору, то јест, свој пуности Цркве Христове.

Пошто је целовито богословље, повезано у свим својим деловима, оно је и узајамно зависно: једносушност, тројичност ипостасности, исхођење Светог Духа, Божанствено Тријединство, јединство човечанства у стварању, првобитна доброта (лепота), јединство Цркве, расецање првородних грехом људске природе, по светитељу Василију Великом, разбијеност целог света грехом и његово претварање у “свет овај” с “кнезом света овог”, који нема ништа заједничко са Христом – Творцем света “у првом устројству”, по светитељу

¹³³ *Сергеј Цунер*. Фераро-Фирентинска Унија и узроци њеног неуспеха. Тројице-Сергијева Лавра. Загорск, 1978-1979., с. 97-98.

¹³⁴ The Oxford Dictionary of the Christian Church, p. 753. Уп. Велики енглеско-руски речник. Москва, 1987. Том 1 А-М, с. 300: *circumcession* – “триипостасно божанство”.

¹³⁵ *свт. Григорије Ниски*. “О устројству човека”. Дела. Москва, штампарија В.Готјеа, 1861., с. 144.

¹³⁶ *проф. В.Тројицки (архиеп.Иларион)*. “Тријединство Божнства и јединство Човечанства”. Москва, 1912.

Григорију Ниском, потпуни распад читаве наше васељене због греха, што се толико подудара са свим подацима савремена науке – све ово зависи једно од другог и представља јединствену целину. Ако нарушимо било шта од овога, из ове целовите слике – нарушили смо све! То је мозаик, слика од хиљаду каменчића, као и слика човечанства које је згрешило и које је разбијено на хиљаде делова. По речима светитеља Василија – све има своје непоколебљиво место у процесу спасења света.

Упоредите код светитеља Кипријана Картагинског:

“Господ, говорећи нам да јединство Цркве потиче од Божанствене власти, тврди и говори: Ја и Отац смо једно...” “За светог Кипријана јединство Лица Пресвете Тројице јесте основа Црквеног јединства,” пише проф. Тројицки, “воља Божија је таква да у Цркви сви људи пребивају управо у оном јединству, у каквом од вечности пребивају три Лица Божанствене Тројице...”

Светитељ Григорије Ниски: “Неправилна је употреба речи ако се оно што је нераздељиво по природи наводи у множини, говорити: многи људи, чему ће бити слично ако кажемо: многе људске природе... већ приликом самог стварања човека – целина је названа једним човеком...”¹³⁷

Светитељ Василије Велики: “За Пресвету Тројицу се може рећи... какав појам си стекао о разликовању суштина и ипостаси, пренеси га и на божанске догме и нећеш погрешити...” “Дакле,” закључује проф. Тројицки, “по мишљењу светитеља Василија Великог, људска природа је пре пада у грех била управо образ Божанствене Триједине Суштине. Циљ Цркве и јесте да васпостави ову оштећену грехом јединствену људску природу...”¹³⁸

Ове речи проф. Тројицког понављају основну мисао кападокијског богословља о “васпостављању првобитне доброте (лепоте)”, то јест, човечанства створеног у рају у Адаму, али за разлику од Василија Великог, који у датом случају има у виду личност Адама и све личности његовог потомства (још увек у рају) Тројицки уместо тога говори “васпоставити ову природу оштећену грехом”, користећи у датом случају терминологију блаженог Августина, а не светитеља Василија Великог, што се види из горе наведеног цитата: “Речено о разлици суштина и ипостаси у стварању, пренеси и на божанствене догме и нећеш погрешити.” Светитељ Василије јасно разликује суштину и ипостас (лице). Другим речима, говорећи о “првобитној лепоти” он има у виду “оштећена грехом лица (личности) свих људи у Адаму, који су по речима светог апостола Павла “сви у њему сагрешили”. У Адаму није грешила “природа”, већ личности. “Природа” није “грешила”, већ је била “грехом расечена на хиљаде делова” услед овог њиховог заједничког греха, по светитељу Василију, то смо видели.

Може се, наравно, заједно с блаженим Августином и проф. Тројицким рећи: “оштећена грехом јединствена људска природа”, овде нема јереси, али то неће бити баш оно што је желео да каже светитељ Василије Велики; и управо у овоме се садржи она основна термилошка и фактичка богословска разлика између Василија и Августина и њиховог богословља. Уколико желимо да будемо прецизни треба ово термилошко да разјаснимо. Посебно проф. Тројицки није требало да цитира светитеља Василија тумачећи га касније августиновском терминологијом, то јест, преведећи кападокијско богословље на латинско. Међутим, Тројицки је за то имао озбиљне разлоге, о чему говоримо у одељку о покушајима московских богослова прошлог века да обнове кападокијско богословље у Русији.

Латинско богословље о првородном греху Блажени Августин

¹³⁷ *свт. Григорије Ниски*. Дела IV. Москва, 1862. Авлавију, о томе да “нису три Бога”, с. 111.

¹³⁸ *проф. В.Тројицки*, Нав. дело, с. 361.

Дакле, по питању о првородном греху латинско богословље се битно разликује од кападокијског. По речима једног читаоца, “то је као небо и земља”. Дефиниција је тачна с обзиром на то да Кападокијци стреме ка другом свету, а латињани, као што ћемо видети, све граде на земљи и то на земљи каква је она сада.

Обратимо се непосредно блаженом Августину и његовом делу “О граду Божијем”.

“Није тешко увидети, да је било много боље то што је Бог људски род размножио од једног човека, којег је створио као првог него да је овај род настао од многих. Од животиња је Он једне створио да живе појединачно, да на извешан начин усамљено лутају, да пре свега траже осамљеност као што су: орлови, јастребови, лавови, вукови и њима слични, - друге је створио да теже једни ка другима, да више воле да живе у стадима или јатима, као што су: голубови, чворци, јелени, дивље козе и њима слични. Оба рода ипак није размножио од посебних индивидуа, већ је заповедио да истовремено настану многе. Међутим, човека, чију је природу створио као средњу: између анђела и животиња, тако да је он имао могућност, да ако буде покоран свом Творцу као истинском Господу и ако с трепетним послушањем поштује Његову заповест, пређе у друштво анђела, без посредства смрти достигавши блажену бескрајну бесмртност, а у случају да због слободне воље својом надменошћу и непослушањем увреди Господа Бога свог, буде осуђен на смрт и живи попут животиња као роб похоти и буде осуђен на вечно мучење након смрти – човека је створио само једног и јединственог, без људског друштва, али да би тим самим подстакнуо у њему јачу тежњу ка друштвеном јединству не само због сличности природе, већ и због сродничких веза, па је и жену, која је требало да се сједини с мужем, Њему било угодно да створи не исто као њега, већ од њега самог да би се сав људски род проширио од једног човека...”

“Бог је знао да ће човек згрешити и да ће кад већ буде подвргнут смрти произвести смртно потомство у којем ће се до те мере појачати бесомучност греха, и да ће тако мирније заједно живети животиње исте врсте лишене разумне воље, које је од почетка произвео у великом броју из воде и земље него људи чији се род распространио од једног како би био подстакнут на слогу. Јер никада ни лавови међу собом, ни дракони једни против других нису водили такве ратове какве су водили људи. Али, такође је предвидео да ће мноштво благочестивих људи бити призвано Његовом благодаћу на усиновљење и да ће се након отпуштања грехова и оправдавања Духом Светим сјединити у вечном миру са светим анђелима, када ће бити уништен последњи непријатељ – смрт. Управо ова заједница је требало да донесе корист представом о томе да је Бог људски род произвео из једног човека ради указивања људима на то како Му је пријатно јединство у мноштву...”

Бог је човека створио по Свом образу. Јер је Он таквом створио његову душу којом је човек по уму и схватању превазилазио све земаљске животиње водене и оне које лете, које немају сличан ум. Он је створио мушкарца од праха земаљског и дао му посредством даха душу таквог својства, за коју сам већ рекао, створивши је раније, или тачније, створивши је дахом и одлучивши да је тај дах, који је створио дунувши (јер шта друго значи дунути ако не дати дах?) била душа човекова...”

“У првом човеку, у човеку који је првобитно био створен, почеле су да постоје, иако се још нису биле откриле, али су за Провиђење Божије већ постојале две заједнице, као два града у људском роду. Јер су од њега морали да проистекну људи од којих су једни морали бити присаједињени ради казне друштву злих анђела, а други ради награде заједници добрих...”

“Расуђивање о паду првог човека, или тачније, првих људи, и о пореклу и ширењу смрти међу њима. Јер Бог људе није створио као анђеле, није их створио тако да они и када згреше уопште не могу да умру, већ их је створио таквима да би испунивши дуг повиновања без посредства смрти добили анђеоску бесмртност и блажену вечност, а да им ако не испуне тај дуг смрт послужи као најправеднија казна...”

“Чим је дошло до нарушавања заповести они су се истог часа, лишивши се божанске благодати, постидели због наготе својих тела (1 Мојс. 3, 7). Због тога су смоквиним

лишћем... покрили срамне удове који су пре тога били исти такви, али нису били срамни. Осетили су ново кретање у својој плоти која им се није покоровала као директну казну за своју непокорност. Јер, нашавши лажно задовољство у сопственој слободи и одбацивши служење Богу душа се лишила раније покорности тела; и због тога што је по сопственој вољи оставила највишег Господа, није могла под својом вољом да задржи свог нижег слугу, и ни на који начин више није могла да себи потчини плот, као што би увек могла да чини да је сама остала у потчињености Богу. Јер тада је плот почела да се бори против духа (Гал. 5, 17). С овом борбом се рађамо имајући у себи зачетак смрти којој се тело подвргава кад се лишава свог живота, то јест, душе. Због тога, као што је познато хришћанима који се придржавају истинске католичке вере, чак ни сама смрт нам није наметнута законом природе, по којем Бог није створио никакву смрт за човека, већ као казна за грех; због тога што је Бог, кажњавајући за грех рекао човеку у којем смо били сви ми: “Земља јеси, и в земљу отидеши” (1 Мојс. 3, 19).¹³⁹

Цитати и коментари¹⁴⁰

“Смисао који се повезује с основним тријадолошким терминима ουσια, υποστασις, и *essentia, substantia* се на Истоку и Западу разликовао. Блажени Августин више пута истиче на Западу у то време још увек уобичајено поистовећивање грчких догматских термина ουσια, υποστασις, који представљају синониме латинских *essentia, substantia*. И један и други термин, то јест *essentia* и *substantia* служе у западном богословљу за одређивање суштине Божије. Због оваквог поистовећивања тринитарних термина *essentia* и *substantia* који су се усталили на Западу поимање о ипостасном разликовању у Божанству изражава се нарочитим термином *persona*. Ево због је чега с тачке гледишта западне црквене ортодоксије недопустив израз: “*In Deo – unna essentia, tres substantiae*” (у Богу је једна суштина, три супстанције – Ред.), већ “*In Deo - una essentia vel substantia, tres autem personae*” (у Богу је једна суштина или супстанција, али су три лица – прим.ред.).¹⁴¹

Међутим, и термин који употребљава Августин - *persona*, као еквивалент за источно υποστασις њега самог ни из далека не задовољава, и премда га он користи (посебно у својој полемици с јеретицима) ипак је далеко од мисли да га сматра адекватним за изражавање иманентних односа унутрашњег Божанског живота и даје му чисто негативно значење. Ова терминолошка непрецизност тринитарне догматике блаженог Августина,¹⁴² која у извесној мери зближава у формално-логичком смислу, Божију суштину с Ипостасима и која поистовећује својства Божанске суштине која су заједничка за сва Три Лица са специфичним својствима Божанских Ипостаси природно је могла да ослаби или да помрачи у богословској свести ипостасно својство Оца и Сина, преносећи ипостасно својство Првог на Другог (да се способност Оца да од Њега исходи Свети Дух истовремено припише и Сину). С овом недефинисаношћу и непрецизношћу богословског језика блаженог Августина сједињавао се још један недостатак његове тринитарне терминологије. Ту имамо у виду одсуство у догматском језику Августина, као и других западних црквених писаца пред-августиновске епохе, специјалних термина за означавање исхођења (Светог Духа) као вечног акта унутрашњег триипостасног живота Божанства, и исхођења као пролазног послаништва (Духа Светог) у свет ради освећења твари, у складу са грчким речима *εκτορευεσθαι* и *proi pai*.

¹³⁹ бл. Августин. Дела. Кијев, 1906. г., Део 3. О Граду Божијем. Књиге 12 и 13, с. 277-336.

¹⁴⁰ П.И.Верешчацки. Учење Блаженог Августина, Епископа Ипонијског о Светој Тројици. Казањ. Типографија Совјетских Радничко-Војничких и Селјачких Депутата. (Бивша Централна). 1918., с. 104-1092.

¹⁴¹ Блажени Августин каже: “*Non audemus dicere unam essentiam, tres substantias; sed unam essentiam vel substantiam, tres autem personas.*” De Trinitate Dei I. V, cap. IX, n. 10, Migne, t. 42, col. 918. De Trin. Dei. VIII, IV. 9. Migne t. 42, col. 942.

¹⁴² Употребивши у односу на Лица Св. Тројице термин “*personae*”, бл. Августин додаје: “*Si ita (personae) dicende sunt*” (Уколико их треба тако назвати, ред.). De Trin. VIII, VI, 11. migne, t. 42, col. 945.

Августину за одређивање и једног и другог појма служи исти термин *procedere*. Стога је постала могућа извесна збрка и мешање ова два ни из далека не иста, већ потпуно различита и самостална акта иманентног живота и икономичне делатности Божанства, извесна могућност мешања или премештања пролазних и вечних односа у Богу. Можда из ове термилошке особености западне тринитарне догматике проистиче толико својствено блаженом Августину, као и другим хришћанским писцима Западне цркве, стремљење да се ова два разнородна акта унутрашњег и спољашњег живота Божанства разматрају у тесној вези и међусобној зависности. И заиста, из дела блаженог Августина јасно се види да исхођење Светог Духа као Његово привремено слање од стране Сина Божијег у свет Августин доводи у тесну везу с иманентним откривањем Божанства, тако да он прво разматра као испољавање или као доказ за разумевање другог. Наравно, ова околност је богословску мисао најбоље могла да упуту на *filioque*.

Међутим, богословска традиција Запада у односу на разматрани црквени догмат се није ограничавала само термилошким особеностима, које су, као што је речено, могле да поспеше настанак и развој филиоквистичких представа, како код самог Августина, тако и у пост-августиновском богословљу, које је било под његовим утицајем. Концепција тринитарног догмата и методика његовог откривања који су на Западу постојали и пре Августина са своје стране су могли да на извештан начин буду погодно тле за појаву и утврђивање “филиковизма” код самог Августина.

Источни богослови, а велики Кападокијци посебно, следећи традицију Оригена и плашећи се страшне авети савелијанства приликом развијања тринитарне догме усредсређују пажњу пре свега на моменат ипостасне раздвојености Божанствених Лица и упорно истичу постојање три реалне и самосталне Ипостаси у Богу. Блажени Августин, који није био под утицајем традиције оригеновског богословља и којем је било туђе полемичко интересовање Кападокијаца, је напротив, искусио утицај западне књижевне традиције потпуно супротног карактера. А карактеристична особеност западног богословља приликом излагања тринитарног учења Цркве било је истицање момента истоветности Божанске суштине и извесно затамњивање момента ипостасне тројичности и карактеристичних својстава Божанствених Лица. У потпуном складу с овом основном тенденцијом западног богословља развија своје богословско поимање о Светој Тројици и блажени Августин. Зато он пре свега обраћа пажњу на јединство суштине Божанствених Ипостаси у порођењу с питањем о њиховим карактеристичним особеностима. Одавде потиче извесна непрецизност, неодређеност и колебање његових богословских суђења приликом одређивања Њихових узајамних односа. Осим тога, блажени Августин је имао још и посебне специфично августиновске мотиве да истиче у први план моменат јединства у Богу на извесну штету Његове ипостасне мноштвености и ипостасних особености Божанских Лица и да тиме несвесно и нехотице у извесном степену замагли ову последњу тачку црквеног учења о Светој Тројици.

Полазећи у свом рационално-философском постројењу тринитарне догме од анализе коначног духа човека као образа Бесконачног Духа Августин је природно могао да дође само до појма не о Три Лица Божанства у црквеном смислу ове речи, већ искључиво до мисли о три момента у животу јединоличног Апсолутног Духа по аналогiji с три апстрактне силе или с простим безличним моментима јединично постојеће богоподобне човекове душе.

С тачке гледишта рационално-психолошке конструкције блаженог Августина испоставило се да је Тројица заправо тројица момената у Богу, али не Лица, у црквеном значењу ове речи; на тај начин се испостављало да је “Тројица у Богу”, а не “Бог-Тројица”. Међутим, сам Августин је, наравно, био далеко од мисли да противречи црквеној ортодоксији и желећи да усагласи коначне закључке свог философског мишљења о тринитарној догми с црквено-символичним исповедањем ове хришћанске тајне, он уноси суштинску корекцију у своју психолошку шему, ипостазирајући раније истакнута три момента своје конструкције у Жива и Самостална Лица Божанства. Ово што је речено за нас

је важно и занимљиво због тога што делимично објашњава психолошко порекло филиоквистичких тенденција у богословљу Августина, а кроз њега и у свем каснијем западном богословљу. Јер, као што је очигледно из наведеног, на Западу до времена у којем је живео блажени Августин не само да није била строго формално установљена и опште прихваћена термилошка разлика источних појмова $\theta\upsilon\sigma\iota\alpha$ и $\upsilon\lambda\omicron\sigma\tau\alpha\sigma\iota\varsigma$, већ и у самом богословском мишљењу, посебно захваљујући ауторитету блаженог Августина, Ипостаси у Божанственој Тројици као да се такође претварају у моменте Божанског бића и схватају се као нешто што припада једном истом Божанском бићу ($SUBSTANTIA=ESSENTIA=OY\Upsilon I\Lambda$). Ево због чега извођење Духа Светог као Трећег Божанственог Лица у Тројици с тачке гледишта источног богословља јесте акт Ипостаси Оца, а не Божанског Бића (Суштаства). Међутим, за богословску свест западних црквених писаца захваљујући горе истакнутом зближавању догматских термина и појмова овај акт јесте припадност суштаства ($actus\ substantiae$). Али, пошто је суштина Бога-Оца јединствена и конкретно истоветна, за представнике западног богословља је било потпуно могуће и уобичајено да *filioque* утемеље на једносушности, и с друге стране да у *filioque* виде јак аргумент у корист једносушности.¹⁴³

Исто овако поступа, како нам се чини, и сам блажени Августин којег на то још наводи и полемички интерес – управо, његова догматска борба са западним аријевством. Несумњиво је да је изванредан удео у процесу стварања августиновског *filioque* могла да има и ова противаријевска полемика блаженог Августина.”

Два богословља: Исток и Запад

Историја нам говори о две традиције, два предања, два обреда, две Цркве и два богословља. Ми знамо како су створене несавладиве супротности и препреке између хришћанског Истока и хришћанског Запада и савремени догађаји, на пример, у Босни и Хрватској говоре о крвавим последицама свега овога у данашњим данима. А у питању су богословски спорови!

Довољно је само површно бацити поглед на учење Кападокијаца с једне стране и блаженог Августина с друге, да би се видела озбиљна разлика између њих. Притом треба имати у виду да је и једно и друго било у стању зачетка: јер, то је свега IV век код једних и IV и V в. код других. С обе стране су то семена која ће дати обилну летину: код блаженог Августина – западна схоластика, средњовековље и реформација, код Кападокијаца – свети оци Истока, све до XIV в. - до светитеља Григорија Паламе и почевши од VII в. па све до наших дана, кроз богатство XII в. – обиље литургијског богословља. Притом је асиметрија очигледна: обиље западних теорија и теологумена и њихова навала на источно школско богословље (што смо већ помињали) на Истоку. У ствари, на Западу је неометано текао школски развој западних идеја. Резултат тога је што су свуда “заборављене” кападокијске основе. Међутим, вратимо се изворима.

Док Кападокијци као да се боје да се случајно не удаље од “рајске реалности” или – да после пада у грех – “забораве” рај, блажени Августин спокојно остаје на земљи и чврсто стоји на њој. Он као да не примећује да после пада у грех земља више није онаква каква је била и мирно прелази границу напред и назад, чак ни не размишљајући о пасошу и визи. Код њега се то просто угнездило у подсвести. Парадоксално: све је то изазвано “западним менталитетом”, наслеђем древног Рима, његове цивилизације, римског права и легализма, а богословски – утицајем “од супротног” јереси Пелагија, с којом је Августин водио бесконачне спорове.

Међутим, постоји и несумњиво, понекад несвесно, дубоко сагласје и јединство. На пример, “у првом човеку, у човеку који је био створен првобитно добиле су зачетак две

¹⁴³ Уп.: проф. В.В.Болотов. Предавања из историје древне Цркве. (Историја Цркве у време васељенских сабора). Од. III, с. 38.

заједнице, које се још нису биле испољиле, али су за Провиђење Божије постојале, као два града, у људском роду.”¹⁴⁴ Ово је готово исто као код светитеља Григорија Ниског, иако с извесним нијансама с обе стране:

“Реч Божија рекавши: створи Бог човека, неодређеношћу израза указује на читаво човечанство; јер твари није сада дато ово име: напротив, како каже даља историја, створеном човеку се даје име Адам не као једном, већ као целом роду уопште. Јер треба мислити да за Бога у ономе што је створио нема ничег неодређеног; већ напротив, за свако биће постоји извесна граница и мера одређена премудрошћу Творца...”¹⁴⁵

Зар не означавају исто ове две реченице Августина и Григорија: “Који су за Провиђење Божије постојали... у људском роду” (Августин) – и “Божанским Провиђењем... у првом уређењу... цело човечанство” (Григорије)?

Па ипак, без обзира на ову запањујућу сличност која постоји на први поглед, у главном, испоставља се да је то почетак развоја два може се рећи супротна богословља, западног и источног. А затим – раскол.

У чему је зачкољица?

У Пелагију, као што сам управо рекао!

Без обзира на то што је спор блаженог Августина с њим био наизглед убедљив, сам Августин се после тога променио и никада није превладао, а за њим и читав хришћански Запад, унутрашње пелагијанство. У чему се то огледа? У унутрашњем неприхватању, и због тога неосећању, расечености људске природе и распада целог света до којег је дошло после првородног општељудског греха, што је тако јасно видео и тако пламено осећао светитељ Василије.

Пелагије је био изузетан човек: убеђен, одлучан, снажне воље, сјајан проповедник, блистав писац, такав разобличитељ римског друштва који би у Италији касније вероватно могао да се упореди са Саванаролом. У Риму су за њим ишле гомиле присталица и следбеника. Једна од његових духовних кћери била је Димитријада, којој је написао ватрену посланицу још онда када нико није подозревао да ће постати јересиарх, познат у целом свету и у све векове. Ова његова посланица је готово једино од његових многобројних дела које је до нас дошло нетакнуто и у целини.

У њему тада још нико није открио ништа јеретичко иако је основно *зрно* Пелагијевих ставова постојало, као што се сада види, управо тамо. Пелагијева логика је била једноставна: он је добро знао по себи шта значи сила воље и како човек може да савлада себе. Био је подвижник и умео је да влада собом. И знао је како може да утиче на људе, на пример, на Димитријаду, која ће под утицајем воље одједном оставити све, све своје богатство и раскош, да ће из корена променити свој живот и отићи из света... Он јој је то и рекао у својој посланици, али је то ипак учинио тако да не наруши њену духовну равнотежу и душевни мир:

“Када нешто изгубимо схватимо с каквим смо га осећањем поседовали; жеља за благостањем се открива патњом након лишавања; онај ко га буде лишен и не пати, наравно, и када поседује благостање нема пристрасности према њему.

О, мужу јеванђељски пре јеванђељских правила и апостолски пре апостолских поука. *Учениче апостола!* Откривајући тајна богатства природе ти показујеш шта поседујемо у себи, и учиш какво је благо душе које поседујемо, а не користимо га, и мислимо да немамо оно што у ствари само не желимо да откријемо.

Рекавши тако много о природи, показали смо и потврдили њено благо примерима светаца. Али да ти не би помислила да чињеница да постоје грешници служи ради умањивања значаја природе, користим сведочанства самог Светог Писма...”

¹⁴⁴ *бл. Августин. О граду Божијем., Књ. 12, гл. 27, с. 286.*

¹⁴⁵ *свт. Григорије Ниски. Дела. Москва, 1867., с. 144.*

Пелагију је било јасно да су пороци друштва које је бичевао и у Риму и свуда где је толико пута боравио, били несавладиви због, како се њему чинило, веома једноставног разлога: ови људи су кривицу за своје преступе са себе пребацивали на природу: своју и заједничку свим људима, искварену Адамовим грехом, на природу целог света који је пао у Адаму. Очигледно да је размишљао: “Против овога се треба борити.” И... почео је да се бори. Тако се родила “пелагијанска јерес” која је негирала последице првородног греха у људској природи и у свету. “Адам нема везе с тим,” говорио је овај строги монах у поодмаклим годинама, родом из Британије, “читава ствар је у нашој сопственој злој вољи. Адам је наудио само себи, а не потомцима, он је просто дао лош пример”... Прошле су године док црквени људи, посебно јерарси нису почели да примећују јерес у овим речима. У раним годинама он је био поштован у црквеним круговима. Сабор у Лиди (Диосполу) у Светој земљи, коју је посећивао и где су први пут била примећена његова богословска скретања, оправдао је Пелагија. Он се сретао с блаженим Августином у Ипону, у Африци. Спријатељили су се и блажеи Августин тада код њега није уочио ништа јеретичко. Обојица су тада полазила од себе: док је Пелагије у себи осећао силу воље и знао како му је то помогло да победи себе, Августин је веома добро знао силу благодати, која му је омогућила да победи своју склоност ка греху и да промени живот. То је заиста био сусрет различитих, али сличних путева борбе против греха и зла у себи.

Кад је касније силовити Пелагије (који је испочетка био опрезан) изрекао све што му је било на души и тако натерао људе који су били око њега прво да се замисле, затим да се освесте и на крају – укључујући и Августина – да одговоре, полемика је измакла контроли. Међутим, у свом жару полемике блажени Августин се ниједном није сетио тога да је овај свет поремећен Адамовим грехом, ограничивши се благодаћу (коју је Пелагије наизглед игнорисао) која је човека спасила од Адамовог греха... Тако су обојица остала на истом чисто западном нивоу не укључивши у своје видно поље источно богословље кападокијских светих отаца.

Одбацујући “волунтаризам” Пелагија и његово неприхватање Адамовог греха блажени Августин је кренуо својим, западним јуридистичким путем и створио је основу за разлаз са Истоком, парадоксално се нашавши на истој платформи са својим опонентом Пелагијем. Утицај Пелагија на Западу никада није нестао, без обзира на спорове о првородном греху у чисто западним оквирима.

Руски научник из деветнаестог века А.Кремљовски, који је проучавао пелагијански покрет у својој књизи, коју је издао Казански универзитет, тврди да је пелагијанство представљало израз чисто западних фактора који су утицали на саму римско-италијанску цркву. Он пише:

“Римско-италијанска црква се приклонила пелагијанству зато што су у њу били уткани и одавно припремали терен исти они фактори који су изазвали и сам настанак пелагијанских идеја, управо: настале националне особености западног света које су се испољиле у једностраном преувеличаном погледу на значај слободне воље и испољавање људске делатности, а затим – једнострано усвајање учења источних отаца о слободи воље и несвесно прожимање духом незнабожачког натурализма услед одушевљавања класичним писцима.”

Истражујући историју борбе Цркве против пелагијанства срећемо се са запањујућом појавом: западна, Римско-италијанска црква у овој борби готово да уопште није учествовала. Ниједан од италских епископа није написао ниједан трактат против јеретика и није предузимао било какве строге мере према њима, иако су то директно захтевали царски едикти против пелагијанаца. Истина, римске папе су осудиле пелагијанство, али не треба заборавити да је папа Инокентије осудио само оне који одбацују крштење деце и помоћ благодати Божије, што пелагијанци никад нису одбацивали. Његов наследник Зосима је несумњиво и сам био пелагијанац и осудио је пелагијанце само због страха од грађанских

власти; Зосимини наследници су понављали његове судове у односу на пелагијанце, јер другачије нису смели да делују...

Рећи да су се италски епископи, савременици пелагијанства, пасивно односили према њему јесте мало. Историја сведочи о томе да је веома много епископа отворено саосећало учењу пелагијанаца. Познат је следећи случај. 418.г. папа Зосима је захтевао од италских епископа да потпишу његову окружну посланицу која је осуђивала учење Пелагија и Целестија и њихово учење. “Многи” (plurimi) епископи су одбили да је потпишу и она је била “изнуђена” од многих само под претњом да ће бити лишени катедре. Међутим, на осамнаесторицу епископа ни ова претња није могла да утиче, они су одлучно одбили да је потпишу, разобличили су Зосиму да је изневерио своја ранија убеђења и отворено изјавили, у свом јавном исповедању вере, чврсто убеђење о неповређености људске природе. “Сведочимо,” кажу они, “да је људска природа добра и целовита, као што ју је створио благи Бог. Утврдивши добро природе и благослов и част брака ми доследно одбацујемо природни грех, ма како да се он назива да не бисмо увредили Творца свих - Бога тврдњом да Он може било шта да створи са грехом.”¹⁴⁶

Овакав однос италских епископа према пелагијанству красноречиво сведочи о томе да је на Западу већ био припремљен терен за ширење пелагијанских идеја.

Враћајући се проблемима папе Зосиме, који је био склон пелагијанству А.Кремљовски пише: “Чињеница да је Целестије (истомишљеник Пелагија који је веома раширио његове идеје у разним земљама) пожурио да дође у Рим чим је сазнао да је на римски престо дошао Зосима красноречиво говори о солидарности Зосиме и Целестија у погледу антрополошких питања. Вероватно је да је Зосима слично као 18 италских епископа које је 418.г. протерао због пелагијанских убеђења сам био васпитан у духу пелагијанских погледа на спасење и људску природу. Међутим, пошто због положаја сам није могао да јавно исказује и брани ове погледе, он се трудио да прво макар оправда своје истомишљенике. Затим, кад је постало очигледно да је то немогуће због тога што је на страну афричких епископа стала цивилна власт, он је увидео да је принуђен да се приклони православнима ризикујући да у супротном случају изгуби катедру и буде подвргнут лишавању чина. Овде је било очигледно изневеравање сопствених ранијих убеђења, због чега су га пелагијанци касније и разобличавали. “Римски клирици (са Зосимом на челу), - писали су пелагијански епископи, “из страха од власти нису се постидели да дозволе себи преступ издаје; упркос свом ранијем мишљењу по којем су се на сабрању сложили с “православним” (пелагијанским) догматом, они су касније људску природу прогласили злом.” Занимљиво је да Августин штити Зосиму од оптужби због изневеравања некадашњих убеђења,” истиче Кремљовски.¹⁴⁷

Указујући на промену ставова самог Августина Кремљовски пише: “Августин покушава да докаже да благодат Божија, која се дарује без заслуга није фатум. Ову примедбу Августин покушава да отклони тврдњом да су сви, пошто потпадају под кривицу првородног греха, достојни погибељи. Ако Бог неке спасава то је дело Његовог милосрђа, а ако се, пак, других благодат не дотиче и они гину, испољава се само правосуђе Божије. Сви људи су дужници пред Богом; као што зајмодавац не поступа неправедно ако једном дужнику опрости дуг, а од другог затражи да га врати, тако и Бог једнима може да опрости првородни грех, а од других да тражи да плате за њега... постављају се питања: због чега благодат Божија из масе кривих лица бира управо ова, а не друга? Зар то није лицемерно? Задовољавајући одговор на ова питања Августин није дао,” закључује Кремљовски.¹⁴⁸

“Августин упорно... тврди,” наставља аутор, “да у Светом Писму не може постојати мисао која би противречила учењу о оштећености људске природе у Адаму... треба имати на уму и чврсто се држати,” каже Августин “тога да су “у Адаму сви згрешили.” Кад чак

¹⁴⁶ Libellis Fidei S.I.C. Vide in APP. p. 2 p. 2367: - А.Кремљовски. Историја Пелагијанства и пелагијанска доктрина. Царски Универзитет, Казањ. 1898.

¹⁴⁷ Исто, с. 97-98.

¹⁴⁸ Исто, с. 141.

уопште не бисмо могли да објаснимо начин преношења првородног греха, кад чак ништа не бисмо могли да одговоримо на примедбе против овог преношења ипак треба веровати да она постоји, јер су “у Адаму сви згрешили”. Изразе из Светог Писма Августин се труди,” наставља Кремљовски, “често с очигледним натезањима, да протумачи тако да не противрече његовом погледу на првородни грех, као ни његовим погледима и мишљењима, који из тога проистичу, на судбину деце која умиру без кршпења, и мишљења о благодати. Посебно су очигледна ова натезања,” указује Кремљовски, “у учењу Августина о благодати. Установивши да се Божанствена благодат даје искључиво по Божанској доброј вољи, а никако не по степену способности човека да је прими, јер у последњем случају благодат више не би била благодат, то јест, незаслужени дар Божји, Августин затим на основу Светог Писма доказује безусловну предодређеност и несавладиво дејство благодати.”

Међутим, приликом оцене богословских погледа блаженог Августина не треба преувеличавати ове крајности у његовом учењу, јер оне по правичној опасности Томазијуса, не припадају центру, већ периферији његовог система. “У неоспорном изузетно јасном утврђивању централне идеје, то јест учења о палој људској природи састоји се огромна историјска заслуга Августина за Цркву Христову,” тврди проф. Кремљовски.

Да, одговорићемо Кремљовском, наравно, али уз извесну ограду. Заслуга за Цркву Христову била би заиста непроцењива да ово учење није било “северноафричко”, већ васељенско, да је било сједињено с учењем светитеља Василија Великог и осталих Кападокијаца, који су сачували древну апостолску традицију, или тачније: предање апостола Павла о откровењу које му је било дато у Аравијској пустињи, које блажени Августин, авај, просто није приметио у Светом Писму. Тада његово учење о првородном греху не би било његово учење о палој природи Адама у личној изолацији од његових потомака, а њихово учествовање не би било заслепљено његовом слепом природом коју је предао другима у заслепљеној несвесности без онога што је било, по речима светитеља Григорија Ниског “у првом устојству”, а по речима његовог брата светитеља Василија “у првобитној доброти (лепоти)”; а по откровењу светог апостола Павла – “у нашем изборању у Христу пре стварања света”, већ би “пала природа” била правилно схваћена као потпуни пад света овог под власт његовог “кнеза” који по Христовим речима “во Мње не имат ничесоже”... Тада би све било јасно у западним границама Цркве Христове и не би дошло до страшног “великог раскола” који ни данас није иживљен, после готово читавог миленијума! И не би било “робовања” код нас у Русији под “западним богословљем” које је помрачило, почевши од XVII в. сав истински смисао нашег пада у Адаму и васпостављања у Христу.

Речи светих апостола се цитирају, али без њиховог осмишљеног доживљавања: “у Адаму умиру” они којих још нема у животу, зато што су “само у природи” и у далекој будућности у свету овом, у потенцији, а не у стварности! Како може да умре онај ко још није живео? И како ће васкрснути?

Августиновско богословље је, авај, кренуло погрешним путем и доспело у ћорсокак из којег нема излаза. А с њим заједно и оно руско школско богословље, које је прихватило робовање Западу као догму и скренуло у природни имперсонализам греха за блаженим Августином и читавим богословљем Запада, парадоксално укључујући и пелагијанце!

Ово се најјаче одразило на принципу средњовековне схоластике када је Тома Аквински “запечатии” наш *пали* свет философијом Аристотела као *истоветан са светом који је Бог створио на почетку* и одмах се нашао под дејством закона предодређености природе. Ево шта о томе пише познати црквени историчар, богослов и познавалац философије, професор Богословског факултета у Паризу протојереј Василије Зењковски:¹⁴⁹

“Судбинском чињеницом... треба сматрати учење Томе Аквинског о пореклу света, које је представљало израз његовог основног задатка – усаглашавање садржаја хришћанске

¹⁴⁹ прот. В. Зењковски. О учествовању Бога у животу света. Православна мисао, изд. IV. Париз; в. такође: Руски препород. Њу Јорк-Москва-Париз, 1992-1993, № 60-61. В. Зењковски је такође аутор Апологетике која је издата у Паризу 1957.г. и недавно поново издата у Летонији (Рига, 1992.г.)

вере с учењем о свету које је у своје време развио Аристотел. Одмах треба указати на то да оци Цркве скоро уопште нису разрадили основну тема космологије...¹⁵⁰ Због тога се <...> научно-философска мисао, која нема никаквих руководећих смерница у богословљу држала само за идеју стварања, а у осталом је била препуштена самој себи. Фактички, испоставило се да је у ропству античке философије, - и овде се поново распламсала борба између платонизма и аристотелизма, посебно у вези с питањем о томе да ли је могућ непосредан доживљај натчулног света. Још у XIII в. – златном веку средњовековне културе – оспоравали су један другом могућност утицаја на хришћанску доктрину платонизам чији је представник био Бонавентура (с учењем о непосредном доживљају Божанства) и аристотелизам Томе Аквинског (с учењем о скривености за спознају свега што се налази ван граница чулног доживљаја). Аристотелизам је победио и један од одлучујућих момената било је то што је проучавање природе добило потпуну слободу: *благодат не врши насиље над природом!* Интереси аутономизма природе су већ били толико утицајни да је философска мисао пре могла да се развија ка пантеизму него да посумња у затвореност природног битија у себе...”

“Нећу,” наставља о.В.Зењковски, “сад улазити у детаљну анализу развоја разлагања појмова стварања, почевши од Аквинског, - тим пре што су коначне формуле томизма биле исказане до краја у најновије доба у *неотомизму*, али неколико опаски треба да начинимо.”

“По Аквинског, човека изузетног ума и дара систематске изградње ставова, кобно је било то што је дошао до мисли о *немогућности да се философски одбаца Аристотелово учење о вечности (беспочетности) света...*”

Овај закључак је представљао наставак философије о *непромењивости* творевине (туђе богословљу Кападокијаца), коју су разрадили Аристотел и блажени Августин, а такође је представљао *несвесно изражавање богословља Пелагија о неповређености природе грехом*, како човекове, тако и целог света. Ово је била општа поставка целог западног мишљења после Августина, и што је парадоксално - после Пелагија. Тома би се вероватно веома зачудио да му неко каже да је пелагијанац, али га је управо овај подсвесни доживљај света и довео до *разлагања, опустошавања појма стварања*, како каже Зењковски.¹⁵¹

Зењковски пише:

“Један од коментатора Аквинског, који наводи... тврдњу (Томе): “mundum non semper fuisse fide tenetur et demonstrative probari non potest... mundum icepisse est credible, non autem demonstrabile vel scibile”¹⁵² (*то да свет није увек постојао држи се на вери и не може бити доказано... то да је свет имао почетак јесте вероватно, али се не доказује и није предмет познања – прим. ред.*) – “celebre” (*познати, знаменити*) који се вероватно није плашио да смело и до краја искаже мотиве томизма тврди: “If creation n’est pas a u vrai un devenir, mais relation”¹⁵³ (*стварање није настајање, већ однос, - прим.ред.*).

Због чега употребљавати реч “стварање” ако се ништа “не ствара” ако је потребно само изразити несамосталност света?.. Сам Аквински није говорио ништа о томе, пошто је сматрао да је појам стварања философски неодржив, он га чврсто и категорички исповеда као појам вере. Међутим, неотомисти, тумачећи појам “стварање” у смислу *зависности света* од Апсолута више не уносе у појам зависности ништа осим тога је Бог “први узрок” (*causa prima*) света и свега што се у њему налази...¹⁵⁴

Прот. В.Зењковски тврди да у светоотачком богословљу није нашао никакву космологију осим одредбе о “стварању ни из чега”. Међутим, он је био превише образован, укључујући и дела светих отаца, да га ако не сећање, а оно интуиција не доведе управо тамо где се налази одговор: до све тројице Кападокијаца и неких њихових ученика.

¹⁵⁰ Овде је Зењковски веран богословима тог времена заједничком *заборављању* Кападокијаца и њихове космологије, као и учења о *првородном устројству*.

¹⁵¹ Исто, с. 11.

¹⁵² Sum.Theol. Paris. 1926. I.Q. XLVI Art. 2.

¹⁵³ Sertillange. La philosophie de St.Thomas, V. 1, pp. 253, 266.

¹⁵⁴ Исто, с. 12.

“Акт стварања,” пише прот. В.Зењковски, “не одваја свет од Бога, већ самостална активност природе, унутрашња узрочна повезаност света уопште не означава зтавореност света за утицај Бога. Напротив, разумно је, и чак неизбежно видети у природној узрочно-последичности *тварну форму управо тог динамизма* (овде и даље је курзив аутора), који је својствен акту стварања. Већ су се и древни философи – а међу њима највише генијални Посејдоније – потрудили да утврде у натуралистичкој философији појам “универзалне симпатије”. То што је овај појам код самог Посејдонија био повезан с астрологијом нимало не умањује његову огромну вредност, јер он приближава узрочно-последичне односе у природи и стваралачки динамизам Бога. Зато је занимљиво и поучно то што је у хришћанској космологији, која је уопште мало развијена код отаца Цркве (мало, али како дубоко! – прим. еп. В.), управо овај појам “универзалне симпатије” био прихваћен и добио хришћански израз. Ево колико примера има за то како оци Цркве осветљују унутрашњу повезаност у природи (то јест узрочно-последичне односе) директно је узводећи ка оном духовном начелу које изражава суштину Бога. Ево шта на пример читамо код светог Василија Великог у његовом “Шестодневу”: “...Цео свет који се састоји од разнородних делова Бог је повезао неким неразоривим савезом љубави у јединствено општење и једну хармонију; тако су делови света... сједињени *посредством симпатије*.” Свети Григорије Богослов пише: “...Овај свет стоји чврсто док... не раскида оне *везе љубави* којима је стваралачки Логос (Реч) све повезао.” Сличне мисли налазимо код светог Григорија Ниског; посебно су дубока и значајна мишљења светог Максима Исповедника (чија је космологија, нажалост, до данас слабо проучена).”¹⁵⁵

“Истаћи ћемо још,” пише даље о.В.Зењковски, “две суштинске космолошке идеје код светих отаца. Пре свега код светог Василија Великог у истом овом “Шестодневу” налазимо следећу мисао: “...Тадашњи глагол (реч) (у акту стварања – “нека произведе земља”) и то да је та заповест постала као природни закон и остала на земљи у наредним временима... Иста ова заповест... и данас важи на земљи”. Ово је учење о *дару активности*, која је дата земљи приликом стварања света, - и овај дар активности, који и данас делује повезује свет с његовим Творцем. Међутим, овде су дате основе за хришћанску рецепцију Аристотелове идеје, да се свет креће *ка Богу*. Код светог Максима Исповедника ово кретање света ка Логосу (схваћеном, наравно, не космолошки, већ као Апсолут – Друго Лице Свете Тројице) даје тон свој његовој космологији.”

Учење о “везама љубави” које повезују свет морало би на нов начин да нам осветли унутар-природне узрочно-последичне везе и да ослободи од оне *огрубелости*, која је довела до учења о потчињености света “механичкој узрочно-последичности” (узгред буди речено, учење о гравитацији целог света које лежи у основи небеске механике Њутна није ништа друго до *замагљено учење о симпатији целог света*). Представа о томе да је управо механичка узрочно-последичност основни тип везе између појава природе, не само да обједињује природу, већ у суштини води ка акосмизму, ка “развештаствљењу” (дематеријализацији) света, ка губитку осећања *живота* у природи. Сада се све чешће у науци враћају ономе што се може назвати биоцентричном космологијом, ка ширењу појма о стваралачкој еволуцији на цео свет.

Наука има све што јој је потребно за проучавање света ако правилно схватамо истинску активност у свету, то јест, ако признајемо да у свету постоји двострука узрочно-последичност – емпиријске узрочно-последичне везе и корени ових веза у “целини” и у супстанцијалној основи света, његовој идеалној “суштини”. Проучавање природе обавезно мора да усходи ка *метафизици* света – и овде још увек остајемо у границама тварног света, не света који постоји сам по себи, већ света који је Бог створио. Али не само да се у акту стварања Бог “додире” са светом, постоји трансцендентални план, она *creation continue*, о

¹⁵⁵ Овде се о.В.Зењковски позива на свој рад “Проблем космоса у хришћанству”. Зборник “Живо предање” (Православна Мисао № 3).

којој је говорио Декарт, оно “чување света” и благодатни Промисао који свету даје живе силе. Ово учествовање Бога у животу света уопште не укида и не гуши самсвојну активност света, него је само надомешта. Зато је и могућ мистички доживљај природе, доживљај Божије светлости у свету,¹⁵⁶ - природа се заиста дотиче са сфером Апсолута, што и опажа такозвана “натурална мистика”...

“...Ова мистичка “узрочно-последичност”, ова активност Бога ван граница света и унутар њега, коју ми не опажамо, ни у чулној спознаји, ни у усхођењу ка идејама у битију, ипак је откривена нашем духу у оном његовом средишту које Библија назива “срцем”. Ову делатност Бога у свету осећа цео свет, а људски дух, како је надахнуто говорио велики источни мистик свети Исак Сириј, је у стању да се приближи доживљају “пламена ствари” – оној граници, истински огњеној, где се свет додирује с Богом.”¹⁵⁷

Овакво је прозрење руског мислиоца и богослова у иностранству, научника и свештеника, који је тако много давао, у току многих година, руској црквеној омладини и руском и иностраном друштву у Француској у чијем је окружењу био.

Као што је већ истакнуто, дубина његове интуиције и знања довела га је толико близу тајни кападокијског богословља, да је без обзира на припадност генерацији и круговима богослова, који су се историјски нашли далеко од кападокијских богословских основа, могао да дође до Кападокијаца и пришавши им веома близу, да осети и изрази суштину њиховог богословља.

И заиста: целовитост света, његова идеална суштина као основа, савез љубави у универзалној симпатији света док не раскине (у паду у грех) везе љубави којима је стваралачки Логос (Реч) све повезивао, за разлику од чисто емпиријског доживљаја света, и у вези с тим његова “двострука узрочно-последичност” – све ово описује кападокијско богословље “с друге стране” и супротставља га богословљу Аквинског, који *се чврсто и снажно укорењено на земљи* онаквој каква она јесте у паду у грех, без признавања њене “покварености”, у духу Августина с једне, и Пелагија с друге стране.

Оваква су два богословља, на Западу и на Истоку, супротстављена у јасној свести професора, мислиоца и богослова оца Василија Зењковског у Паризу, у свеоружју европских знања, православног апологете *par excellence!*

Оваква је анализа проучавања његовог чланка: - јасна свест о дубокој разлици између духовног доживљавања живота: *детерминисаности узрочно-последичности земље с једне стране, и натчулног доживљаја неба, с друге: западна схоластика и свето Православље.*

Кападокијско богословље у Литургијској поезији

Поезија је увек надахнуће. Наравно, надахнућа има разних: ко надахњује и чиме ће надахнути? И знамо за разнолике “музе”: није свака муза иста! Литургијска поезија је, посебно у нашем, источном хришћанству, свеобухватна: она моћно обухвата све облике богослужења и заједно с црквеним појањем ствара атмосферу која нас изводи из овог света. Управо ово је њено особено сврсисходно надахнуће Божије.

Улазиш у храм... “Закаснио сам!”... – Никад није касно... Душа се ослобађа испразности и гунгуле и погружава се у нешто тако и далеко, и блиско, рођено... *Иже херувими тајно образујушче...* Свет херувима, невидљивих, који ипак могу да се осете, који улазе у цело твоје биће, чији ти постајеш *образ* и ови образи се сливају у једно: херувими и ми смо заједно: *образујушче*. И већ си у другом свету. Каквом? – и *Животворјашчеј Тројициј*е *Трисвјатују пјесан пријевајушче...* у Тројичком свету! **Тријединство!** Ево поетског примера типичног кападокијског богословља: **духовни реализам тријединства!** И на небу, и на земљи!

¹⁵⁶ Ово је основни тоналитет у доживљају света у Православљу. Богословско откривање ове идеје је повезано с учењем свт. Григорија Паламе.

¹⁵⁷ *прот. В. Зењковски*, нав. дело, с. 23-26.

Овде је умесно рећи нешто о преподобном Сергију: о његовој *тројичкој поезији* у животу. Животна поезија је јача од литерарне: она је “поезија у бојама”, увек и сликовита и свепобедничка. Посебно, ако је укореењена, као код преподобног Сергија, у Тројственој Љубави када човек живи у образу *Пресвете Тројице првосазданог човечанства* чудом Божијим га уносећи са собом у наш грешни свет.

“У лику руских светаца који стоје пред престолом Свевишњег нарочитом светлошћу блиста преподобни Сергије - велики игуман Руске земље.

Промисао Божији нам је од мајчине утробе у њему указао на служитеља Свете Тројице. Њој је он посветио свој први храм у честарима радоњешких шума, да би се “гледањем на Божанствену Тројицу побеђивала мрска неслога света”, да би се савладале поделе и непријатељства. Претрпевши у пустињи жестоку борбу с духовима злобе, преподобни је стекао дубоко смирење и сам је постао храм Свете Тројице примивши одозго Божанску благодат, која је ка њему привлачила људе, покоравала непријатеље, окупљала Русију око њега.

Због грехова међусобних крвопролића Русија је пала под ударцима монголске орде. Мрак духовне чамотиње се на више деценија спустио на нашу отаџбину. Људи су губили веру у добро, затворили су се у своју несрећу и огорченост. То је било време дубоке духовне неслоге.

Преподобни Сергије је помогао Русима, који су пребивали “во тамје и сјени смртњеј” да се загледају у своје помрачено срце и да угледају тамо зраке оне благодатне светлости којом је сам блистао. Успео је да васкрсне духовне и моралне снаге народа, јер је у срцима оживљавао оно главно чиме је човек призван да живи, - веру у Бога. С именом преподобног наш народ је увек повезивао свој духовно-морални препород, који је учино могућим државни препород. Захваљујући животном подвигу светог Сергија Русија је у XIV век ступила преображена.

У људима као што је преподобни Сергије су корени Свете Русије. “Човек који је једном удахнуо такву веру у друштво,” говорио је руски историчар В.О.Кључевски, “који му је дао да живо осети у себи присуство моралних сила, које оно у себи није ни очекивало, постаје за њега носилац чудотворне искре која је у стању да запали и позове на дејство ове силе увек када оне постану потребне, када се покаже да су недовољна лична свакодневна средства народног живота... Морално богатство се огледа у броју споменика дела на опште добро, споменика делатеља, који су унели највећу количину добра у своју заједницу. С њима се сраста морално осећање народа; они су његово плодно тле; у њима је његов корен; ако га од њих откинете – оно ће увенути као покошена трава. Капија Лавре преподобног Сергија ће се затворити и кандила над његовом гробницом ће се угасити тек онда када протраћимо ову резерву без остатка, не допуњавајући је.” Испоставило се да су ово пророчанске речи. Деценије атеизма и пропаганде лажних политичких идеја, одвајања од сопственог историјског сећања довели су нашу Отаџбину у духовни и економски ћорсокак. Ради препорода потребно је да се вратимо отачким коренима; треба да се од наших светих отаца учимо трпљењу, љубави према Богу и ближњима.¹⁵⁸

У овим речима Патријарха Алексија II о преподобном Сергију открива се тајанствена веза људи с другим светом, с првобитним стварањем у *Образу Пресвете Тројице* и првородним грехом у *Адамовом паду*. Прво је дошло на ову земљу по *неизрецивој вољи Божијој*, друго – по *ђаволском лукавству* и међусобним борбама кнезова у Русији. Преподобни Сергије је Образом Пресвете Тројице распршио сва ђавоља лукавства *лепотом свог живота, која се поетски одразила у мноштву књижевних и уметничких споменика*

¹⁵⁸ *Његова Светлост Патријарх Московски и целе Русије Алексије II*. У књизи посвећеној преп. Сергију Радоњешком, поводом јубилеја - 600 година од његове блажене кончине. М., 1992.

*Русије, почевши од његовог драгоценог житија, које је написао ученик који га је блиско и лично познавао, - преподобни Епифаније.*¹⁵⁹

За поезију се понекад каже, нарочито од средине прошлог века, да удаљава од стварности. У прошлом веку је ова оцена била *позитивна*, а у наше време је насупрот томе, *негативна*: “Не желимо, веле, никуда да идемо, нама је и овде добро...”

Пре неколико година држао сам курс предавања на Православном богословском факултету у Берклију, у Калифорнији. Тема је била слична теми ове књиге. Један од студената се пријавио да одржи предавање са своје тачке гледишта; позвао сам га. Одговарао је на моју мисао која је управо наведена овде, о улози поезије (“херувимска песма”) за *савременог младог Американца типичном* (независно од религиозних погледа!) тврдњом да је поезија по самој својој суштини – “митска”, да она не само што “одводи” од стварности, већ је сама још више *нереалност*.

С оваквим уводом прелазим на основну тему.

Религиозна поезија је пре хиљаду и по година, посебно у Византији, била као наивно дете, једноставна и непретенциозна; као огледало је одражавала стање душе у одушевљењу новом религијом, која ју је тада задивила. Данашњи критички однос према поезији на њу не може да се примени. Ако желимо да будемо поштени морамо је разматрати као поштени предајник *духовне реалности*. Она није умела “да измишља” (као у наше време).

Пред нама је, на пример, истакнути религиозни песник тог доба (један од најубеђенијих Кападокијаца) светитељ Григорије Богослов. Његова поезија се од прозе разликује по унутрашњем искреном, дубоком изразу *истинског религиозног искуства и осећања... и скривених личних осећања у уметничкој форми небеске лепоте.*¹⁶⁰

*Научио ме је Дух о светозарности анђеоској, како првој, тако и последњој. Али је и овде она нашла меру. И ова мера је Бог. Онолико колико се неко приближава Цару толико постаје Светлост, а с просветљењем стиче и Славу...*¹⁶¹

У поезији је Велики Григорије као стилиста превазишао самог себе. А ево надахнуте песме непознатог аутора, која је написана пре њега, и која му је можда послужила као узор:

*Свјете тихиј свјатија слави Безсмртнаго Оца Небеснаго, Свјатаго Блаженнаго, Исусе Христe! Пришедше на запад солнца, видјевше свјет вечерњиј, појем Оца, Сина и Свјатаго Духа, Бога. Достојин јеси во всја времена пјет бити гласи преподобними, Сине Божиј, живот дајај, тјемже мир Тја славит.*¹⁶²

У том истом стилу, али знатно касније (у осмом веку) у чину погребња свештеника преподобни Јован Дамаскин пише своју знамениту песму која се пева на сахрани, и која очигледно одише кападокијским богословљем.¹⁶³

*Тљенији како бихом, нетљениј образ носивше, и дуновенијем Божественим безсмртнују пријемше душу, смјешени бивше, јакоже писано јест; како же преступихом Божија повеленија; О чудесе! Како сњед жизни оставше, јадохом сњед ходатајцу горкија смрти; како преличени лишихомсја жизни Божественија; прочеје возопијим Христу: јегоже преставил јеси, во дворјех Твојих всели.*¹⁶⁴

¹⁵⁹ Житије преподобног и богоносног оца нашег Сергија, игумана Радоњешког Чудотворца и похвална беседа њему упућена, које је написао је његов ученик Епифаније премудри, преведени су са црквено-словенског при Свето-Тројицкој Сергијевој Лаври. 1908.г.

¹⁶⁰ *свт. Григорије Богослов*. Дела у два тома. Свето-Тројицка Сергијева Лавра, 1994.г. (Песме, с. 19-408)

¹⁶¹ Исто, с. 31.

¹⁶² Песма на входу на вечерњи.

¹⁶³ в. А.К. Толстој. Јован Дамаскин. Поема.

¹⁶⁴ Велики требник. Библиотека МДА № ЦТ 9819, с. 144. (старо непознато издање, в. такође у обичном требнику у чину погребња свештеника). Превод: “Како је могло овако нешто да се догоди: да носећи у себи нетрулежни образ одједном постанемо трулежни? Као што је написано: нарушили смо Божију заповест! Какво је то чудо: како је тако нешто могло да се деси? Како смо могли, оставивши храну Живота да поједемо храну – посредницу љуте смрти? Како смо, преваривши се, могли да лишимо себе Божанског Живота! Шта сад? Замолимо Христа: онога кога си извео одавде, усели у дворце Твоје!”

*По образу Твојему и по подобју создавиј в начале челоѵека, в раји поставил јеси владјети твојими тварми: завистију же дијаволеју прелстивсја, снеди причастивсја заповједјей Твојих преступник бив. Тјемже паки в земљу от неја же взјат бист, осудил јеси возвратитисја Господи, и испросити упокојенија.*¹⁶⁵

*Почел јеси образом Твојим, рук Твојих, Слове, созданије живопосав бо в вјешчественом зраије, умного сушчества подобје: јегоже и причастника мја поставил јеси, положив на земли началствовати тварем самовластијем, тјем же Спасе, раба Твојего в стране живих и в скинијах праведних упокој.*¹⁶⁶

Ове три погребне стихире светог Јована Дамаскина излажу древно предање о стварању сваког човека у рају пре пада у грех, и да у то не би било никакве сумње, у првој стихире се говори у име свих “нас”, у другој, - у име “човека”, а у трећој у “моје” име.

Не само кападокијски оци, већ и многи други (међу њима је био и блажени Августин) обраћају пажњу на “збирни” смисао назива *човек* у библијском тексту првих глава Постања, за разлику од личног имена *Адам*. Сви они сматрају да се реч човек користи да би се означило “човечанство” у целини.

Иако су ове стихире очигледно поезија, оне никако не могу бити прихваћене *само* као поезија, и *због тога* удаљавање од стварности, што неки то чине када је, на пример, у питању преподобни Андреј Критски, о чему ћемо говорити нешто касније.

Настављајући размишљања исказана о поезији додаћемо да многих, за нас уобичајених, појмова везаних за поезију у то доба није било: ни “романтизма”, ни “соцреализма”, ни “рок-поезије” итд. Говорећи о нашој православној поезији можемо да се бавимо само двама врстама такве поезије: “апстрактном” (Григорије Богослов) и “литургијском” (Јосиф Песмописац), по терминологији Кападокијаца “*практичном*”. “*Практична*” поезија је са своје стране могла бити “*келејна*” и “*саборна*” (богослужбена, литургијска). Било би грешка окарактерисати древну религиозну поезију, нарочито православну, на савремен и модернистички начин. Тиме заиста вређамо оне наше “далеке” песнике.

Ово помињем због тога што сам таква размишљања чуо и у Америци, на Берклијском универзитету, и код нас у МДА, у дискусијама после мојих предавања: “Хм, да! Па то је – поезија” (односно “мит”, “фантазија”, “нереалност”!).

Након што сам ово рекао прелазим на наш литургијски живот данас.

Православни верник ће се сложити са мном да је “живот” за нас пре свега: *да, живот*, нарочито у храму. И за озбиљног књижевног критичара или историчара *литургијска поезија је истинска реалност*, коју желимо објективно да проучимо.

Пређимо онда на такво изучавање поезије Великог поста.

Великом посту је својствена сопствена, посебна “отачка” мисао. Можда је тако било замишљено у XII веку, као што неки сматрају, а можда и много раније, али касније вероватно није. Ова мисао има сотериолошки карактер: *мисао о спасењу; понавља се историја нашег спасења*, али не просто “написана у књизи” или приказана на сцени (као што су древне мистерије на Западу биле својеврсна позоришна представа), већ изображена у литургијском животу, у поетској молитви у храму, са свом силом фактичког *духовног* реализма. Овај реализам нас подсећа да смо, по речима светог апостола Павла, “гости и дошљаци на земљи” (Јевр. 11, 13), који траже своју отаџбину из које су протерани због свог греха, по речима светитеља Василија Великог у његовој Литургији. Ова “литургијска представа” пролази кроз

¹⁶⁵ Исто, с. 143. Превод: “Сздавши на почетку, по Твом образу и подобју човека, ставио си га у Рај, да би владао оним што си створио, али он, преваривши се завишћу ђавола и окусивши (забраћену) храну, показа се као преступник Твојих заповести, због чега си га Ти, Господе, осудио да се поново врати у земљу, из које је био узет и да измоли (себи) упокојење.”

¹⁶⁶ Исто. Превод: “Удостојио си Твојим, Речи Божија, Образом, створење руку Твојих, изобразивши у материјалном облику подобје умног бића, којег си ме и учинио причесником, ставивши ме да с пуном влашћу господарим творевином Твојом, зато (ме), Спаситељу, у земљи живих и у с таништима праведних упокој.”

цео пост од последњег дана пред покладе до Страсне седмице и Ускрса, у току “десетине године” (десети део иметка, који се давао Богу), по речима *синаксара на покладе*. У суштини, може се рећи да тако пролази и цела црквена година због тога што у храму ми све време, у овом или оном догађају црквене историје: од “месопуста” (кад се завршава “све бивше” – Страшним судом Христовим у Његовом Другом доласку) па до “сиропуста” (с тим да поново “све почнемо из почетка” на дан “изгнања из Раја”, - последње недеље пред пост – за целу следећу годину).

У свему томе, осим поезије, постоји и *историја*, - сведоче они безимени свети оци који су све то у својој литургијској пракси тако “замислили”. То лако можете да нађете у истом овом *синаксару* (у опису овог или оног празника или поста) где се врло прозаично и фактички све објашњава и завршава. Да нико не би помислио да у литургијској поезији нема *фактичке историје* синаксар објашњава:

“Конец всјех празников полагајетсја ниње, и он всјех будет по нам конечниј. Подобает бо смотрјети, јако в будушчују недељу – начало мира, и самоје от раја паденије положат Адамово. Настојашчиј же – всјех днеј конец, и миру самому...”

*Понеже бо питавшесја изгнахомсја из Едема, и под судом бјехом и кљатвоју: посему zde настојашчиј положисја празник и јако хошчем в другују недељу – Адамом, по образу Едемскому изгнатисја дондеже Христос пришед паки нас возведет к Рају.”*¹⁶⁷

По правилу, ниједан синаксар нико није потписао, и нико не зна када га је и ко саставио. По установљеном предању и традицији синаксари свих празника и посебно важних дана чувају се и брижљиво пазе већ много векова. Иако синаксар не може да се разматра као историјски документ, он је извор многих занимљивих, историјских, црквених, уставних и свакодневних података и информација. У датом случају синаксар месопусне недеље категорички потврђује поглед кападокијског богословља на то да смо сви били створени у Рају и протерани с Адамом из Раја на ову земљу. Као што сви знамо, обе недеље покладе – и месопусна и сиропусна су заиста празници, као и цела недеља покладе. Синаксар потврђујући ово, ту чињеницу приписује томе што је Адамово прогонство положило *“темељ свету на овој земљи и очекивању спасења у Христу”* кад ће нас Он *“поново узвести у Рај”*. То о чему говори овај уникални синаксар има за нас принципијално значење: *почетак нашег света уопште није “творење” које је већ било у Рају, пре пада у грех, који је потпуно изменио наш створени свет, где је све било “добро веома”.* Сад то није то, сад (тек сад!) почиње **његова историја**. Овај текст очигледно сведочи, како о *својој дубокој древности*, тако и о древности свог појављивања у Триоду (књизи великопосних богослужења). Само у светлости његовог сведочанства треба разматрати (с тачке гледишта кападокијског богословља) ова богослужења, посебно Велики покајнички Канон преподобног Андреја Критског: **великопосни пут повратка у рај**.

Као што видимо у синаксару покладе, црквена година празника пасхалног циклуса (Триод посни, цветни и Пасхалија – са свим недељама (у смислу недеља као дан године) почиње након изгнанства Адама из Раја (сиропусна недеља), а крај године се празнује недељу дана пре тога (покладе). Храна која се користи у току покладе симболизује “рајску храну” пре пада у грех (и након васпостављања у спасењу). Палачинке - древни пагански симбол пролећног сунца – у хришћанству су постале образ “солнца правди” Христа. Нова богослужбена година почиње у последњу недељу пред Велики пост, која се назива “прошченоје воскресеније” и симболизује покајање због изгнанства.

¹⁶⁷ Триод Посни. Изд. Московске Патријаршије. Москва, 1992., с. 30. Превод: “Данас се завршавају сви празници, зато што је и он за све (празнике) – последњи. Треба имати у виду да је следеће недеље почетак света и да ће се вршити спомен и на сам Адамов пад из Раја, а да је данашњи – крај свих дана.. Осим тога, пошто смо због хране били протерени из Едема, и били под судом и клетвом, данас је одређено да буде празник, а по жељи, и следеће недеље, приликом изгнања Адама по Едемској причи, док нас Христос дошавши *поново* не узведе у Рај.”

Тог дана ће нам Црква говорити, по речима учесника, о самом Адамовом паду и свих нас у њему. У поетској форми учесник (аутор канона *сиропусне недеље*) Христофор Протосинкрит ће нам исказати своја осећања.

Пјесан 1.

Грјади, душе моја страстнаја, плачи твоја дјејанија днес, поминајушче первоје обнаженије во Едемје, им же изгнана јеси от сладости, и непрестанија радости.

О многого благоутробија и шчедрот, Создатељу твари, и Творче всјех, от персти оживив мја прежде, заповједал јеси пјети Тја со ангели твојими.

Ради богатства благости, Ти садиши Создатељу и Господи, рајскују сладост во Едемје, повељеваја ми наслаждатисја красних и слатких, и немимотекушчих плодов.

Уви мње, душе окајанаја, сушчих во Едемје насладитисја пријала јеси власт от Бога, не јасти же вједенија плода повелена била јеси: вскују преступила јеси закон Божиј;

Богородителнице Дјево, јако Адамова дшчи по роду, по благодати же Христу Богу родителнице, мене изгнанаго от Едема ниње воззови.

Пјесан 3.

Змиј ластивиј некогда чести мојеј позавидјев, пошепта лестију Евје во уши, от неја же аз прелстивсја изгнан бих, уви мње, от лика жизни.

Руку простер дерзостно вкусив древа разумнаго, јегоже повеле мње Бог никако же причаститисја, и Божественија Слави отвержен бих горце.

Уви мене, страстнаја моја душе, како не познала јеси прелести; како не ошчутила јеси лашченија, и зависти вражија; но помрачиласја јеси умом, и преступила јеси заповјед Создатеља твојега.

Упованије и Покров мој, Чистаја, обнаженије древље покрившаја једина падшаго Адама, рождеством Твојим Чистаја, в нетљеније паки облечи мја.

Пјесан 4.

Чести сподобихсја аз страстниј, от Тебје Владики во Едемје, уви мње, како прелстивсја, и дјаволом позавидевсја, отвержен бих от лица Твојега;

Мене ридајте ангелстији чиновје, раја доброты, и садов тамошњеје благољепије, прелстившагосја злополучно и Бога отвергшагосја.

Луже блажениј, садове богосажденији, Раја красото, ниње о мње слези проливајте, от листов, јакоже от очију, обнажењем и страњем Слави Божија.

Не ктому вижу Тебе, ни наслаждајусја преслаткија Твојеја и божественија свјетлости, всечестниј рају: наг бо повергохсја в земљу, прогњеваја сотворшаго.

Свјатаја Владичице, отверзшаја раја врата всјем вјерним, јаже Адам закључи преступленијем иногда, врата милости мње отверзи.

Пјесан 5.

Позавидјев древље мње враг, в раји благополучна житија человјеконенавистник, в видјенији змија мње запјат, и слави присносушчнија, страна мја показа.

Ридају и плачу душеју, и очесем ишчу множества слез прилагати, јегда воззрју и познају моју наготу, јуже имјех от преступленија.

От земли создан бих рукоју Божијеју, паки же возвратитисја в земљу аз страстниј слишах: кто мене не восплачет, отриновеннаго от Бога, и Едемом ад измјенившаго.

Чертог Слави Тја тајниј вси возвјешчајем вјернији, Богородителнице Всенепорочнаја. Тјемже мољу Тја Чистаја: испадшаго мја чертога рајска, својствена сотвори.

Пјесан 6.

Одеждеју мја облекал јеси Боготканоју Спасе, во Едемје, јако Благоутробен: аз же Твоју преступив заповјед, вјеровав ластивому и наг видјехсја окајаниј.

Душе всестрастнаја моја, удалиласја јеси от Бога, невниманијем Твојим рајскаго лишиласја јеси насладженија, от ангел разлучиласја јеси, во тљу ввеласја јеси; о паденија!

Помилиуј, ушчедри Вседержителу Боже, Твојеју руку твореније, не презри мене, мољусја Блаже, отлучившаго себе самаго от лика ангел Твојих.

Марије, Богозванаја, Госпоже всјаческих, јако рождшаја Господа Царја всјех и Избавителя, пленена мја сушча от рајскија слави, воззови.

Кондак глас 6:

Премудрости Наставниче, смисла Подателу, немудрих Наказателу, и нишчих Заштителу, утверди, вразуми сердце моје Владико: Ти дажд ми Слово, се бо устње моји не возбрау, во жеже звати Тебе: Милостиве, помилуј мја падшаго.

Икос:

Сједе Адам тогда и плакасја, прјамо сладости Раја, рукама бија лице, и глаголаше: Милостиве, помилуј мја падшаго.

Видјев Адам ангела изринувша, и затворившаго божественаго сада двер, воздохнув велми, и глагола: Милостиве, помилуј мја падшаго.

Споболи Рају стражатељу обнишчавшчему, и шумом твојих листвиј умоли Содјетелу, да не затворит тја: Милостиве, помилуј мја падшаго.

Рају вседобродјетелниј, всесвјатиј, всебогатиј, Адама ради насаждениј, и ради Еви закључениј, умоли Бога о падшем: Милостиве, помилуј мја падшаго.

Пјесан 7.

Владичествуја всјеми вјеки Господи, создавиј мја волеју Твојеју, завидена мја ластивим змијем иногда, и Тебе прогнававшаго Спасе, не презри Боже, но воззови мја.

Студними одјејан одеждами, уви мње, вмјесто одјејанија свјетозарнаго, плачу мојеја погибели, Спасе, и вјероју вопију ти Благиј: не презри Боже, но воззови мја.

Ујазви змиј вселукавиј всју моју душу лукавно, рајскија же сладости изгнана сотвори: но о Благосерде Спасе, не презри јако Бог, но воззови мја.

Молебное моје моленије Всенепорочнаја приими милостију Твојеју, и прошченије прегрешениј дажд ми Чистаја, риданми вопијушчему прилежно: не презри Благаја, но воззови мја.

Пјесан 8.

Дверми многообразними древле, почел јеси руку Твојеју дјело, Једине Человјекољубче: змиј же љутиј свистаније прелести, уви мње, настојашчих благ обнажив.

Вскују совјета горкаго послушала јеси, и Божественаго повеленија била јеси преслушна; уви мње, смиренаја душе Бога оскорбившаја: јегоже присно славити учинена ангели!

Гадом и зверјем владичице бивши, гаду душетленому како собесједовала јеси, совјетника приимши јако праваго, ластиваго; о твојею прелшченија, душе моја всестрастнаја!

Свјетоносноје селеније тја Божија воплошченија, воспјевајем Марије Богоблагодатнаја: тјемже мја љуте омрачена страстми, просвјети свјетом милости, надежде ненадежных.

Пјесан 9.

Сладок вкус плод разума во Едемје јави ми сја насишчшемусја снеди, в желч же бити конец јего. Уви мње душе страстнаја, како невоздержаније тја рајскаго јаденија страна сотвори.

Боже всјех, милости Господи, на моје смиреније Благоутробне призри, и не далече посли мја Божественаго Едема, јако да зрја доброти, отоњудуже испадох, потшчусја паки риданми воспријати јаже погубих.

Ридају, стењу и плачу, херувими с пламеним оружијем зрја, Едема вход стрешчи повеленија всјем преступникам, уви! Неприступниј, ашче не ти невозбранен Спасе тој сотвориши ми.

Дерзају множеству милости Твојеја Христе Спасе, и Божествених ребр Твојих крови, јејуже освјатил јеси јестество человјеческоје, отверзал јеси врата Тебје служашчим расјкаја Блаже, прежде закљученаја Адаму.

Жизни двере непроходимаја, умнаја Дјево, Богородице Безневјестнаја, рајскаја врата закљученаја ми прежде отверзи Твојими молитвами, јако да слављу тја по Бозје моју Помошницу, и державноје прибежишче.

Пажљиво прочитајте канон: видећете да је написан у наше име!

У њему је древна православна поезија у свој својој лепоти и моћи. Она се не затвара у себе као романтизам, она је саборна. Посвећена је свима. Она се у молитви обраћа Богу, Пресветој Дјеви, Христу Спаситељу, свима нама, свим грешницима, целом човечанству, “самом себи” говорећи повремено *само у име Адама*, у твоје и моје име, у име свих нас, обраћа се и Адаму и Еви, описује их и понавља их, сједињујући њихово искушење са својим сопственим и видећи себе у њима. Аутор канона не описује искључиво Адама као што мисле неки критичари. На крају 9. песме он просто говори о Адаму помињући га по имену, иако се с њим поистовећује на другим местима. И Ева је код светог Андреја – симбол помисли душе која бива искушавана: његове и наше! Парадоксално, али у греху и изгнању из Раја аутор се издиже изнад себе и обухвата све у саборном вапају за опроштај који је упућен Богу и моли чак и Рај, Цркву Небеску за помоћ.

Нисмо превели канон на руски језик: не може се све превести. Кад се човек задуби може да разуме. Нека ова својеврсна поезија одише собом!

Прва недеља Великог поста представља *свенародно покајање за наш заједнички пад у грех*.

Првих дана Великог поста и у току свих његових недеља понедељком, уторком и четвртком цела земаљска Црква је одлучена од Светог Причешћа *због свог учествовања у првородном греху: Литургија се не служи* (Само је веома тешким болесницима као изузетак дозвољено Свето Причешће). *У току прва четири дана Великог поста чита се Велики покајнички Канон преподобног Андреја Критског.*

Због чега се каје преподобни Андреј?

Откуда начну плакати окајанаго мојего житија дјејаније; које положу начало, Христе, нињешнему риданију; но јако благоутробен, дажд ми прегрешениј оставленије...

“Одакле да почнем свој покајнички плач?” – пита преподобни Андреј и одговара:

*Первозданаго Адама преступленију поревновав, познах себе обнажена от Бога и присносушчнаго Царствија и сладости, грјех ради мојих...*¹⁶⁸

“Велики Канон живо и јарко одражава,” пише еп. Венијамин (Миров) “покајничко расположење свог аутора. У Светлости Духа Светог мисаоном погледу светог Андреја Критског се откривао приказ његових личних и општељудских грехова и он је због њих плакао плачем који одише вером у савршено помиловање од стране Христа Спаситеља.

Ради изазивања сличног покајничког расположења у онима који верују у Христа светитељ је применио посебан ораторски начин: монолошку беседу с људском душом. С

¹⁶⁸ Превод: “Поводећи се за првосазданим Адамом и његовим преступом (пожелевши то), спознао сам да сам обнажен (одвојивши се) од Бога и сталних учесника (анђела и светаца) Царства (Бижијет) и блаженстава, због мојих грехова.”

љубављу и састрадавањем он души грешника упућује ватрене позиве, савете, подсећања и охрабрења и подиже са њеног дна жива покајничка осећања.”¹⁶⁹

На почетку Канона речи светог Андреја су обраћена њему самом, али касније попримају карактер општих поука:

*Уви мње, окајанаја душе, што уподобиласја јеси первеј Јевје, видјела бо јеси зље, и ујазвиласја јеси горије, и коснуласја јеси древа, и укусила јеси дерзостно безсловеснија снеди...*¹⁷⁰

Даље следи текст који се од целог канона разликује како по смислу, тако и по духу.

*Вмјесто Еви чувственија, мисленаја ми бист Ева, во плоти страстниј помисел, показуја слаткаја, и вкушајај присно горкаго напојенија.*¹⁷¹

Уколико се замисли да је то сам аутор оваква опаска нарушава карактер целе његове поезије и идеје, коју предаје синаксар (коју онда, опет, треба објаснити). И психолошки, и текстуално то је јасно, ако послушамо речи владике Венијамина које смо управо навели. Аутор Канона се искрено кајао због греха, који га је *подсвесно* на нешто *подсетио*... Сјајни проучавалац православног догматског учења, епископ Венијамин (Миров) пише: “Размотримо... како свети Андреј (Критски) оригинално осветљава различите старозаветне чињенице пада у грех и устајања људи из греха... Библијски догађаји су светом Андреју занимљиви као *подобја људских падова у грех и устајања*, који се једнако *понављају у свим временима* постојања човечанства. По његовим речима, у греховним саблазнима људи страсне помисли *играју улогу* Еве – Адамове искуситељке. Претварајући се у дела помисли страсти затим *рађају* страсни људски живот и *оживљују* плот...”¹⁷²

Вратимо се Великом Канону преподобног Андреја Критског.

*Раздрах ниње одежду моју первују, јуже ми истка Зиждитељ из начала, и оттуду лежу наг.*¹⁷³

*Облекохсја в раздранују ризу, јуже истка ми змиј совјетом, и стиждусја.*¹⁷⁴

Критски говори о свом паду с Адамом и Евом у Едему. Разуме се, ово треба разумети у контексту целог опширног канона, који обухвата многобројна места из Светог Писма која се односе на земаљске услове и земаљску историју након прогонства из Раја, што објашњава земаљски карактер излагања, али тиме јасније звучи рајски доживљај греха. И, наравно, није могла да се не одрази чињеница да је он написан *после изгнања, укључујући опис рајског греха*. То је вероватно подстакло критичаре као што је наш протестантски студент у Берклију, да протумаче поезију преподобног Андреја превише савремено, што је карактеристично за западне богослове. Православнима је потпуно јасно да је о подсвесним сећањима на рајски пад у Едему историјски немогуће говорити. *Само поезија може да пренесе оно што се налазило ван граница и пре почетка овог нашег света!*

Пред почетак Великог поста врши се припрема за њега. Један од најважнијих момената припреме представљале су *задушнице* с помињањем преминулих. Обратимо пажњу на, свима нама добро познате из сахрана и парастоса, *тропаре по непорочнима* чији је аутор можда преподобни Јован Дамаскин или његов полубрат Козма Мајумски, или неко од литургијских песника овог круга:

¹⁶⁹ *еп. Венијамин (Миров)*. Лекције из литургијског богословља. Издање “Живот с Богом”. Брисел, 1977. с. 146-147.

¹⁷⁰ Превод: “Тешко мени, проклета душо, што си почела од тога да се угледаш на Еву, павши у злобно расположење и горко се ранивши и што си до такла дрво и дрско окусила безумну храну.”

¹⁷¹ Превод: “Уместо Еве у телу преда мном се приказала Ева мислена: страсна помисао у мојој сопственој плоти, приказавши ми се сладосним, али стално, приликом окушања постаје горки напиток.”

¹⁷² *епископ Венијамин (Миров)*. Лекције из литургијског богословља, с. 148.

¹⁷³ Превод: “Сад сам поцепао моју прву одећу, коју ми је изаткао Творац од самог почетка, и ево где лежим наг.”

¹⁷⁴ Превод: “Обукао сам се у поцепану одећу, коју ми је изаткала змија саветом и стидим се.”

*Образ јесам неизреченија Твојеја слави, аише и јазви ношу прегрјешаниј: уишчедри Твоје созданије, Владико, и очисти Твојим благоутробијем и возделеноје отечество подажд ми, раја паки житеља мја сотворјаја.*¹⁷⁵

*Древље убо от не сушчих создавиј мја, и образом Твојим Божественим почтиј, преступленијем же заповједи паки мја возвративиј в земљу, от неја же взјат бих, на јеже по подобију возведи древњеју добортоју возобразитисја.*¹⁷⁶

Ова два тропара из парастоса, која је црквени устав од давнина одредио да се користе за помињање преминулих пре Великог поста имају много сличности са три стихире из чина погребенија свештеника које смо већ навели, а које је написао преподобни Јован Дамаскин. Можда управо његовој руци припадају и ови тропари, али их он није потписао тако да ће остати анономни, док неко откриће не утврди њиховог истинског аутора. Било како било, по садржају и стилу може се закључити да су створени крајем првог миленијума после Христа, у време кападокијског богословља. Кападокијски дух је очигледан у молитви, која је састављена у име преминулог, који описује своје стварање у Рају с даровањем преминулом Образа Божијег (Пресвете Тројице) и који моли да поново буде враћен у Рај, као рајски житељ, и да му се врати Образ Божији онакав какав је био.

Занимљиво је да наши данашњи верници добро знају ове тропаре, али их не слушају пажљиво, и очигледно не схватају, а ако и схватају, често их сврставају у “поезију” у савременом смислу.

У суботу ујутру, на дан Похвале Богородици, пете седмице Великог поста (или дан уочи тога на бденију) чита се знаменити и веома добро познати **Акатист Мајци Божијој**.

Научници сматрају да постоје три могућа писца овог акатиста: Патријарх Константинопољски Сергије (626.), патријарх Константинопољски Герман (171-718) и преподобни Георгије Писидес; издање “Живот с Богом” у Белгији сматра да је аутор искључиво Писидес.

Православна Црква верујући у неизрециви Промисао Божији и следећи синаксар за овај дан који описује страшну опсаду Константинопоља од стране персијског шаха Хозроја, прихвата саопштење синаксара да је управо патријарх Сергије испевао овај чудесни акатист, без обира на то што је тада пао у монофелитску јерес.¹⁷⁷ “Сила Божија се у немоћи остварује.”

Ма ко био аутор акатиста, добро је познавао кападокијско богословље и очигледно је да га је следио.

Радујсја, Јејуже кљатва исчезнет... Радујсја, надшаго Адама воззваније: Радусја, слез Евиних избавленије... Радусја, Јејуже обновљајетсја твар... Радусја, Мосте, сушчих от земли на небо... Радујсја, јако Рај пишичниј процвјетајешии... Радујсја, всего мира очишченије... Радујсја, рајских двереј отверзеније. Радусја јако небеснаја срадујутсја земним: Радујсја, јако земнаја сликовствујут небесним... Радујсја, Јеју же обнажисја ад... Радујсја прелести державу поправшаја... Радусја, Јејуже разрјешиисја престпленије. Радујсја, Јеју же отверзесја Рај. Радујсја, Кључу Царствија Христова. Радујсја, Надеждо благ вјечних... Радујсја, Двере спасенија...

Ма какав био узрок који је изазвао настанак ове песме сама песма није земаљског, већ небеског карактера. Она не говори о земаљским борбама и победама, већ о победи над паклом и клетвом – о рајској победи, победи Царства Небеског која је остварена силом духа

¹⁷⁵ Превод: “Ја сам образ Твоје неизрециве славе иако носим ране од грехова, буди милостив према Твом сздању, Владико, и очисти ме добротом срца Твога и даруј ми жељену домовину, чинећи ме поново житељем Раја.”

¹⁷⁶ Превод: “На почетку свега створио си ме ни из чега и почаствовао Твојим Божанским Образом, а када сам преступио Твоју зповест поново си ме вратио у земљу из које сам био узет, сада ме на исти такав начин врати у Рај да би се поново изобразила у мени ранија доброта (лепота).”

¹⁷⁷ Монофелити – јединовољници јесу јеретици који признају једну вољу у Христу, осуђени су на VI Васељенском Сабору – ред.

и вере, послушања и оданости Богу Пречисте Дјеве Марије! Ова победа се не може схватити другачије до као *верност Богу* од почетка до краја: од стварања у Рају до Успења на земљи: у Рају – је правилан избор душе, *на земљи* – прихватање последица Адамовог греха и замаљска кончина због страшних мајчинских страдања у прихватању у синовског Христовог искупљења света. И због тога – “*Адамово воззваније*”; “*слез Евиних избавленије*” и све остало што је испевано у славу и част Богородице, која је по овом тексту, *присутвовала, била у Рају пре сваког греха!*

Овај акатист је касније укључен у посебан канон, који је у X веку написао познати Јосиф Песмописац. У овом канону налазимо и следеће речи:

Христову книгу одушевљенују, запечатленују Тја духом, великиј архангел, Чистаја, зрја возглашашаше Ти:

Радујсја, радости пријателишче, Јеју же праматернаја кљатва разрјешитсја...

Адамово исправленије, радусја Дјево Богоневјесто, адово умершчвленије, радујсја, Всенепорочнаја, палато всјех Царја: радусја, престоле огњениј Вседержитеља,

Чистоти сокровишче, радујсја, Јеју же *от паденија нашего возстахом...*

Законодавца рождшаја истинаго, радујса Владичице, беззаконија всјех туне очишчајушчаја, недовједомаја глаубино, висото неизреченаја *Јеју же ми обожихомсја...*

Пут рождшаја жизни, радујсја, Пренепорочнаја, от *потопа грјеховнаго мир спасија...*

Радујсја, Пречистаја... *умершчвленије адово...*

Огњеобразнаја колеснице Слова, радујсја, Владичице, одушевлениј рају, древо посредје имушчи жизан – Господа, Јегоже сладост оживотворјајет вјероју причаишчајушчихсја, и тли подклонившихсја...

Прежде прелестију обнажившиесја в ризу нетљенија облекохомсја рождеством Твојим, и сједјашчији во тмје прегрешениј, свјет видјехом, свјета жилишче Отроковице, тјем Тја појем во всја вјеки...

Радујсја, Едем отверзшаја закључениј...

Свјетоноснаја палата уготовасја Тебје, Владико, утроба чистаја Богоотроковици, грјади к сеј, сниди, ушчедри **созданије Твоје** завистно бран пријемше работоју одержанноје лстиваго и **доброту первују погубивше је...**

Јосиф Песмописац – познати православни литургијски песник, који је живео у време патријараха Фотија и Игњатија, који су несумњиво познавали његова дела и његову неоспорну припадност кападокијском богословљу: никад ни патријарси нити је било ко од савременика или потомака рекао било шта против њега нити га је ико прекоревео за било какву “јерес”!

Тако верује Православна Црква!

Навели смо само мали део из поетског наслеђа литургијског живота Православне Цркве. Ова поезија је изразила основе догматске вере Православља. Њу је у потпуности прихватила у свом богослужењу сва саборна Православна Црква Христова. Она је непогрешива у стварању и прихватању у току векова, ове ризнице Вере. Богословима су отворена врата за њено спознавање и откривање. Ми можемо да грешимо. Можемо да се разилазимо у другостепенем, али сви смо сагласни у главном: у једнодушности православног литургијског живота.

Не желећи никоме да намећем своје, више волим да закључим не својим речима, већ сведочанством Христовог исповедника и писца који је сјајно проучавао литургијско богословље Православне Цркве:

Епилог¹⁷⁸

¹⁷⁸ *еп. Венијамин*, нав. дело, с. 16.

“Жив и непрекидно-благодатни савез човека с Богом Тројицом јесте максимум људских трагања и највеће благо блаженства и утехе. Триједини Бог – вечно невештаствено Сунце и Једини Спаситељ људи од мноштва зала, недаћа и несрећа, Он је Тај Који у срцима људи пали огањ слатке љубави према Богу и ближњима. Ако је обавезна љубав деце према сопственој мајци тим више је за сваког човека обавезна најтоплија љубав према Богу Тројици.

По мишљењу богослова-литургичара, догмом Свете Тројице практично живе само они хришћани који су оживели у себи и брижљиво одржавају горење молитвених осећања пред Тријединим Богом, осећања захвалности према Њему, благодарења и уједно смирења, покајања при помисли на личне грехове.

Каква је величанствена хвала Светој Тројици литургијски изражена, на пример, у следећим молитвеним клицањима:

“Нерођени, беспочетни Оче! Теби се клањамо са свештеним страхом, опевамо безлетног Јединородног Сина Твог и сапрестоног Духа!” “Оца прославимо, Сина преуносимо, Божанственом Духу с вером се поклонимо...” “Опевајмо Трисунчано блистање пресветле Тројице, пошгујући Светлост Оца, славећи Светлост Сина и објављујући Светлост Духа... Тројице-Јединице, Слава Теби!” “Обасјај трисветлим сијањем ум наш, да би смо се од разноврсне обмане окретали ка обожењу које сједињује... Спаси нас и цео свет... и у судњем часу дај нам вечно Царство... преминуле у вери удостој да се населе у стаништима светих.”

“Трисветли Боже! Удостој нас да гледамо Твоје благодатне зраке да бисмо јасно видели светлост Твоје славе!”

“Све силе душе моје, све мисли срца мога, сва осећања тела – ходите, поклонимо се и заплачимо пред Господом!”

Наведени одломци литургијских молитава упућених Светој Тројици испуњени су душевним трепетом и вером у дејство Тројичне благодатне силе на човека.

Трисунчано озарење избавља људски род од страшног труљења, даје људској природи небеску лепоту, умилење, постојаност у добру и узноси је над греховним пристрасностима... У сијању благодати Његове исходи и даје се људима свака премудрост и разум, свака снага и сила, свака лепота и здравље. Ко је од људи мислено и срдечно окренут према Њему и Он је с њим присутан, покрива, поучава, учвршћује у добру и радује се... Срце се испуњава светлим и узвишеним осећањима...

Руке Господа које је раширио на Крсту све верујуће подсећају на то да је Он ... обухватио са крста љубављу цело човечанство, да га је спасио од ропства ђаволу, извукао из греховног блата, сабрао све народе у јединствену Цркву... и призвао свет који пропада... вратио... разбијене страдањима целовитости и бесмртности и зауставио свечовечански пад...

Дан Христовог Васкрсења је од искључивог значаја за човечанство. То је дан преласка од смрти ка животу и од земље на небо, наступање пролећа душе, време давања посебне животворне благодати... “Христос точи живот из Своје невештанствене Светлости”, “обасјава човечанство божанским блистањем Васкрсења”. “Живосносни зраци Васкрсења просвећујући људе истребљују у њима смрт... удахњују живот... свакој људској личности – тајним осењивањем дејством Духа...”¹⁷⁹

Оваква је литургијска поезија, у молитвеном озарењу песмописаца Цркве, коју нам је укратко пренео нови страдалник, исповедник Руске Цркве, владика Венијамин.

Благодаримо му, на небесима, за срдчан епilog наше књигу, на земљи!

Епископ Саратовски и Балашовски Венијамин (Миров), аутор “Лекција из литургијског богословља” рођен је у Оренбургу 8. јула 1887.г. у породици свештеника. Завршио је Вјатску средњу богословску школу 1918.г. и Московску Духовну академију. Исте године је примио монашки постриг и управљао је московским Покровским манастиром у

¹⁷⁹ Исто, с. 16-45.

чину архимандрита до његовог затварања (?). 1946.г. ступа у монашко братство Тројице-Сергијеве Лавре и бива постављен за доцента Московске Духовне академије, где управља катедром за патрологију и пастирско богословље. Одбранивши докторску дисертацију на тему “Божанска љубав по учењу Библије и Православне Цркве” архимандрит Венијамин постаје професор и истовремено бива постављен за инспектора Московске Духовне академије. 1954-55.г. он је старешина Иљинске цркве у граду Серпухову у Московској области.

4. фебруара 1955.г. архимандрит Венијамин је био хиротонисан за епископа и постављен на Саратовску катедру. Приликом уручивања новопостављеном епископу ахрипастирског жезла патријарх Алексије је рекао:

“Недокучиви путеви Промисла Божијег водили су те до сада уском и тешком стазом многих и различитих искушења и мука. Међутим, све тешкоће и страхове победила је твоја непоколебљива вера укрепљена љубављу према Христу, Који нам је Својим беспримерним подвигом страдања ради нашег спасења дао пример трпљења и покорности вољи Оца нашег Небеског.”

Свега пола године служио је преосвећени Венијамин на Саратовској катедри, али је много учинио на својој дужности. Паства га је заволела од свег срца. Епископ није служио само у дане празника, већ и у току недеље и храмови у којима је он вршио богослужење увек су били препуни. Овај ревносни слуга Божји, смирени монах, истакнути богослов и ватрени проповедник преминуо је другог августа исте године. Верујемо да неће без плода остати семена, која је сејао својом благодатном речју и својим надахнутим делима.

Епископ Василије Родјзанко – јерарх Православне Цркве, познати проповедник, аутор многобројних радио и телевизијских емисија, организатор и руководиоца Архангелског Православног радио центра, родио се у Украјини, на породичном имању Отрада 1915.г.

1920.г. заједно с родитељима био је принуђен да емигрира у Србију. Завршио је класичну руско-српску гимназију и Богословски факултет Београдског универзитета. Његови учитељи су били митрополит Антоније Храповицки, свети Јован Максимович, свети Николај Велимировић, митрополит Антоније (Сурошки), свети архимандрит Јустин Поповић и други. 1941.г. је постао свештеник. За време рата учествовао је у српском покрету отпора. Две године је провео у Титовим логорима, после чега је био депортован из Југославије.

1955. г. је организовао православне радио емисије на Би-Би-Сију (Лондон) и био њихов водитељ.

1980. г. након смрти супруге и примања монашког пострига био је рукоположен за епископа Вашингтонског касније Сан-Франциског, Православне Цркве у Америци.

Данас је у пензији, све снаге и огромно духовно искуство даје служењу Русији и православним верницима у Вашингтону.

(Владика Василије се упокојио 1999.г.)